This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Lt
1
463

Gt 1. 463

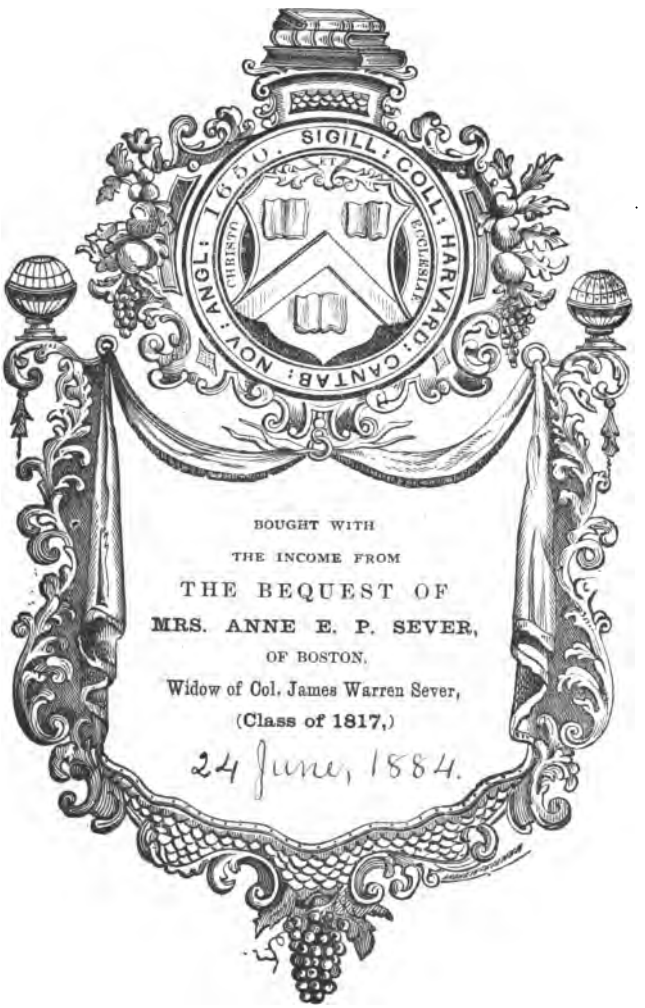

BOUGHT WITH
THE INCOME FROM
THE BEQUEST OF
MRS. ANNE E. P. SEVER,
OF BOSTON,
Widow of Col. James Warren Sever,
(Class of 1817,)
24 June, 1884.

CORNELII TACITI

DE SITU AC POPULIS

GERMANIAE

LIBER

FRIDERICI KRITZII,

PROFESSORIS ERFURTENSIS,

ANNOTATIONE ILLUSTRATUS.

QUARTAM EDITIONEM CURAVIT

W. HIRSCHFELDER.

BEROLINI,

SUMPTUS FECIT W. WEBER.

MDCCCLXXVIII.

H 1. 463

JUN 24 1884

Sewer fund.

PRAEFATIO.

Fridericus Kritzius professor olim Erfurtensis cum de Sallustio optime meritus esset, abhinc viginti fere annos Taciti de Germanis libellum gymnasiorum potissimum in usum illustrandum sibi sumpsit in eaque editione adornanda maximam dedit operam, „ut verba Taciti recte et simpliciter intellegerentur h. e. ita, ut et ipse intellexit et ab aequalibus suis lectoribus intellegi voluit. quae res cum eo melius procederet, quo accuratius cum universa latinitatis ratio, tum peculiare Taciti dicendi genus cognoscitur, brevi et succincta adnotatione efficere studuit, ne quid lectores desiderarent, quod hoc nomine intellectum iuvaret.“ in ipsis verbis Taciti Mauricii Hauptii editionem Weidmannianam a. 1855 ita secutus erat, ut paucis locis ab ea discederet. quattuor annis post cum libellum iterum ederet, „haud pauca addidit, quae ad res illustrandas pertinerent.“ inde ab anno huius saec. sexagesimo quarto opus hoc neglectum et intactum iacuit: tertia enim editione, quia Kritzius interim mortuus erat, nihil prorsus mutatum aut emendatum est.

Itaque quartam editionem curanti mihi adhibendum erat quidquid tam ad verba Taciti emendanda quam ad res explicandas his tredecim annis prolatum est. ac de textu quidem quem dicunt constituendo quid censerem nuper in diurnis gymn. berol. exposui. annotationem Kritzianam ita mutavi, ut hodierna horum studiorum condicio postulare videbatur.

*

Omnium autem qui de Taciti Germania hac aetate bene meruerunt, facile princeps est Carolus Muellenhoff. praeter hunc nominandi sunt Carolus Halm, Carolus Nipperdey, Henricus Schweizer-Sidler. neque omittam Antonium Baumstark, qui post ampla duo volumina commentarium in Germaniam brevem et bonae frugis plenum composuit. de oratione Taciti subtilius cognoscenda egregie meruit Eduardus Woelfflin, nonnulla etiam sumpsimus ex copiis Gustavi Andresen. rebus autem enucleandis praeter Muellenhoffium operam utilissimam dederunt Georgius Waitz, qui publicas, Wilhelmus Wackernagel et Carolus Weinhold, qui privatas res explicaverunt. his viris ceterisque, quos et h. l. enumerare longum est nec in commentario, paucis locis exceptis, commemorare licuit, omnia fere debentur, quae in quarta hac editione novavimus. quibus ut emendavisse Kritzii opus scholisque nostris paululum profuisse videamur, maximopere optamus.

Scripsi Berolini idibus octobribus
a. MDCCCLXXVII.

W. HIRSCHFELDER.

PROLEGOMENA.

Cornelius Tacitus nec quo praenomine usus sit nec quo loco annove natus sit, memoriae proditum est. annum autem natalem probabili coniectura assequi licet. narrat enim ipse Hist. I 1. *dignitatem nostram a Vespasiano incohatam, a Tito auctam, a Domitiano longius provectam non abnuerim.* his verbis quin magistratus — quaesturam, aedilitatem, praeturam — significaverit, non est dubium. quoniam autem principatus temporibus quaesturae annus aetatis vicesimus quintus, aedilitati vicesimus septimus erat constitutus (Mommsen Röm. St. R. I² 555), apparet anno fere p. Chr. 54 Tacitum natum esse, ut anno 79 quaesturam, anno 81 aedilitatem adeptus esse putandus sit. eundem annum Plinii minoris (VII, 20) epistula anno 107 conscripta demonstrat: *erit rarum et insigne duos homines aetate dignitate propemodum aequales nonnullius in litteris nominis alterum alterius studia fovisse. equidem adolescentulus cum iam tu fama gloriaque floreres, te sequi tibi longo sed proximus intervallo et esse et haberi concupiscebam.* haec Plinius, cum anno centesimo consul fuisset, quadragesimo sexto aetatis anno Tacito amico scripsit qui quinquaginta tres annos natus erat et tribus annis ante Plinium consul fuerat: certe aetate et dignitate propemodum aequales, sed Tacitus maior erat. neque rationi nostrae repugnat, quod Tacitus scribit c. 1. Dialogi — qui anno fere 75 habitus esse fingitur ut verba docent c. 17. *sextam iam felicis huius principatus stationem, qua*

Vespasianus rem publicam fovet; in proximis enim: *centum et viginti anni ab interitu Ciceronis in hunc diem colliguntur* aeque rotundo numero utitur atque in Germania c. 37. *sescentesimum et quadragesimum —: disertissimorum hominum sermo, quos admodum iuvenis* (i. e. unum et viginti annos natus) *audivi.* et quae c. 2. adduntur: *M. Aper et Iulius Secundus celeberrima tum ingenia fori nostri quos ego in iudiciis non modo studiose audiebam, sed domi quoque et in publico assectabar mira studiorum cupiditate et quodam ardore iuvenili ut fabulas quoque eorum et disputationes et arcana semotae dictionis exciperem,* testantur, quibus studiis Tacitus illa aetate deditus fuerit.

Edito de oratoribus libello, id quod anno octogesimo altero vel tertio videtur factum esse, gestisque praeturae et consulatus muneribus ad historias conscribendas se contulit: Agric. 3. *non tamen pigebit memoriam prioris servitutis ac testimonium praesentium bonorum composuisse.* et posteaquam Agricolam confecit primo Traiani principatus anno, statim post de Germanis libellum componere coepit. nam cum ipse c. 37. *ad alterum imperatoris Traiani consulatum* computaverit, inde intellegitur a. p. Chr. n. 98 Germaniam scriptam esse. adoptatus enim a Nerva Traianus alterum consulatum eo anno gessit in Germania; quo cum mense Ianuario mortuus esset Nerva, Traianus ad principatum elatus est („secundum consulatum imperator quidem, sub imperatore tamen inisti." Plin. Paneg. c. 57). sed cum negotiis variis ad Rhenum retineretur, „tertium consulatum recusavit." quae negotia quanta essent et quam gravia, ut demonstraret populo Romano revocanti ac desideranti imperatorem, Tacitus de Germania librum composuit. quo in conscribendo etsi praestare Germanorum mores Romanis non negavit, tamen ne vitia quidem eorum dissimulavit. aeque igitur abstinet Vellei et Strabonis conviciis atque nimia Senecae aliorumque praedicatione Germanorum. verum quae accurata et subtili quaestione vel ex libris scriptorum, (ex quo numero Iulium Caesarem G. c. 28. et C. Plinium Germanicorum bellorum scriptorem ann. I 69. ipse commemorat) litterisque et commentariis imperatorum collegerat vel a militibus Romanis

Germanisque captivis exploraverat, haec prudenter diiudicata et apte disposita exposuit eo sermone usus, ut legentium studia quam maxime excitarentur. ipsum Tacitum in Germania fuisse non est veri simile. etsi enim ex praetura provinciam aliquam obtinuit et quadriennium fere ab urbe afuit (Agric. c. 45), tamen certis argumentis demonstrari non potest Belgicam provinciam eum administravisse, nedum iter inde in Germaniam fecisse videatur. et quod ipse vocabula Germanica affert (frameam c. 6., glaesum c. 45.), eis iam antea scriptores usi erant. praeterea sunt nonnulla, quae Tacitum si ipse Germaniam peragrasset scripturum non fuisse credimus.

Omnia autem ita enarravit, ut cultum mores instituta Romanorum in comparationem vocaret eorumque errores refutaret, qui Germanos incultos et omnium rerum rudes fuisse existimabant. nam cum Germani vagi errare desiissent necesse est eos aliquam habuisse non solum domorum aedificandi scientiam, sed instrumentorum quoque novisse usum, sine quibus aedificari nequit. sed praeterea multarum aliarum rerum habuerunt notitiam. nam quum agricultura, cui studebant, ad fruges maxime parandas spectaret (cf. c. 26, 8.), per se patet omnibus eos instrumentis, quae ad agrum colendum pertinent, instructos fuisse, velut aratris, occis, carris, aliis, nec defuisse eis fabros omnis generis, qui illa fabricarentur. cum agricultura cohaeret cerevisiae confectio, cui potui imprimis dediti erant (cf. c. 23.). in tanta autem cupidine bibendi (cf. c. 22, 5 sq.) magna haud dubie cerevisiae copia parabatur, quae res non sine magno quodam apparatu fieri poterat, non solum ad hordeum aqua perfusum frigendum, sed etiam ad coquendum. magni igitur lebetes quum requirerentur, fabros aënarios eos habuisse in promptu est, pariter ut doliarios, qui dolia servandae cerevisiae fabricarentur. ad eandem rem pertinet lineorum confectio (cf. c. 17, 10. Plin. n. h. XXX 2.). quae ut confieri posset, multis opus erat rebus, quae populum non plane rudem esse ostenderent. nam ut taceamus de ipsa lini satione, quae iam per se quandam

agriculturae perfectionem poscit, quot res postea accedere debent, quibusque instrumentis artificiosis opus est, ut primo ad nendum deinde ad texendum (cf. Plin. XIX 1.) perveniatur? tum textorum partem colore rubro tingebant (cf. c. 17, 10.), quod ipsum non sine aliqua arte fiebat; nec vestium conficiendarum negotium (cf. c. 17, 1—9.) ita peragebatur, ut arte prorsus careret. haec igitur et alia eius generis plura si reputaveris, facile intelliges non adeo culturae expertes fuisse Germanos, ut pro feris et barbaris haberi debeant, sed elegantiam modo in politiorem sensum in conficiendis rebus ad vitae usus pertinentibus eis defuisse, ut hoc nomine cum Romanis minime comparandi essent.

Iam ex his patet Germanos agriculturae valde deditos fuisse, et quod Caesar b. g. VI 22, et VI 29, tradit vagos eos fuisse nullisque certis ac fixis sedibus, neque agriculturae studuisse hoc iam non ad Taciti aetatem pertinere. sed haud paucis Germaniae locis Tacitus non solum aperte agriculturae studium incolis tribuit, aliis certe haud obscure rem testatur, ut dubitari nequeat, quin omnes fere agriculturam exercuerint. *Domos figere* c. 46, 9. Germanorum proprium esse dicit, ut hac re maxime discernantur a gentibus, quae non Germani sint; qui autem fixas sedes habent, eos paene necessarium est agros colere. frugibus maxime parandis eos intentos fuisse, c. 26, 8. narratur: *sola terrae seges imperatur.* multo certius autem loquitur auctor ibid. *agri pro numero cultorum ab universis in vicis occupantur, quos mox inter sesecundum dignationem partiuntur. facilitatem partiendi camporum spatia praestant. arva per annos mutant, et superest ager.* agriculturam prodit etiam, quod ab hostibus prohibiti aegre ferebant teste Caesare b. g. IV 1. *causa transeundi fuit, quod ab Suebis — agricultura prohibebantur.* neque his obstat, quod apud Caesarem legitur b. g. IV 1. *privati ac separati agri apud Suebos nihil est, neque longius anno remanere uno in loco incolendi causa licet;* et VI 22. *agriculturae non student, neque quisquam agri modum certum aut fines habet proprios; sed magistratus ac principes in annos singulos gentibus cognationibusque hominum, qui una coierint,*

quantum et quo loco visum est agri attribuunt, atque anno post alio transire cogunt. nam et priore loco patet Caesarem non de universis Germanis loqui, sed tantummodo de Suebis, qui tum ad bellum gerendum erant parati, quo tempore sane poterant in quibusdam rebus a recepta consuetudine abire. altero omnino ad omnes Germanos transfert, quae supra de solis Suebis tradiderat, sed suae et superioris aetatis condicionem respexit. at apud Tacitum leguntur c. 26: *agri pro numero cultorum ab universis in vicis occupantur, quos mox inter se secundum dignitationem partiuntur. facilitatem partiendi camporum spatia praestant. arva per annos mutant, et superest ager.* qui locus non solum planissime ostendit omnes ingenuos agros possedisse, sed etiam eadem arva non per duos deinceps annos consita fuisse, sed unum annum cessasse, eam rem maxime agrorum multitudine adiuvante. agricultura autem quantum apud Germanos valuerit, quantamque vim in omnem vitam habuerit, ex eo etiam patet, quod servi quoque ad eam exercendam a dominis instituebantur; cf. c. 25, 2 sq. *suam quisque (servus) sedem, suos penates regit. frumenti modum dominus aut pecoris aut vestis ut colono iniungit.*

Taciti aetate quattuor fuerunt in Germania hominum genera, nobiles, ingenui, libertini, servi. *nobiles* quin ibi fuerint, quamquam sunt qui negent, nullo modo dubitari potest, quum Tacitus non solum in Germania, sed etiam in ceteris libris diserte id tradat, usus *nobilium* et *nobilitatis* vocabulis eadem vi, quam apud Romanos habebant. cf. c. 7, 1. *reges ex nobilitate, duces ex virtute sumunt.* c. 8, 4. *ut efficacius obligentur animi civitatum, quibus inter obsides puellae quoque nobiles imperantur.* c. 11, 12. *mox rex vel princeps, prout aetas cuique, prout nobilitas, audiuntur.* c. 13, 7. *insignis nobilitas — principis dignitatem etiam adolescentulis assignat.* c. 14, 8. *plerique nobilium adolescentium petunt ultro eas nationes* cet. 18, 4. *exceptis paucis, qui ob nobilitatem plurimis nuptiis ambiuntur.* c. 25, 11. *libertini super ingenuos et super nobiles ascendunt.* c. 44, 13. *neque nobilem neque ingenuum armis praeponere regia utilitas est.* Ann.

I 57. II 11. II 62. XI 16. XI 17. Hist. IV 12. IV 55. nobilitas quomodo orta sit, nescitur; nam ubi primum Germanorum mentio fit, nobiles iam exstant. hoc unum certum est non factos esse, sed natos nobiles, i. e. hereditate accepisse nobilitatem suam, neque admodum numerosos fuisse; cf. Ann. XI 19. *eodem anno Cheruscorum gens regem Roma petivit amissis per interna bella nobilibus, et uno reliquo stirpis regiae, qui apud urbem habebatur.* agrorum autem possessione pariter ut auctoritate inter ingenuos eminuisse nobiles, vix est quod moneatur. in iis praeterea civitatibus, quae regibus parebant, erat quoddam nobilitatis genus, ceteris praestantius, unde reges sumebantur nam non omni nobilitati patebat aditus ad regiam dignitatem; cf. Waitz Deutsche Verfassungsgesch. I² p. 185—191.

Proximum secundum nobiles locum obtinebant liberi sive ingenui, ita quidem, ut nobiles, qui et ipsi ingenui essent, neque ampliora, iura haberent, neque plus in civitate possent. omnium liberorum hoc erat proprium, ut agros possiderent quovis nomine liberos, i. e. nulli aliquo servitii aut oneris genere obnoxios. ii tantum, qui hoc libertatis statu uterentur, civitatem efficiebant (libertinis enim atque servis nulla eius pars erat), quae res eo constabat, ut et militiae munera subirent, et conciliis interessent, ibique de bello ac pace consultarent, reges, principes ac magistratus eligerent, denique iura constituerent.

De libertis Tacitus c. 25, 8. *liberti*, ait, *non multum supra servos sunt; raro aliquod momentum in domo, nunquam in civitate, exceptis dumtaxat iis gentibus, quae regnantur.* nimirum quia nulli iis agri erant proprii, omni carebant iure, quo ingenui gaudebant, neque conciliis interesse neque iudiciis licebat.

Denique infra libertos servi erant, sive bello capti, sive ludo victi in eam condicionem delati. de iis Tacitus c. 25, 1. haec habet: *ceteris servis non in nostrum morem descriptis per familiam ministeriis utuntur. suam quisque sedem, suos penates regit. frumenti modum dominus aut pecoris aut vestis*

ut colono iniungit, et servus hactenus paret. hos nullo in civitate iure fuisse per se patet; nam ius cum libertate tantum erat coniunctum; libertas autem non nisi in civitate cernitur, quam liberi omnes in unum coniuncti efficiebant, ipsique constituebant, quid apud ipsos iuris esset.

In omnibus civitatibus Taciti tempore vel *reges* imperium tenebant, vel *principes* rempublicam moderabantur. ac reges quidem, iam ab antiquissimis temporibus orti, apud pauciores gentes erant, maxime apud eas, quae in septentrionem et orientem solem spectabant velut Suebi, Gotones, insularumque maris septentrionalis incolae. cf. c. 43, 24. *trans Lygios Gotones regnantur, paulo iam adductius quam ceterae Germanorum gentes, nondum tamen supra libertatem. protinus deinde ab Oceano Rugii et Lemovii, omniumque harum gentium insigne rotunda scuta, breves gladii et erga reges obsequium.* c. 44, 12. *est apud illos (Suiones) et opibus honor, eoque unus imperitat. — neque nobilem neque ingenuum, ne libertinum quidem armis praeponere regia utilitas est.* regiam potestatem hereditariam quodammodo fuisse, i. e. nonnullarum familiarum nobilium propriam, iam supra dictum. quamquam autem et in bello et in pace summa erat eius vis, tamen finibus quibusdam erat circumscripta; cf. c. 7, 2. *nec regibus infinita aut libera potestas.* eadem autem fuit, quae principum in liberis civitatibus, imprimis in bello regum summa auctoritas, quamquam pro cuiusque ingenio varia, ut alii plus auderent, alii minus sibi sumerent. reges iam per se domi plurimos agros possedisse dubitari non potest; non magis certum videtur, si bello victis terras eripuissent, haud exiguam partem regi cessisse, unde ille comitibus et ceteris, quorum forti opera usus esset, praemia tribueret.

In liberis civitatibus *principes* rei publicae praeerant, quos Tacitus interdum etiam *proceres* aut *primores* appellat: cf. c. 10, 16. 46, 3. Ann. I 55. II 15. II 19. II 62. Hist. IV. 14. hi principes igitur summi magistratus erant, qui omnes res, quae ad rem publicam pertinebant, moderabantur. neque unus erat totius civitatis princeps, sed cuivis vico, cuivis

pago, atque universae civitati singuli praeerant, qui modo suas quisque res curabant, modo coniuncti communibus civitatis rationibus consulebant. quamquam principes saepe ex nobilibus eligebantur, quia hi genere, opibus, auctoritate insignes erant, minime tamen ius nobilitatis erat principum locum obtinere, sed cuivis ex ingenuis licebat principem fieri. creabantur quotannis in conciliis, ut tradit Tacitus c. 12, 10. *eliguuntur in eisdem conciliis et principes, qui iura per pagos vicosque reddunt.* c. 22, 9. *et de asciscendis principibus — in conviviis consultant.* principum munus erat *iura per pagos vicosque reddere,* cf. c. 12., et publicas res administrare, cf. c. 11. in iure dicundo centeni principibus ex plebe aderant comites, cf. c. 12., qui, quid iuris esset, constituebant, diversi illi ab iis, qui comitatum efficiebant. ubi pro universo populo sacra fiebant aut praesagia equorum explorabantur, princeps civitatis vel rex cum sacerdote equos comitabatur, quorum hinnitu deorum voluntas cognosceretur; cf. c. 10. civitatum principes munera ab singulis ingenuis accipiebant pro cuiusque opibus vel armenta vel fruges, quae tum pro honore essent, tum necessitatibus eorum subvenirent; cf. c. 15. denique principibus civitatis ius erat comitatum habendi; cf. c. 13. 14. comitatus autem constabat tum ex nobilibus tum ex ingenuis, qui a principe rogati vel electi sponte eum sectabantur, parati eum tueri, pericula omnia pro eo subire, nusquam ab eo discedere, pro eius gloria et potentia pugnare, et, si princeps in acie cecidisset, pariter cum eo mortem obire; cf. c. 14. quo maior autem comitatus erat, et quo fortiores singuli comites, eo maior etiam principis gloria, potentia et dignitas; cf. c. 13.

Sacerdotum nullus erat ordo apud Germanos, qualis apud Gallos *druidum,* neque certa erant genera, ex quibus sacerdotes sumebantur, neque nobilitatis erat ius, ut sacerdotes inde crearentur. res sacras, quae ad universam civitatem pertinerent, civitatis sacerdos administrabat, cf. c. 10, 5.; quae privati erant generis, in iis pater familias ipse sacerdotis munere fungebatur. in re militari solis sacerdotibus ius puniendi erat, cf. c. 7, 5. eorundem in conciliis erat silentium imperare, adeoque singulos,

qui insolentius se gererent, coercere; cf. c. 11, 11. in auspiciis observandis sacerdos civitatis sacros equos comitabatur, cf. c. 10, 14. omnino autem sacerdotibus commissa erat cura religionum quae apud singulas gentes obtinebant; cf. c. 40, 9. *est in insula Oceani castum nemus, dicatumque in eo vehiculum veste contectum. attingere uni sacerdoti concessum.* c. 43, 14. *apud Nahanarvalos antiquae religionis lucus ostenditur. praesidet sacerdos muliebri ornatu.*

Gentem aliquam universam, cuius singulae partes in unum aliquod corpus coibant, Tacitus semper *civitatis* vocabulo designat; cf. c. 8, 5. *animi civitatum.* 10, 5. *sacerdos civitatis.* 14. *sacerdos ac rex vel princeps civitatis.* 12, 8. *pars multae regi vel civitati exsolvitur.* 13, 15. *nce solum in sua gente cuique, sed apud finitimas quoque civitates id nomen, ea gloria est.* 15, 7. *mos est civitatibus.* 19, 10. *melius quidem adhuc eae civitates.* 30, 2. *ut ceterae civitates, in quas Germania patescit.* 41, 3. *hermundurorum civitas fida Romanis.* — civitates rursus constabant *pagis* i. e. compluribus terrae partibus, quae inter se quidem discretae tamen cum universa civitate arte coniunctae erant. pagorum hoc erat proprium, ut centeni ingenui incolae eos componerent, quam coniunctionem veteres Germani *hundari* vocant. quippe non alii, nisi qui agros possiderent, pagum efficiebant; quibus non contigisset, ut tantas opes haberent, velut pauperes ex ingenuis, libertini et servi, quasi extra civitatem erant, neque centenis illis annumerabantur. singuli *vici* pagum non efficiebant; sed quin plures vici in uno pago fuerint, dubitari non potest; cf. c. 6, 16. *centeni ex singulis pagis sunt, idque ipsum inter suos vocantur, et quod primo numerus fuit, iam nomen et honor est.*

Centenis, qui soli in civitate valebant, solis quoque in *concilia* convenire licebat, quae tum maiora civitatis, tum minora pagorum erant. haec bis in mense habebantur; cf. c. 11, 3. *coëunt, nisi quid fortuitum et subitum incidit, certis diebus, quum aut inchoatur luna aut impletur; nam agendis rebus hoc auspicatissimum initium credunt.* in conciliis sum-

ma populi vis erat; leges ibi a congregatis dabantur, ac iudicia habebantur.

Taciti de Germania libellum aeque atque ceteros libros quos de rebus Romanorum conscripsit, etsi aequales magni aestimaverunt, tamen posteri non ita multum lectitaverunt; nemo umquam grammaticorum, nemo rhetorum latinorum Taciti mentionem fecit, ut per mediam aetatem paene emortua videretur eius memoria, donec anno fere 1470 Spirae editi sunt aliquot Annalium libri cum Historiis, Dialogo, Germania.

Germaniae libros manuscriptos omnes ex eo apographo derivatos esse demonstravit Augustus Reifferscheid (in Symb. Bonnens. pg. 623 sq.), quod Henoch Asculanus in monasterio aut Corbeiensi aut Fuldensi confecit. „codex quo usus est ille, vestutate ita consumptus fuit, ut plurimis locis de vera lectione dubitaret. proxime ad id apographum accessit liber nunc item deperditus: cuius iactura compensatur duobus codicibus inde transcriptis, Vaticano 1862 (B) et Perizoniano Leidae adservato (b). quorum prior ut accuratissime scriptus summae auctoritatis debet esse, hic scripturam praebet a Ioviano Pontano ex arbitrio suo correctam: accedit quod idem liber iterum postea interpolatus est, ut accurate diversae manus in eo conspicuae discernendae sint.“ ex reliquis libris, qui quidem non eiusdem originis sunt, cuius Bb, sed ad aliud exemplum ex Henochi apographo descriptum referendi sunt, seligendi sunt Vaticanus 1518 (C), Neapolitanus (c), Stuttgardiensis (S). apparatum criticum diligentissime collectum Carolus Muellenhoff (Germania antiqua, Berol. 1873) proposuit; nonnulla post hunc accesserunt, cum C. Meiser et C. du Rieu Leidensem, A. Holder Stuttgardiensem, L. Urlichs Vaticanum 1862 iterum contulissent. ex horum igitur copiis pendent quae infra notavimus.

CORNELII TACITI DE ORIGINE ET SITU GERMANORUM LIBER INCIPIT B, CORNELII. TACITI. DE ORIGINE. SITU. MORIBUS. AC POPULIS. GERMANORUM LIBER. INCIPIT b, C. Cornelii Taciti de origine et situ germanorum C, C. CORNELII TACITI DE ORIGINE ET SITU GERMANIE LIBER INCIPIT c, Cornelii TACITI DE ORIGINE SITU et MORIBUS GERMANORUM

feliciter incipit S. *Aug. Reifferscheid in symb. Bonnens. pg. 625 titulum genuinum* esse putavit DE SITU GERMANIAE, *Ed. Wölfflin* in Hermae vol. XI p. 126 sq. DE SITU AC POPULIS GERMANIAE.

c. I, 1. Raetisque *Cellarius*, Retiisque *B*, rhetiisque *b*. 2. Danuvium *scribendum esse et monumenta antiquissima (Fleckeisen funfzig artikel) et origo vocabuli (Glück, Zeuss-Ebel* al.) *docent; cod. plerique* Danubius, ut c. 29, 15. 41, 3. 42, 5. 1, 8. in *supra versum b.* 10. Abnobae *Hermolaus Barbarus et Rhenanus*, Arnobe *B*, Arnobe *S* (*fuit* Avnobae, *ut c.* 2. Trisco *pro* Tvisco, *c.* 33. Chamaros *pro* Chamavos, Angviarios *pro* Angrivarios, 40. veusdigni *pro* Reudigni).

c. 2, 8. nisi si *B*, nisi *b*. 10. Tuisconem *S cum quattuor aliis, Bb* Tuistonem *ex* Tristonem, *B in margine* Tui *correxit, non habet* Tuisman. 11. et *cod. nonnulli at BbS cum aliis* ei; *inde Urlichs in musei Rhen. vol. XXXI p. 509 proposuit:* 'editum, originem gentis conditorisque. ei filium Mannum, Manno tres filios assignant.' *haud scio an recte, nam* conditorisque *omnes codices praebent.* 15. Suebos *scribendum esse, etsi Germaniae codices ad unum omnes* Suevos *habent, docuit Muellenhoff in Hauptii diurnis* IX 257. 18. ac *BS cum ceteris, solus b* ut, *quod recepit Nipperdey* 19. non *omnes cod.*, in *post Broterium et Gutmannum Halm, Nipperdey alii.* .

c. 3, 3. barditum *cod. et ed. paene omnes*, baritum *Nipperdey.* 6. vocis ille — videtur *S et Rhenanus, Haupt, Muellenhoff, Nipperdey, ceteri* voces illae — videntur. 9. Ulixem *nos; Haupt, Muellenhoff, Nipperdey cum plerisque* Ulixen. *cf. Bergk ad Mon. Ancyr. p. 51. 123, sq.* nominatumque; aram — *signum lacunae posuit Haupt, Muellenhoff.*

c. 4, 1. opinionibus *codices*, opinioni *C. Meiser, Halm, Nipperdey, Gantrelle.* 2. aliis *cod., delet Lipsius, Halm, Nipperdey.* 8. assuerunt *Bb, Muellenhoff, Halm, Nipperdey, cod. et ed. plerique* assueverunt.

c. 5, 1. aliquanto *omnes cod. et ed., Halm coniecit* aliquantum. 18. affectatione *Bb cum aliis nonnullis cod., ceteri et editiones paene omnes* affectione. c. 6, 7. immensum *Bb, ceteri* in immensum. 12. dextros *cod., Ad. Michaelis* dextros vel sinistros *coniecit ediditque Nipperdey, Draeger* versos. 17. quod *S. aliique*, quidem *Bb.* c. 7, 2. et duces *plerique cod., Bb* etiam. 10. et propinquitates *plerique*, aut proq. *Bb.* 12. audiant, *cod.* audiri, *Madvig* audiunt, *Wölfflin* audias, auditur *Nipperdey.* 14 aut exigere *BbS*, et exigere *ceteri cod. cum ed. plerisque.*

c. 8, 6. nobiles *cod omnes, solius b corrector* nubiles, quod Haupt Muellenhoff, alii probaverunt. 9. Albrunam *W. Wackernagel emendavit assentiente Muellenhoffio, nec refragantur optimorum codicum vestigia: B*, Auriniam, *corr.* Albriniam. 9, 2. Martem et Herculem — placant *Haupt et Muellenhoff; scriptor archetypi omissum Herculis nomen in margine adscripserat. inde qui eum codicem scripsit ex quo Bb deducti*

sunt, omissum nomen cum particula copulativa adiecit: — placant et Herculem. *at alius librarius Herculis nomen ex margine susceptum anteposuit:* Herculem ac Martem. *neuter locum recte elegit; magis etiam illi editores erraverunt, qui* Herculem *plane eiecerunt.* 10, 5. consuletur *cod. omnes, Muellenhoff;* consulatur *Rhenanus*, consultetur *Halm, Nipperdey.* 16. apud plebem, apud proceres, etiam apud sacerdotes *nos*, sed apud sacerdotes *Gantrelle, BbS aliique omittunt* etiam, *pauci* plebem, sed *probantibus Hauptio Muellenhoffio Halmio.* 17. illos *cod. plerique, Bb* istos. 19. exploratur *Bb*, explorant *ceteri, hoc Nipperdey, illud Haupt Muellenhoff Halm receperunt.*

c. 11, 3. pertractentur *cod. plerique, Nipperdey cum deterioribus* praetractentur. 10. turbae *cod. omnes*, turba *I. Fr. Gronovius eumque sequuntur editores praeter Kritzium et Gantrelle fere omnes.* c. 12, 7. poena *Acidalius; cod. omnes* poenarum. 9. vindicatur b^2S *cum plerisque, soli B et* b^1 vindicavit. c. 13, 4. propinqui *BbS, deteriores* propinquus. 8. dignitatem *Bb Halm, Gantrelle*, dignationem *ceteri codices, Haupt, Muellenhoff, Nipperdey.* 8. ceteri *post Lipsium Haupt et Muellenhoff;* ceteris *cod., Kritz, Halm, Gantrelle; Nipperdey* ceteris — aggregantur *uncis inclusit.*

c. 14, 11. tuentur *Bb, Haupt, Muellenhoff, Halm,* tueare *ceteri cod., Nipperdey, Gantrelle.* 11. principis sui liberalitate illum — illam *codices omnes; Acidalius* a principis *probante Halmio; Madvig* liberalitates, ille — ille. c. 15, 1. non multum *codices, Lipsius* multum *persuasitque Kritzio.* 10. et publice *cod. plerique*, publice *cum paucis Haupt, Nipperdey* 11. magna arma *cod.*, insignia arma *Koechly coniecit, recepit Nipperdey.* c. 16, 10. colorum *cod., Muellenhoff, Halm*, locorum *Nipperdey, Haupt.* 12. hiemi *cod., Reifferscheid* hiemis, *quod recepit Muellenhoff, Halm, improbaverunt Nipperdey, Gantrelle.* 13. locis *cod., Haupt, Muellenhoff*, loci *Acidalius, Halm, Nipperdey, Gantrelle.* c. 17, 5. gerunt *plerique praeter Bb, qui habent* ferunt. c. 18, 4. plurimis *cod. omnes, Haupt, Muellenhoff, Gantrelle; Halm coniecit* pluribus *eumque secutus est Nipperdey.* 6. ac munera probant, munera *cod. omnes, Muellenhoff: non nimiam esse brevitatem Taciti optime docuit Carolus Halm (controverse stellen der Germania pg. 12 sq.);* ac munera *delent Lachmann, Haupt; Bernhardy, Haase, Halm, Nipperdey alterutrum* munera *omittendum censent.* 10. rursusque Bb, *deteriores* rursus quae. c. 19, 5. accisis *Bb, S cum paucis* abscisis *prob. Haupt, Muellenhoff, Halm, Nipperdey.* 7. publicatae enim vero *Madvig, cod.* enim, *quod Lipsius in* etiam *mutavit, Nipperdey delevit.* 15. agnatis *cod., post Lipsium Nipperdey* natis. c. 20, 3. aut *Bb*, ac *cum deterioribus Nipperdey.* 12. et animum *pauci ex cod. deterioribus, editiones fere omnes; BbS* et in *vel* etiam, *quod Alfredus Holder in ed. Holtzmanni*

recepit. 15. quo maior *b. corr. et Farnesianus (Muell. c.)*, *plerique* tanto, *unus Vat. corr.* quanto, *quod Halmio auctore receperunt Holder, Nipperdey, Gantrelle.*

c. 21, 6. alia *plerique cod.*, aliqua *Bb.* 12. poposcerit *S b corr. alii*, *B* poposcerunt. 15. victus — communis *Selling, Christ. codicum* victus inter hospites comis *alii aliter correxerunt velut Lachmann*: vinclum inter hospites comitas, *quod recipiunt Haupt, Muellenhoff, Halm, Gantrelle; alii transposuerunt, velut Thiersch post verba* (10) accipiuntur, *Nipperdey inclusit.* c. 22, 7. sed et *Bb.* 15. deliberant — possunt *uncis inclusit Nipperdey.* 25, 1. descriptis *codices omnes, Reifferscheid* discriptis, *quod recepit Muellenhoff, Halm, Gantrelle.* 8—13. *in Bb transposita sunt in fine cap. 26. post* ignorantur. c. 26, 1. faenus — esset *Nipperdey seclusit.* 3. in vicis *G. Waitz, Nipperdey* in vicos (*i. q.* vicatim) *Kritz et Gantrelle* vicis; in vices *BS alii probantibus Haupt, Muellenhoff, Halm.* 5. praestant *BS Nipperdey, deteriores* praebent, *quod probant Haupt, Muellenhoff, Halm.* 8. aut *Nipperdey Gantrelle ex cod. BbS* ut, et *ceteri.* c. 27, 1. observatur *BS*, observant *b Haupt.* 11. quae *codices*, quaeque *Halm.* e Galiis in Germaniam *adiecit Nipperdey*, *alii verba* quae — commigraverint *eicienda censent.*

c. 28, 2. auctor *Bb S corr.*, *ceteri* auctorum *prob. Nipperdey.* 8. Boihaemi *Haupt, Muellenhoff; codicum* Boihemi *retinuit Nipperdey.* 9. significatque *AS Muellenhoff, ceterique*, signatque *ex b paucisque aliis receperunt Haupt et Kritz.* 10. Germanorum natione *incluserunt Passow, Halm, Nipperdey.* 14. Treveri *codices cum plerisque ed. conferantur quae in diurnis gymn. Berol. XXXI pg. 32 disseruimus*, Treviri *Nipperdey.* Nervii *Rhenanus, cod.* Neruli. 18. ne Ubii *Grater*, *cod.* Nubii. c. 29, 6. collationibus *codices fere omnes, etiam B, v. Urlichs in musei Rh. v. XXXI pg. 510.*

c. 30, 1—3. *secuti sumus in his constituendis L. Urlichs l. l.* incohatur *B*, durant *codices omnes*, durans *unus b corr.*, *quod Halmius recepit.* 11. Romanae disciplinae *BbS*, *deteriores* ratione disciplinae, *quod recepit Baumstark.* 16. ceteris velocitas *probabiliter Eussner in diurnis gymn. berol. XXXI pg. 491.* c. 31, 9. plurimis *cod.*, *quod corruptum censet Nipperdey.* 13. vultu *Bb*, *ceteri* cultu, *quod recepit Nipperdey, prob. Waitz.* c. 33, 2. Chamavos Angrivarios *BS corr.*, *b prim. m. n pro* v. 9. urgentibus *scripsimus cum edit. paene omnibus, codicum Bb* urgentibus iam *ceteri* in urgentibus, *quod Kritzius receperat.* 34, 1. Dulgubnii *I. Grimm, B cum nonnullis* Dulgibini. 2. Chasuarii *S*, 9. magnificum *S alii.* c. 35, si res poscat, ad exercitus plurimum virorum *ego scripsi, cod. om.* ad; *Walchio auctore Nipperdey inclusit* exercitus, plurimum enim *Reifferscheid proposuit.* c. 36, 4 s. nomina superioris *post Beroaldum ed. fere omnes; sed cum codices*

habeant nomine, *Holtzmann emendavit:* minime potentiores; *facilior emandatio erat:* minime superiores. 7. tracti *S corr.* T acti *cum spatio unius litterae B.* 7. Fosi *S et b corr.* c. 37, 7. et *Bb, delendum censet Halm,* ac *cum cod. deterioribus Haupt, Muellenhoff, Nipperdey.* 16. Gnaeoque *Halm, Muellenhoff,* Cn. quoque *Haupt, Nipperdey.* Mallio, *cod.* Manlio; *conf. adn. ad h. l.* 23. rursus inde pulsi *b,* rursus pulsi inde *B, Nipperdey* inde *omisit.*

c. 38, 10. retorquent *Madvig, Bb* retro sequntur. *hinc alii alia:* retrosum agunt *Haupt,* recurvant *Lachmann,* retorquere suetum *Halm.* 10. in ipso vertice *Bb, Halm;* solo *addiderunt codices deteriores. Haupt et Muellenhoff cum Lachmanno* in ipso solo vertici, in ipso solo cortice *Nipperdey.* religatur *Bb Haupt, Muellenhoff, Halm;* religant *S cum paucis, probavit Nipperdey.* innoxia *emendavit Muretus, codicum* innoxiae *retinuit Kritz, Baumstark.* 13. comptius *auctore Lachmanno, Haupt, Muellenhoff, Schweizer-Sidler, Gantrelle.* compti ut *codices, Halm,* compti sunt: *Maehly.* 40, 1. Langobardos *ed. paene omnes, B* Largobardos, *Scorr.* Langobardos, *cod. cet.* Longobardos. 4. Suardones S *cum paucis.* Nuithones *BS.* 6. Nerthum *b corr. S.* 14. tunc tantum nota, tunc tantum amata *B, Muellenhoff, Gantrelle; inverso ordine cum Lachmanno Haupt,* tantum tum *bis Nipperdey;* inmota *Freudenbergio auctore Halm, Schweizer-Sidler.* 41, 1. Sueborum *Rhenanus, codices* verborum. 42, 1. Varisti *Muellenhoff, cod.* Naristi 5. peragitur *codices, Tagmanno auctore* praecingitur *Haupt, Muellenhoff, Halm, Nipperdey.* 6. mansere *BbS.* 43, 1. Cotini *Muellenhoff.* 8. iugumque *delet Acidalio auctore Nipperdey.* 10. Lygiorum *B corr.* 12. Helvaeonas *Muellenhoff.* Helisios *S,* Halisios *B corr. teste Urlichsio.* 23. Gotones *sic Mediceus Annalium II 62,* Gothones *BbS.* 44, 1. ipso *S cum paucis,* ipsae *b,* ipse *B.* 4. ministrant *Lipsius, cod.* ministrantur. 10. otiosae *Coler correxit, receperunt Haupt, Muellenhoff, Halm, Nipperdey.* 45, 5. equorum *cod. Urb. corr. Muellenhoff, Halm, Nipperdey,* deorum *cod. fere omnes et editiones superiores.* 8. alluuntur *S aliique,* abluuntur *Bb.* 10. hominumque *Urlichs cod.* omniumque, omnique *cod. Turicensis.* 24. sudant *Bb; ceteri cod. editionesque fere* sudantur. quia sucina *auctore Conr. Hofmanno Halm,* quibus sucina *Nipperdey,* quae vicini *codices.* 29. gens continuatur *B et b corr.* 46, 1. Venedorum *et* 6. Venedi *cf. diurn. gymn.* l. l. pg. 32 sq. *ceterum totum hunc locum recte Urlichs emendavit* l. l. *codices* sordes — procerum *habent post* agunt. 9. pedum *correxit Lipsius, cod.* pecundum. 13. opes *C. Meiser,* spes *codices.* 21. difficillimam *S aliique,* difficilem *Bb.* 24. in medio *Halm, Nipperdey;* in medium *codices ut videtur omnes.*

CORNELII TACITI

DE SITU AC POPULIS

GERMANIAE

LIBER.

BREVIARIUM.

Pars generalis.

De situ et moribus. [c. 1—27.]

I. Terra ipsa cum suis incolis.

1. Germaniae fines. Rhenus, Danuvius, montes, Oceanus.

2. Germani ipsi indigenae putandi, tum ob terrae naturam, tum antiquis carminibus de diis patriis eam rem comprobantibus. — Germaniae nomen unde ortum sit.

3. Carminibus etiam Hercules celebratur. — Bellicosus cantus barditus. — Graecorum fabulae exiguae fidei.

4. Germani gens propria et sincera. Eorum habitus corporum ac natura.

5. Terrae ingenium et proventus. — Metallorum penuria et despectus. — Pecuniae romanae aliqua notitia.

II. Mores Germanorum institutaque publica.

6. Ferrum rarum. — Arma, in iisque framea. — Equitatus ratio. — Centeni dimachae. — Acies per cuneos composita. — Pugnandi usus; ignaviae ignominia.

7. Potestas regum, ducum, sacerdotum. — Propinquitates coniunctae pugnant, feminis prope astantibus et saucios iuvantibus.

8. Feminarum intrepidus in pugnis animus. Earum sanctitas et vaticinatio.

9. Religio et sacra. Nullae deorum imagines, nulla templa.

10. Sortium consuetudo et modus. — Auspicia ex avium volatu, ex equorum hinnitu, ex pugna singulari.

11. Consultationes tum principum, tum plebis. — Earum tempus, — cuius parum accurata est observatio. — Sacerdotum ac principum in conciliis auctoritas.

12. Iurisdictio; delictorum variae poenae aut multae.

13. Armorum, quae semper gestant, sumendorum mos. — Principum comites. — Magna comitatus vis et dignitas.

14. Comitum officia in principem. — Principum belli studium. — Praemia et commoda comitibus a principe ex bello praebita. Arma atque bellum agriculturae praelata.

15. In pace venatui et otio dediti sunt. — Principibus et a civitate collationes et a finitimis dona offeruntur.

III. Vita Germanorum privata ac domestica.

16. Nullae Germanis urbes, sed discretae singulis sedes, domus ligneae, vel specus subterranei.

17. Vestimenta tenuia corpus vix tegunt. Multi pelles gerunt, feminae plerumque lineos amictus, et ipsae aliquantum nudae.

18. Severa matrimonia. Dote a marito uxori oblata contrahuntur. Uxor firmis vinculis omnis fortunae socia viro coniungitur.

19. Mulieres castae et pudicae. Adulteria paucissima. Impudicitiae graves poenae. Alterae nuptiae rarae. Liberi non necantur.

20. Educatio liberorum simplex nec delicata aut fastidiosa. Iuvenum virginumque nubentium robusta aetas. Sororum filii in honore. Testamenta nulla.

21. Inimicitiae familiarum suscipiuntur. Homicidium luitur. Hospitalitas longe maxima.

22. Vitae quotidianae ratio. — Convivia et compotationes valde amatae, ac saepe turbulentae. — Aperte inter pocula consultant, sobrii constituunt.

23. Potus cerevisia. Cibi simplices. Ebrietati dediti.

24. Ludo gaudent saltatione inter gladios. Aleae supra modum dediti.

25. Servorum condicio admodum aequa. Libertorum nullum momentum in domo.

26. Fenus non exercetur. — Agriculturae singularis admodum, neque ea valde studiosa ratio. — Autumnus nullus.

27. Funerum simplex cura. Sepulcra ex caespite. Luctus modicus.

Pars specialis.

De populis. [c. 28—46.]

IV. Gentes quaedam in Germaniam transgressae vel Germaniae finibus egressae.

28. Gallicae gentes *Helvetii* inter Hercyniam silvam et Moenum, *Boii* in Boihaemo. — *Osi* et *Aravisci* unde venerint, dubium. — *Treveri* et *Nervii* Germani videri volunt. — *Vangiones*, *Triboci*, *Nemetes* in sinistra ripa haud dubie Germani sunt. — *Ubii*, iam Agrippinenses, olim Germani fuerunt.

29. *Batavi*, a Chattis digressi, virtute conspicui, Romanis fidi, eoque tributis exempti. — Eodem animo et eadem condicione sunt *Mattiaci*, in dextra ripa siti. — Qui decumates agros tenent, Gallicae sunt originis.

V. Gentes Suebis non adnumerandae.

30. *Chatti* tum in Hercynia silva tum in plano habitant, gens dura, bellique imprimis sciens, cuius in pedite robur.

31. Crinibus submissis ac terribili habitu ad hostium caedem se devovent, usque ad senectutem truces.

32. Chattos excipiunt *Usipi* et *Tencteri*, quorum hi equitatu praecellunt.

33. *Bructeri*, olim potentes, excisi, in eorumque sedes *Chamavi* et *Angrivarii* immigrarunt. — Interponitur optatum durantis discordiae Germanorum.

34. *Dulgubnii*. *Chasuarii*. — *Frisii maiores minoresque* inter Rhenum et lacus usque ad Oceanum, olim a Druso Germanico tentatum, ubi Herculis columnae esse dicuntur.

35. Ad septentrionales gentes pertinent *Chauci*, populus magnus et iustitia clarus.

36. *Cherusci* nimio pacis amore a Chattis fracti. — Idem accidit *Fosis*.

37. *Cimbri* ad Oceanum, vetere fama clari. — Brevis interponitur notitia quum de Cimbrorum tum de ceterorum Germanorum bellis cum Romanis.

VI. Sueborum nationes.

38. *Suebi* pluribus nationibus constant. — Proprium omnium obliquare crinem nodoque substringere.

39. Vetustissimi et totius gentis caput sunt *Semnones*, luci sacri religione clari, unde initia gentis esse creduntur.

40. *Langobardi* pauci sed fortes. — *Reudigni*, *Aviones*, *Anglii*, *Varini*, *Eudoses*, *Suardones*, *Nuithones* in commune Nerthum colunt. Eius deae cultus in insula Oceani. Dum adest populis, pax communis agitatur.

41. Ad Suebos in meridiana parte Germaniae pertinent *Hermunduri*, cultiores et Romanis fidi.

42. Hos excipiunt *Varisti*, *Marcomani*, *Quadi*. Hi duo regibus parent, Romana auctoritate adiutis.

43. A tergo Marcomanorum sunt *Marsigni*, *Cotini*, *Osi*, *Burii*, ex quibus Cotini Gallicae, Osi Pannonicae originis videntur. — Ultra continuum montium iugum, quod Suebiam dirimit, agunt *Lygii*, *Harii*, *Helvaeones*, *Manimi*, *Helisii*, *Nahanarvali*. Apud Nahanarvalos sacrum nemus, Castori et Polluci dicatum. — Harii supra modum feri atque truces. — *Gotones* sub regibus sunt. — Oceanum accolunt *Rugii* et *Lemovii*.

44. *Suionum* civitates in Oceano classibus valent, navibus peculiari forma utentes. Clausa illis arma et grave regis imperium.

45. Trans Suionas mare pigrum et finis naturae. — In dextro Suebici maris litore *Aestiorum* sunt gentes, matris deorum cultores, apud quos sucinum nascitur. — Eius natura. — *Sitones* feminae parent.

VII. Nationes quaedam Sarmatarum quam Germanorum similiores.

46. *Peucini*, *Venedi*, *Fenni* Sarmatis aliqua ex parte similes, quamquam alia iis Germanica sunt. — Fenni summa feritate et paupertate. — Fabulosae nationes *Hellusii* et *Oxiones*.

GERMANIA.

I. Germania omnis a Gallis Raetisque et Pannoniis Rheno et Danuvio fluminibus, a Sarmatis Dacisque mutuo metu aut montibus separatur: cetera Oceanus ambit, latos sinus et insularum immensa spatia complectens, nuper cognitis quibus-

I. 1. *omnis*] i. e. in unum comprehensa, nulla singularum partium ratione habita; vernacula: *in seiner Gesammtheit.* Ita scripsit T. Caesaris memor b. g. I 1 *Gallia est omnis divisa in partes tres.* quo iure ille commentarios suos ita incohavit, eodem T. hunc libellum. errant igitur qui Germaniam quod exordio careret, Historiarum partem esse dixerunt, quam opinionem male Holtzmann G. Alt. pg. 20 defendit.

mutuo metu] i. e. fama fortitudinis ab alteris ad alteros perlata, qua moventur, ne invicem se petant. *Metus* enim, non confundendus cum *timore,* consilii potius et cautionis est.

montibus] sc. Carpaticis. Ceterum chorographia Agrippae 8. et Plinius n. h. IV 81 etiam Vistula flumine finiri Germaniam dicunt.

3. *latos sinus*] *Sinus* h. l. non de mari dicitur introrsum in terram recedente, sed de curvatis terrae litoribus longe in mare procurrentibus. Intelligitur Chersonesus Cimbrica; cf. c. 37, 1. *Eundem Germaniae sinum proximi Oceano Cimbri tenent.* Qui h. l. *sinus,* infra dicitur *flexus*, c. 35, 2. *In septentrionem ingenti flexu redit (Germania).* Similiter c. 29, 17. *sinus imperii* dicitur de ea imperii romani parte, quae ultra limites in Germaniam procurrit.

insularum immensa spatia] Insulas Tacitus significat quum regni Danici, tum eo nomine comprehendit Suionum (c. 44, 1.) et Sitonum (c. 45, 29.) terras, i. e. Norwegiam et Sueciam.

nuper cognitis — regibus] Respicit Tacitus ad expeditiones a Druso potissimum a. 12.—9. a. Chr. susceptas, quas etiam c. 34, 10. commemorat. *Nuper* igitur, quod, quum generaliter remotae antiquitati opponatur, valde mobilem fluentemque significatum habet, h. l. fere centum annorum spatium complectitur; cf. c. 2, 17. Cic. n. d. II 126. quid ea quae nuper, id est paucis ante sae-

dam gentibus ac regibus, quos bellum aperuit. Rhenus, 5
Raeticarum Alpium inaccesso ac praecipiti vertice ortus, modico flexu, in occidentem versus septentrionali Oceano miscetur. Danuvius, molli et clementer edito montis Abnobae iugo effusus, pluris populos adit, donec in Ponticum mare sex meatibus erumpat; septimum os paludibus hauritur. 10

II. Ipsos Germanos indigenas crediderim, minimeque

culis reperta sunt? Vernaculâ est *neuerdings*. — Ablativi *cogn.—reg.* non possunt temporis potestate ad verba *sinus* — *complectens* referri, sed quodammodo sunt attributivi, quibus *sinus et ins. spatia* definiuntur in hunc modum: *quoniam nuper quaedam gentes ac reges cogniti sunt.* Germanice possis dicere *nach der neuerdings erlangten kenntnis von* —

bellum aperuit] i. e. ad quos bello aditus paratus est; cf. Agric. 22. in. *Tertius expeditionum annus novas gentes aperuit.* Ceterum *bellum* non intelligendum est cum his ipsis insularum regibus gestum, sed cum propinquis in continenti nationibus.

2. *inaccesso*] i. e. ad quem accedi non potest. Ita saepe *invictus*, *incorruptus* al. Videtur autem Strabonem sequi IV, p. 192 (cf. Ptol. II 9, 5): inde apparet verticem esse Adulae m. et significari Rh. posteriorem, Hinterrhein. Errare apud Caesarem b. g. IV 10. *Rhenus autem oritur ex Lepontiis, qui Alpes incolunt, et . . . per fines Nantuatium . . . fertur* vel ipsum scriptorem vel librarios coarguunt Lepontii (Plin. n. h. III 135) atque Nantuates (Caes. b. g. III 1. 6).

versus] Participium est, non praepositio; cf. Hist. II 83. *Versum in Italiam mare.* I 76. *Omnes versae in orientem provinciae.* — Copulativae *et* particulae inter *ortus* — *versus* participia locus non est, propterea quod illud vim habet enuntiati adiectivi, hoc temporalis. — *Flexus* non est superioris Rheni in Helvetiis, sed inferioris in Belgis.

4. *molli*] i. e. ad quem facili negotio acceditur. Caes. b. g. V 9 *in litore molli atque aperto.* b. c. II 10. *molli fastigio coniungunt.* Verg. ecl. IX 7 *qua se subducere colles incipiunt mollique iugum demittere clivo.* Curt. VIII 11 *Petra non, ut pleraeque, modicis ac mollibus clivis in sublime fastigium crescit.* Quintil. inst. or. XII 10, 78 *scandenti circa ima labor est, ceterum quantum processeris, mollior clivus ac laetius solum.*

clementer] Adiectivum pariter atque adverbium, a moribus hominum ad res et loca translatum, usurpatur de omnibus, quae in suo genere *modica* sunt; *iugum clementer editum* est, quod leniter et paulatim assurgit; cf. Ann. XIII 38. *Colles clementer assurgentes.* Hist. III 52. *Si qua Appennini iuga clementius adirentur.*

Abnobae] Ita scribendum esse cum Plinio n. h. IV 79. demonstravit inscriptio in ipsa Nigra silva reperta (Orelli Inscr. Lat. Vol. I. p. 351. No. 1986.): cf. Avieni v. 437. *Abnoba mons Istro pater est, cadit Abnobae hiatu Flumen;* nec discrepat Ptolem. II 11, 7.

donec — erumpat] *donec* apud Tac. saepius cum coniunctivo construitur: c. 20. 31 bis, 35. 40; cum indic. c. 37. 45. cf. Dräger Tac. Synt. § 169.

paludibus hauritur] i. e. desinit in paludibus (Germ. *ist versumpft*).

II. 1. *Ipsos Germanos*] *Ipse* pro-

aliarum gentium adventibus et hospitiis mixtos, quia nec terra olim sed classibus advehebantur, qui mutare sedes quaerebant, et immensus ultra utque sic dixerim adversus Oceanus raris
5 ab orbe nostro navibus aditur. quis porro praeter periculum horridi et ignoti maris Asia aut Africa aut Italia relicta Germaniam peteret, informem terris, asperam caelo, tristem cultu aspectuque, nisi si patria sit?

Celebrant carminibus antiquis, quod unum apud illos

nomen hanc habet vim, ut *incolae* opponantur *terrae*, de qua in superioribus dictum: cf. Agric. 13.

indigenas crediderim] Non pro certo affirmare Tacitum indigenas fuisse Germanos, ipse prodit verbi modus *crediderim;* neque argumenta, quibus utitur, aliquam probandi vim habent: nam quin ex Asia olim profecti immigraverint dubium non est propter linguae mythorumque cum gentibus Asiaticis cognationem.

advehebantur] cf. Agric. 11, indigenae an advecti. Ann. XII 63, priores illuc advecti.

adventibus et hospitiis] *Adventus* sunt peregrinorum ex remotis terris immigrantium, *hospitia* proximorum et confinium.

immensus ultra etc.] *Ultra* particula, qua termini transgressio significatur, h. l. adverbii vi *magnam longinquitatem* indicat, quae multum supra notos terminos porrigitur. Vernaculâ vertas: der *weithin* unermessene Ocean. Quam *longinquitatis* notionem ut augeat auctor, addit *adversus,* i. e. *ex adverso situs,* plane *in adversa et contraria orbis nostri parte situs;* idque ipsum quum aliquid insoliti habeat, sententiam quodammodo mitigat verbis *utque sic dixerim,* cf. Agric. 3. *pauci et, uti dixerim, non modo aliorum, sed etiam nostri superstites sumus.*

ad orbe nostro] Germ. von unserem erdtheile. ita dicebant Romani terras sibi notas suoque imperio subiectas; cf. Agric. c. 12. *dierum spatia ultra nostri orbis mensuram.* Ann. II 2, petitum alio ex orbe regem.

5. *praeter periculum*] i. e. ne commemorem periculum, ut discedamus a periculo; infra c. 44, 1.

informem terris] *Informe* dicitur, quicquid cura atque opera hominum non elaboratum est, ac rudem naturae statum retinet; cf. 16. *materia — utuntur informi.* 45. *sucinum — informe perfertur.* h. l. maxime cogitandum de silvis horridis foedisque paludibus. (cf. 30.) — *Terrae* dictae pro *solo.*

tristem] *Tristis* pariter atque oppositum vocabulum *laetus* et de affectu animi ipso, et de re, quae illum affectum excitat, dicitur. Germanice h. l. est: *trübselig*, *elend*, *jämmerlich.* — *Cultus* h. l. complectitur omnia, quae homines sive agrum colendo, sive aedificando ad ipsam terram addunt. Quae quia in Germania exigua vel nulla erant, *cultu* in hac sententiae ratione fere idem est quod *incultu,* quemadmodum *fides*, sc. quae nulla est, interdum idem est atque *perfidia.* — Aperte Tacitus in hac Germaniae inopia describenda de Italiae felici natura egregioque cultu cogitavit.

nisi si] his solis locis apud Tac. reperitur: Ann. VI 25. XV 53. Agr. 32 et semper c. indicativo, ut sit idem quod: *nisi quod, ausser dass.*

memoriae et annalium genus est, Tuisconem deum terra editum, et filium Mannum, originem gentis conditoresque. Manno tris filios assignant, e quorum nominibus proximi Oceano Ingaevones, medii Herminones, ceteri Istaevones vocentur. quidam, ut in licentia vetustatis, pluris deo ortos plurisque gentis appellationes, Marsos Gambrivios Suebos Vandilios affirmant; eaque vera et antiqua nomina. ceterum Germaniae

10. *memoriae et annalium*] *Memoria* h. l. est subiectiva recordatio, quum mens redit ad antiqua tempora; *annales* sunt monumenta verbis composita, quibus illa recordatio adiuvatur, nos überlieferung und geschichte.

Tuisconem] ita scribendum esse docent codices quidam et etymologia. nomen enim referendum est ad voc. theotiscum *zuisk*, ut idem sit quod binus vel *geminus*. *Mannus* autem, factum a. v. *man* (unde *manas*, *mens*, mensch cf. Fick Wb. III³ 230). Cf. Livius Praef. 7, datur haec venia antiquitati, ut miscendo humana divinis primordia urbium augustiora faciat; et si cui populo licere oportet consecrare origines suas et ad deos referre auctores, populus R. suum conditorisque sui parentem Martem potissimum fert.

Ingaevones cet.] Filiorum nomina quae fuerint, ex gentium nominibus facile colligitur: Ingvaeones quorum pars Cimbri Teutoni ac Chaucorum gentes (Plin. n. h. IV 28) oriundi sunt ab Ingos i. e. Freyr (Apollo); Herminones quorum pars Suebi Hermunduri Chatti Cherusci (Plin. l. l.) ab Airmans i. e. Tyr (Mars), Istvaeones proximi Rheno, ab Istos i. e. Wotan (Mercurius).

vocentur] Coniunctivo usus Tac. fidem famae de gentium nominibus a Manni filiis ductis ad auctores reiicit, ipse non praestat.

ut in licentia vetustatis] *Ut*, ubi causam designat in fac to ipsaque rei natura positam, Germanice reddendum *wie natürlich;* cf. 22, 6. 39, 7. 43, 6. 45, 16. 46, 6. et v. ad c. 30, 5. Agric. 11. Hist. I 4. — *Licentia vestutatis* intelligitur ea, quae cernitur in *fingendis fabulis*, ubi certa rerum memoria ac fides nulla est.

14. *deo ortos*] i. e. *eius dei* (Manni) *filios esse*, non *alicuius dei*, nam vis sententiae inest in *pluris* voce.

Marsos] praeter Tac. ann. I. II. Strabo VII 1, 3, commemorat inter Lupiam et Ruram habitantes; *Gambrivios* ibidem Strabo cum Cheruscis Chattis, Chattuariis nominat, praeterea nemo; *Suebi* ad Albim habitabant; *Vandilii* magis ad orientem spectabant.

eaque — nomina] Tacitus h. l. pariter ac c. 45, 6. suum de rebus sibi narratis interponit iudicium; quare *sunt* supplendum, non *esse*.

16. *ceterum*] ref. ad *affirmant;* adversativa vis particulae (vid. Agric. 25.) h. l. in eo cernitur, quod singulis appellationibus universum totius gentis vocabulum opponitur.

nuper] v. ad c. 1, 4. Nomen autem Germanorum primum occurrit in fastis triumphalibus anni a. Chr. 222 (CIL. I. pg. 458), postea nemo eo utitur ante Caesarem in comment. belli gallici.

additum] sc. *esse affirmant.*

ac nunc Tungri] Supple *vocentur* (non *vocantur*), quae verbi forma ex sequenti praedicato huc trahenda est; cf. c. 36, 5. *Ita qui olim boni aequique Cherusci* (sc. vocati sunt),

vocabulum recens et nuper additum, quoniam, qui primi Rhenum transgressi Gallos expulerint, ac nunc Tungri, tunc Germani vocati sint: ita nationis nomen, non gentis,
20 evaluisse paulatim, ut omnes primum a victore ob metum,

nunc inertes et stulti vocantur. 41, 2. *Ut, quo modo paulo ante Rhenum* (sc. secutus sum), *sic nunc Danuvium sequar.* vid. Agr. 13. et Sall. Cat. 47. —

qui primi Rhenum transgressi etc.] Ad haec illustranda apprime faciunt, quae habet Caesar b. g. II 4. *Sic reperiebat, plerosque Belgas esse ortos ab Germanis, Rhenumque antiquitus traductos — Gallos, qui ea loca incolerent, expulisse.* ibid. §. 10. *Condrusos, Eburones, Caeroesos, Paemanos, qui uno nomine Germani appellantur, arbitrari ad XL milia.* Hi igitur sunt, quos Tacitus dicit nunc *Tungros* vocari, tum *Germanos* vocatos esse. Simul ex utroque scriptore patet, *Germanorum* vocabulum primo appellativum fuisse, non proprium, id quod confirmatur etiam voce *additum.* Nomen non esse germanicae sed celticae originis docuit C. Zeuss grammat. Celtica ed. 2. pg. 773: 'ut cum adi. *cian* = remotus bene quadrat nomen *Cenomani* (extremi Gallorum cisalpinorum ad orientem versus) ita nomen *Germani* cum voc. cambrico *ger* et hibernico vetere *gair* = vicinus quadrabit, ut Germani sint vicini Gallorum.'

nationis nomen, non gentis] natio h. l. partem significat, sive speciem generis, gens amplectitur universos, cf. Vell. II 98, *omnibus eius gentis nationibus in arma accensis;* et supra c. 2 *originem gentis.* 10 *proprium gentis.* sed idem aliis locis promiscue vel *gentem* vel *nationem* appellat. sententia est: quod nomen solis Tungris datum esset, hoc, non totius gentis nomen, firmatum esse et obtinuisse; non opus est igitur Broterii coniectura *in gentis.*

ut omnes etc.] *Ut* non refertur ad praegressum *ita* (quippe quod non valeat *adeo, tantopere,* sed simpliciter comprehendat ante dicta, de quo usu confer Agric. 10. 20. 28. 30), sed particulae ratio haec est ut epexegesin adiungat, qua modus *evalescendi* explicetur. Praegnanti sensu igitur est *eo quidem modo ut, ita quidem ut.* — *Omnes* sunt *ceterae nationes,* quae in dextra Rheni ripa sive in ipsa Germania erant. — *Victor* collectivo sensu dictum de illis nationibus, quae Rhenum transgressae Gallos expulerunt; *a victore* autem non est *secundum victorem* (nach d. sieger), cui interpretationi utique obstat oppositi membri structura, sed significat victorem ipsum usurpasse hoc nomen.

ob metum] i. e. (eadem ambiguitate, qua vernaculum *der furcht halber) metus* (Gallis) *faciendi causa.* cf. c. 5, 13. *Ob usum commerciorum aurum et argentum in pretio habent.* Ann. I 20. *Manipuli Nauportum missi ob itinera et pontes et alios usus,* i. e. ad vias emuniendas, ad pontes faciendos, ad alias res necessarias exsequendas. Liv. I 33, 6. *Ob commoditatem itineris.* Sall. Iug. 89, 2. *Existumans Iugurtham ob suos tutandos in manus venturum.* ib. 102, 12. *Se ob regnum tutandum arma cepisse.* Cic. p. Mur. 1, 1. *Eadem precor ob eiusdem hominis consulatum una cum salute obtinendum.* Suet. Tib. 2. *Clodius ob expellendum urbe Ciceronem plebeio homini in adoptionem*

mox etiam a se ipsis invento nomine Germani vocarentur.

III. Fuisse apud eos et Herculem memorant, primumque omnium virorum fortium ituri in proelia canunt. sunt illis haec quoque carmina, quorum relatu, quem barditum vocant, accendunt animos, futuraeque pugnae fortunam ipso cantu

se dedit. Alia affert Dräger hist. syntax I, 550. Totius igitur loci sententia haec est: Condrusi, Eburones, ceteri, *quo Gallos terrerent*, non se solos *Germaniam efficere* dicebant, omnesque *Germanos* esse, sed etiam ceteros, qui domi remansissent, ad eandem Germaniam pertinere. Quod quum magnam auctoritatem illis addidisset, ceteri omnes ipsi se Germanos appellavere. Hanc autem non suam sententiam esse Tacitus affirmavit, sed inanem quorundam opinionem.

mox] non est *brevi post*, sed indefinite *postea*, *deinde;* cf. 10. 26. 27. 29. 34. 37. 45. Agric. 11, Hist. I 67, Dial. 24.

invento nomine] i. e. quum nomen semel inventum esset (als so ein name gefunden war).

III. *Herculem*] cf. Ann. II 12, *Convenisse et alias nationes in silvam Herculi sacram;* apud Germanos ei nomen erat *Thor* vel *Donar.*

memorant] Non Germani ipsi, id quod patet tum ex re ipsa, tum ex pronomine demonstrativo, sed scriptores 'quidam illi,' velut Plinius alii.

primumque — canunt] Ad *primumque* supple *eum. Primum* autem non de ordine sed de gradu dictum valet *maximum, praecipuum.* Haec addit Tacitus, ut quodammodo confirmet illam famam de Hercule non esse falsam; cf. c. 34. *Superesse adhuc Herculis columnas fama vulgavit, sive adiit Hercules, seu, quicquid ubique magnificum est, in claritatem eius referre consensimus.* — Moris viros fortes canendi Tacitus ipse affert exemplum Arminii, liberatoris Germaniae. Ann. II 88. *Canituque adhuc barbaras apud gentes.* Cf. Tac. Hist. II 22 *cohortes Germanorum cantu truci et more patrio nudis corporibus.* ib. IV 18, *ut virorum cantu, feminarum ululatu sonuit acies.* Ammian. Marc. XXXI 7, 11. *ubi utrimque acies steterunt,* Romani voce undique Martia concinentes —; barbari vero maiorum laudes clamoribus stridebant inconditis.

3. *haec — carmina*] i. e. *talia, eiusmodi carmina*, quae quia multum diversa sunt a vulgaribus, in proximis describuntur.

quorum relatu] i. e. *quibus editis* sive *cantatis.*

barditum] Ita optimi codices; pauci *baritum.* Quid significet obscurum vocabulum, dici nequit; videtur factum esse a v. germ. bardhi = scutum, velut in his: *vordum and bordum hôfon herecombol* verbis et scutis sustulerunt signa exercitus. De cognatione aliqua cum Gallorum *bardis*, i. e. poetis carmina cantantibus (cf. Diodor. V 31, Strabo IV 4, 4. Ammian. XV 9.) cogitari nequit. Neque enim vatum ordo quidam apud Germanos erat, et sequentia prorsus obstant. Barditum describit Ammian. XVI 12, 43. — *Cornuti — barritum ciere vel maximum: qui clamor ipso fervore certaminum a tenui susurro exoriens paulatimque adulescens ritu extollitur fluctuum cautibus illisorum.*

ipso cantu] i. e. *ex solo sono, quo cantus perficitur*, quique modo ple-

5 augurantur. terrent enim trepidantve, prout sonuit acies; nec tam vocis ille quam virtutis concentus videtur. affectatur praecipue asperitas soni et fractum murmur obiectis ad os scutis, quo plenior et gravior vox repercussu intumescat.

Ceterum et Ulixem quidam opinantur longo illo et fa-
10 buloso errore in hunc Oceanum delatum adisse Germaniae terras, Asciburgiumque, quod in ripa Rheni situm hodieque incolitur, ab illo constitutum nominatumque; aram quin etiam

nior modo tenuior ex ore exit variumque effectum ad aures habet.

augurantur] i. e. coniciunt et tanquam praesagientes constituunt.

trepidantve] *Ve* indicat alterum, quod ponitur fieri posse, minus certum esse altero; quare vernaculâ est *oder auch;* cf. c. 5. 38. 45.

prout sonuit acies] i. e. *pro modo sonitus ab acie editi.* Scilicet non semper pari vi excitabatur sonus ille, casu eius effectum moderante.

nec tam vocis ille — videtur] Ita Rhenanus emendavit; cod. habent *voces*, at *BS ille* et *S videtur.* Sententia est: *ille barditus non tam verbis constat, quae sententiam habent et canuntur, sed clamor concinens sine verbis, cuius vis haec esse videtur, ut virtutem prodat.*

affectatur — asperitas] i. e. efficere student — asperitatem. Accuratius respondet Germanicum: *es ist hauptsächlich abgesehen auf* etc. — De *asperitate soni* conferendus locus Hist. II 22. *Temere subeuntes cohortes Germanorum cantu truci.*

fractum] h. l. est, quod, quia *rectâ* ex ore exire nequit, inflectitur, eoque quasi duplicatur.

9. *Ceterum*] Hac voce post brevem de *barditu* digressionem transitur ad famam de Ulixe, quae eiusdem est generis, ut illa de Hercule.

quidam opinantur] sc. vel Graeci, in exornandis atque amplificandis veteribus fabulis sibi placentes, vel etiam Romani, Graecos scriptores sequentes eorumque commenta pro veris amplectentes.

in hunc Oceanum] i. e. in Oceanum, de quo hic agitur; cf. 2, 4; est igitur septentrionalis. Ceterum referenda haec omnia sunt ad simillimam Germanorum fabulam quae est de Orendel, rege maritimo. ferunt hunc ad stationem navalem bene munitam venisse, ad Arcem fraxineam (asc = fraxinus), quae ad Rheni sinistram ripam (Hist. IV 33) sita prope *Xanten* vocatur *Asburg. Hodieque* i. e. et hodie und noch heute. (Falso multi explicant hodie quoque, auch heute noch, quem usum Tacitus nullo loco admisit, Dial. 34 cum optimis cod. scribitur *hodie quoque — legimus.*) construe igitur h. l. „quod — situm (est) hodieque —“.

nominatumque] Lacuna, quam aliquot codd. post hanc vocem habent, nulla est in Leid. neque unquam fuit. Scilicet orta ea opinio eo, quod scribae obiectum requirebant ad *nominatum*, non videntes id verbum pertinere ad praegressum *Asciburgium*, ac significare *nomen suum accepisse.* Alii id ipsum assecuti Graecis litteris maiusculis, inseruerunt *ΑΣΚΙΠΥΡΓΙΟΝ*, quod deinde alii aliter barbarum in modum mutarunt.

12. *aram*] i. e. monumentum lapide structum et honori atque memoriae

Ulixi consecratam adiecto Laertae patris nomine eodem loco olim repertam, monumentaque et tumulos quosdam Graecis litteris inscriptos in confinio Germaniae Raetiaeque adhuc exstare. quae neque confirmare argumentis neque refellere in animo est; ex ingenio suo quisque demat vel addat fidem.

IV. Ipse eorum opinionibus accedo, qui Germaniae populos nullis aliis aliarum nationum conubiis infectos propriam et sinceram et tantum sui similem gentem exstitisse arbitrantur. unde habitus quoque corporum, quamquam in tanto hominum numero, idem omnibus; truces et caerulei oculi, rutilae comae,

Ulixis destinatum; cf. Sall. Iug. 79, 10. *Carthaginienses in eo loco Philaenis fratribus aras consecravere.*

Ulixi] i. e. *ab Ulixe.*

Graecis litteris inscriptos] In hac fama illustranda et ad verum revocanda frustra laborari Tacitus ipse statim profitetur. Nihil huc pertinere, quod apud Caesarem b. g. I, 29, in. legitur de tabulis in castris *Helvetiorum* repertis *litteris Graecis confectis*, in promptu est. Graeca inscriptio haud dubie non fuit, sed fuit Etrusca; mercatores enim Etruscorum ad Rhenum inferiorem progressos esse H. Genthe probavit, et in titulis sepulcral. Etrusc. praenomen Lart inventum est. Deecke etrusk. Forsch. I, p. 33. K. O. Müller Etrusker ed. Deecke I, p. 437.

adhuc exstare] Hoc non potuit dici, nisi ab recenti scriptore. Quare probabile est Tacitum id sumpsisse ex Plinii magno opere de bellis Germanicis. Ad hoc verba *in confinio Germaniae Raetiaeque* ostendunt, qui de ea fama memoraverit, ipsum ibi fuisse, id quod cadit in Plinium.

17. *ex ingenio — fidem*] Universa horum verborum sententia est; *hoc aliis relinquo;* nam ut *demere fidem* nihil aliud est nisi *refellere*, ita *addere fidem* plane idem atque *argumentis confirmare.*

IV. *nullis aliis aliarum — conubiis*] Pleonasmi quoddam genus inesse in verbis *aliis aliarum* negari non potest; nam plane sufficiebat *aliarum.* Sed consulto Tacitus geminavit voces, quo magis *diversitatis* notio, quae inter Germanos ceterosque barbaros intercedebat, emineret, ita quidem, ut *aliarum nationum* quasi per epexegesin *aliis* accuratius declaret. Licet eodem modo Germanice: *durch keine anderen heirathen mit anderen volkstämmen.*

infectos] i. e. mixtos eoque depravatos; *infici* enim dicuntur *bonae* tantum res, quibus *malae* admiscentur, neque vero *malae*, quibus *bonae* adduntur.

sui similem] Respicere videtur Tacitus ad Britannos, de quibus in Agricola c. 11. tradit eorum similitudine cum Germanis, Gallis, Hispanis alienam originem argui.

habitus] i. e. externa species *(d. aeussere);* cf. c. 46. 5. Agric. 11.

quamquam—numero] i. e. quamquam tantus est eorum numerus, ut hoc mirum videatur. Nam quo maior numerus, eo facilior diversitas.

caerulei] — caeli (*caeluleus* dissimilatione adhibita in *caeruleus*) marisque colorem significat. Horat.

magna corpora et tantum ad impetum valida; laboris atque operum non eadem patientia; minimeque sitim aestumque tolerare, frigora atque inediam caelo solove assuerunt.

V. Terra, etsi aliquanto specie differt in universum tamen aut silvis horrida aut paludibus foeda, umidior qua Gallias, ventosior qua Noricum ac Pannoniam aspicit; satis ferax,

ep. 16, 7. 13, 16. Iuven. 13, 165 *caerula quis stupuit Germani lumina, flavam caesariem?* Auson. idyll. 7, 9 *sic Latiis mutata bonis, Germana maneret ut facies, oculos caerula, flava comas.*

rutilae comae] cf. Agric. 11.

magna corpora] cf. c. 20, 1. *Nudi ac sordidi in hos artus, in haec corpora, quae miramur, excrescunt.*

ad impetum valida] cf. Ann. II, 14, 3. (Germanorum) *corpus ut visu torvum et ad brevem impetum validum, sic nulla vulnerum patientia.*

laboris atque operum] *Labor*, quamquam de quavis actione dicitur, quae virium intentionem requirit, tamen h. l. maxime de *rustico labore* in agricultura subeundo intelligendum, ut patet ex c. 26. 46. Nec inutile fuerit contulisse Sall. Cat. 37, 7. *Iuventus, quae in agris manuum mercede inopiam toleraverat, — urbanum otium ingrato labori praetulerat.* — *Opera* imprimis in *bellis* praestanda erant. Ad ea pertinebat castra munire, fossam atque murum facere, aggerem iacere, turres excitare, materiem caedere, paludes emunire, quae omnia summi erant laboris.

non eadem patientia] v. ad c. 26. Ceterum supple *iis est.*

tolerare] Ad hunc infinitivum ex sequentibus trahendum *assuerunt*, ad hoc autem rursus supplendum *tolerare*. Utriusque enuntiati ratio est adversativa; quare *sed* ante *frigora* cogitatione addendum. cf. c. 38. *Neque enim ut ament amenturve, — in altitudinem quandam et terrorem, adituri bella, comptius hostium oculis ornantur.* 6, 10. *Sed nec — docentur; in rectum — agunt.*

caelo solove] Prius vocabulum pertinet ad *frigora*, posterius ad *inediam*. Ita igitur constat disiunctiva *ve* particulae vis, ut sit: *prout vel caeli vel soli natura est.* v. c. 3, 6.

V. *aliquanto*] ablat. propter comparativi notionem, quae in verbo differendo inest, = einigermassen.

silvis] velut Hercynia, Bacenis, Caesia, saltus Teutoburgiensis; *paludes* autem Pomponius Mela III 3, 29. nominat Suesiam, Metiam et Melsyagum maximas.

foeda] sc. *est.* Hac enim voce plenum praedicatum enuntiati conficitur; cetera adiectiva pro attributis subiecti sunt.

qua Gallias — spectat] Non de universo Rheni cursu hoc intelligendum, sed de inferiore tantum ripa, ubi Batavi ac Frisii habitabant.

ventosior] Hoc noli habere pro logico opposito vocis *umidior*. Auctor enim *et umidam* dicit esse Germaniam, *et ventosam* sed inaequali modo, quippe *umidiorem* Galliam versus, quam in reliqua parte, *ventosiorem* a Norico et Pannonia quam ad Rhenum inferiorem.

6. *satis ferax*] *Satis* ablativum esse dubitare non sinunt hi loci: Verg. Georg. II, 222. *Terra ferax oleo.* Plin. Epp. IV, 15, 8. *Ferax saeculum bonis artibus.* Sall. Iug. 17, 5. *Ager arbore infecundus.* — Ipsum *sata* vocabulum, in pedestri

frugiferarum arborum impatiens, pecorum fecunda, sed plerumque improcera. ne armentis quidem suus honor aut gloria frontis; numero gaudent, eaeque solae et gratissimae opes sunt. argentum et aurum propitiine an irati dii negaverint, dubito. nec tamen affirmaverim nullam Germaniae venam argentum aurumve gignere; quis enim scrutatus est? possessione et usu haud perinde afficiuntur. Est videre apud illos argentea vasa, legatis et principibus eorum muneri data,

oratione haud usitatum, Tacitus Vergilii exemplo posuisse videtur pro *segetibus*. Frumenti genera autem commemorantur apud Plin. n. h. XVIII 44: 'primum omnium frumenti vitium avena est et hordeum in eam degenerat sic ut ipsa frumenti sit instar, quippe cum Germaniae populi serant eam neque alia pulte vivant.' ib. XIX 28. 'siser et ipsum Tiberius princeps nobilitavit flagitans omnibus annis e Germania'.

frugiferarum] Praegnanti sensu *frugiferae arb.* h. l. dicuntur, quae *dulces fructus* ferunt, quales Italia gignit; quae infra c. 10 memorantur, ex eo genere sunt, quae *agrestia poma* (cf. 23) gignunt.

impatiens] cf. Agric. c. 12. *Solum patiens frugum.*

improcera] sc. *sunt*. Tacitus, ut vitaret ingratum sonum *improcerorum*, maluit integri enuntiati forma uti. — *Improcera* sunt *parva atque deformia*, ut Caesar b. g. IV 2. de iumentis Germanorum dicit; de Frisiis Tac. Ann. IV 72. *modica* domi armenta sunt.

suus honor] *Honor* armentorum constat corporis magnitudine, nitore et toroso habitu, isque ei generi in Italia proprius. *armenta* autem sunt boum, quippe quae ad arandum adhibeantur.

gloria frontis] Poetice ita dicuntur *magna et camura cornua*, quibus in Italia boves insignes sunt, non item in Germania.

numero gaudent] *Numerus* praegnanti sensu dicitur de *magno numero*, ut infra *numerus usui facilior*. — *Gaudent* est *multum tribuunt;* cf. c. 15. 21. 46. et vid. Agric. 44. De re cf. Caes. b. g. VI 35. *Sugambri magno pecoris numero, cuius sunt cupidissimi barbari, potiuntur.*

eaeque] i. e. *isque numerus — iique numerosi armentorum greges.* Attractione enim pronomen, quo subiectum enuntiati continetur, ad praedicati substantivum exactum est.

6. *et gratissimae*] De *et* partic. v. ad c. 14, 13.

argentum] Idem Tacitus viginti fere annis post Ann. XI 20. scribit: Curtius Rufus in agro Mattiaco recluserat specus quaerendis venis argenti; unde tenuis fructus, nec in longum fuit.

haud perinde] *Perinde* quum aequalem duarum rerum rationem indicet, *haud perinde* valet *haud pariter, haud aeque.* Quare sensus est: *possessionem quidem non respuunt, usu tamen non gaudent,* idque sequentibus accuratius illustratur.

est videre] *Est*, ubi c. inf. iunctum idem valet atque *licet*, qui usus ex Graeco repetitus est, plena verbi potestate significat aliquid *exstare atque in facto esse positum;* cf.

non in alia vilitate quam quae humo finguntur; quamquam proximi ob usum commerciorum aurum et argentum in pretio habent, formasque quasdam nostrae pecuniae agnoscunt atque eligunt. interiores simplicius et antiquius permutatione mercium utuntur. pecuniam probant veterem et diu notam, serratos bigatosque. argentum quoque magis quam aurum sequuntur, nulla affectatione animi, sed quia numerus argenteorum facilior usui est promiscua ac vilia mercantibus.

VI. Ne ferrum quidem superest, sicut ex genere telorum

Ann. XVI 34. *Ut coniectare erat intentione vultus.*

non in alia vilitate] sensus est: vasa argentea *non pro pretiosiore instrumento* habent, quam fictilia, quae vilissima sunt, illa aeque vilia eis videntur atque haec.

quamquam etc.] Quae subicitur praecedentibus per *quamquam* enuntiatio, ea ponitur aliquid, quod cum antegressis pugnare videtur, neque tamen pugnat; cf. c. 18, 1.

proximi] sc. ripae Rheni ac Danuvii, cf. 17, 23. anno iam p. Chr. n. XVIII mercatores Romani in Germania consederant, Ann. II 63. — *Ob usum*, v. ad 2, 20.

formasque] = notas, gepräge.

agnoscunt] i. e. probe norunt; ostendunt sibi notas esse.

eligunt] = greifen danach.

interiores] i. e. a ripa remotiores, in mediterraneis regionibus habitantes. eidem c. 17, 6. dicuntur *ulteriores*.

serratos etc.] i. e. denarios, quorum ora serrae in modum dentata erat documentum, nihil eis delimatum esse. — *Bigati* sunt, qui bigae figuram sive notam gerebant; cf. Plin. n. h. XXXIII 3, 13. *Nota argenti fuere bigae atque quadrigae, et inde bigati quadrigatique dicti.*

7. *affectatione animi*] Ita cod. *Bb.* in reliquis est *affectione*, ut vulgo editur. Quod cur ferri nequeat, facile intelligitur. *Affectio animi* enim dicitur de *statu animi* in universum, quod h. l. inanem habet sententiam. At *affectatio* pariter ut *affectare* Tacito usurpatur de *appetitu et cupidine*, quam sententiam hic locus utique poscit; cf. c. 28, 15. Hist. II 63. *Famam clementiae affectare.* Ann. XIV 16. *Carminum studium affectavit.* — Propterea autem additur *animi*, ut significetur illos caruisse cupidine quae prodit ex *animo*, qui est omnium cupidinum fons, sed fortuita quadam et externa causa motos fuisse, ut argentum auro praeferrent.

numerus] i. e. magnus numerus, magna copia, ut supra *numero gaudent;* c. 26, 5: *spatia* = ampla spatia.

promiscua] i. e. vulgaria, nullo discrimine ab aliis seiuncta; c. 28, 5. *in promiscuo* c. 44, 9. vilia autem a cauponibus Romanis emisse Germanos verbo *kaupôn* demonstratur. cf. Grimm Lexicon V 323 sqq.

VI. 1. *superest*] i. e. *abunde est;* ne ferro quidem *abundant;* cf. c. 26. Agric. c. 44. 46. Hist. I 51. 83. Ann. XIV 54.

ex genere telorum] cf. c. 46. Ann. II 14. *Non loricam Germano, non galeam; ne scuta quidem ferro nervove firmata, sed viminum textus, vel tenues et fucatas colore tabulas.*

colligitur. rari gladiis aut maioribus lanceis utuntur. hastas vel ipsorum vocabulo frameas gerunt angusto et brevi ferro, sed ita acri et ad usum habili, ut eodem telo, prout ratio poscit, vel comminus vel eminus pugnent. et eques quidem 5 scuto frameaque contentus est; pedites et missilia spargunt, pluraque singuli, atque immensum vibrant, nudi aut sagulo leves. nulla cultus iactatio; scuta tantum lectissimis coloribus distinguunt. paucis loricae, vix uni alterive cassis aut galea. equi non forma, non velocitate conspicui; sed nec variare 10

rari — utuntur] *Rari* = *pauci modo* (Germ. sehr vereinzelt). — *Raro* de universis valeret.

framea] vocab. factum a verbo *framja* promovere, efficere, Fick Lex. ed. III, vol. III, 178. Iuven. sat. 13, 79. per Martis frameam iurat. Quod Hist. V 18. et Ann. H 21. hastae praelongae, Ann. I 64. ingentes, II 14. enormes vocantur, nostro loco non repugnat, nam hic ferri, illic totius hastilis ratio habetur.

contentus est] i. e. nihil gerit praeter scutum frameamque.

missilia spargunt] *Missilia* sunt lapides, globi, glandes, alia eius generis, vel manu vel funda missa. — *Spargunt* poeticam habet colorem. Haud dubie Tacitus verbum sumpsit a Vergilio, Aen. XII 50. *Et nos tela, pater, ferrumque haud debile dextra spargimus.*

immensum] sic *Bb* et recte quidem: Hist. V 11 *colles immensum editos*, sic codex. Ann. III 30. *domus illa immensum viguit.* 52. *luxus immensum proruperat.* IV 27. *gliscebat immensum.* 40. *immensumque tolli.* VI 37. *Euphratem nulla imbrium vi sponte et immensum attolli.* Confer etiam Sallust. Hist. ap. Non. p. 22. *immensum aucto mari.*

atque] Haec copulandi particula, quum h. l. adiungat peculiarem vibrandi modum, valet *et quidem;* cf. Dial. c. 15.

nudi etc.] i. e. neque armis neque vestimentis satis tecti; cf. c. 24, 2. Hist. II 22. *Germani more patrio nudis corporibus —. sagulo leves* non idem est ac *sagulo levi*, sed hunc sensum habet: eo, quod nihil gerunt praeter sagulum, *non impediti* vel *habiles*, sc. ad missilia summa vi vibranda. cf. ad c. 17, 1.

cultus iactatio] Toto capite quum de re militari ac de armatura agatur, *cultus* non potest intelligi de *vestitu* in universum, sed de *vestitu et ornatu militari* (prunk mit waffenschmuck), inprimisque de *splendidis armis.* — Eius rei *iactatio* est, si qui magnopere in exquisito cultu *sibi placent eoque superbiunt.*

lectissimis coloribus = quam maxime variis, ipsaque varietate oculos ferientibus (Germ. *grell*). Pro scutis Germanos habere „*tenues, fucatas colore tabulas*," tradit Tacitus Ann. II 14, 2.

uni alterive] Ann. III 47. IV 17. Hist. I 85. unus aut alter Ann. III 34. Agr. 40. Dial. 39. Sed unus alterque Ann. XIII 46. Hist. V 6. Dial. 21.

cassis et galea] Teste Isidoro in Orig. X 14. *cassis* erat de lamina ferrea, *galea* de corio.

10. *non forma, non velocitate conspicui*] cf. Caes. b. g. IV 2, 2. *Iumenta, quae sunt apud eos nata parva atque deformia, haec*

gyros in morem nostrum docentur; in rectum, aut uno flexu dextros agunt, ita coniuncto orbe, ut nemo posterior sit. in universum aestimanti plus penes peditem roboris, eoque mixti proeliantur, apta et congruente ad equestrem pugnam
15 velocitate peditum, quos ex omni iuventute delectos ante aciem locant. definitur et numerus: centeni ex singulis pagis sunt, idque ipsum inter suos vocantur; et quod primo

cotidiana exercitatione, *summi ut sint laboris*, *efficiunt.*

sed nec etc.] Sententiarum ratio haec est: *sed* praeterquam quod hac virtute carent, *etiam* variare gyros — *non* docentur.

variare gyros] i. e. artificiosos flexus ducere, equis varie modo in hanc modo in illam partem circumactis, quae pars artis equestris romanae fuit.

in morem nostrum] i. e. ita, ut morem nostrum sequantur; cf. c. 16, 4.

docentur] = sie werden abgerichtet.

flexu] = schwenkung. *dextros* autem opp. *recto* et addendem cogitatione *vel sinistros;* A. Draeger probabiliter *versos* pro dextros proposuit.

agunt] sc. *Germani*, subiecto tacite mutato; cf. 5, 6. *gaudent.*

ita coniuncto orbe] *Orbis* h. l. non est *circulus*, sed *directus ordo qui tanquam circuli radius movetur*, quod ita fit, ut quo quis sit centro propior, eo lentius procedat, quo longius a centro absit, eo celerius. Qui modus ubi multo usu temperatur, id efficitur, *ut nemo posterior sit*, i. e. ut in circumagendo omnes rectam lineam servent. Comparativus spectat ad supplendum membrum: *eo, iuxta quem equitat.*

5. *In universum aestimanti*] i. e. si quis — aestimat, = si longe plurimas nationes spectas; nam paucae equitatu valebant, velut Tencteri; cf. 32, 3.

penes peditem] *penes* significat, aliquid alicuius personae vel rei *proprium esse* (im fussvolke); cf. c. 30, 15. Agric. 15.

mixti proeliantur] Id genus pugnae accurate describit Caesar b. g. I 48. IV 12. VII 65. VIII 13. — *Eoque* causam affert, cur equites non soli *cum peditibus mixti* proelientur.

apta] = entsprechend.

peditum] sc. *eorum*, vel *ex eo genere.*

definitur — honor est] Ex singulis pagis, ut est apud Caesarem b. g. IV 1, educebantur singula milia peditum, centeni equites. iam cum pro denis fere duodeni sumerentur, ex centum Sueborum pagis profecti sunt in bellum, ut ait Caesar l. l. I 31. „ad CXX milium numerum", quo pertinere diximus duodecim milia equitum, quem numerum idem Caesar I 48 ita tradidit, ut sex milia equitum, totidem numero pedites velocissimos *ex omni copia delectos* esse scriberet. hos igitur equites delectosque pedites h. l. a Tacito significari censemus *centenosque* ob eam causam iure appellari, quod ex singulis pagis illos centenos maximo honore fuisse consentaneum est.

quod primo numerus fuit] i. e. quod primo merum *numerale* vocabulum fuit, postea transiit in *appellativum*, quod simul *honorem* testatur. Eo probabile est ex singulis pagis postea non semper centenos fuisse lectos, sed modo plures

numerus fuit, iam nomen et honor est. acies per cuneos componitur. cedere loco, dummodo rursus instes, consilii quam formidinis arbitrantur. corpora suorum etiam in dubiis 20
proeliis referunt. scutum reliquisse praecipuum flagitium, nec aut sacris adesse aut concilium inire ignominioso fas, multique superstites bellorum infamiam laqueo finierunt.

VII. Reges ex nobilitate, duces ex virtute sumunt. nec

modo pauciores, prout pagi magnitudo et condicio erat.

18. *per cuneos*] i. e. cuneatim singulis manibus cuneum facientibus; cf. 7. *Non casus nec fortuita conglobatio turmam aut cuneum facit.* Hist. V 18. *Bructerorum cuneus tranatavit.* Ceterum *cuneus* non proprie videtur triangularem aciei formam significare, sed generaliter manum spatio ab aliis discretam; cf. Hist. V 16. Ann. I 51.

cedere loco] Id in maius auctum tanquam flagitium refert Germanicus in Ann. II 14. *Sine pudore flagitii, sine cura ducum abire, fugere.* cf. Ann. I 56. *Non auso hoste terga abeuntium lacessere quod illi moris, quotiens astu magis quam formidine cessit.*

quam formidinis] i. e. „*consilii esse,* **non** *formidinis arbitrantur.*“ Supplendum igitur *potius*, quod fit ubique, ubi in elliptica comparativa sententia affirmatur altera res, altera negatur; cf. Ann. I 58. *Pacem quam bellum probabam.* III 17. *Respondente nullo miseratio quam invidia augebatur.* III 32. *Nobilitatem sine probro actum honori quam ignominiae habendam.*

corpora] Praegnanti sensu sunt *caesa corpora* (d. leichen).

in dubiis proeliis] i. e. *si proelia dubia sunt;* cf. c. 33, 9. *In urgentibus imperii fatis.*

referunt] sc. *ex acie.*

praecipuum] i. e. *permagnum*, minuta vi verbi, ut *plerumque*, *immensum* al.

ignominioso] i. e. ignaviae ignominia cooperto.

multique] *Que* h. l. adiungit id, quod ex praecedentibus ut effectus consequitur; cf. c. 7, 7. *effigiesque* Agric. 12. 18. 25.

bellorum] Ann. II 71. *tot bellorum superstitem;* I 61. *cladis eius superstites referebant;* Agr. 3. *pauci aliorum — nostri superstites sumus.* dativ. Germ. 14. *probrosum (est) superstitem principi suo ex acie recessisse;* Ann. V 8. *Pomponius Tiberio superstes fuit.*

finierunt] simillimus usus temporum est Agr. 9. *haud semper errat fama, aliquando et elegit.* Hist. IV 38. *cupiditates nulla unquam civilis victoria satiavit.* Sallust. Cat. 11. *avaritia pecuniae studium habet, quam nemo sapiens concupivit.* ib. 51. *haud facile animus verum providet neque quisquam omnium libidini simul et usui paruit.* ib. *multi iniuria gravius aequo habuere.* 58, 15. Iug. 85, 49.

VII. *Reges ex nobilitate — sumunt*] *ex* significat normam quam in eligendo sequuntur, fere idem quod *secundum.* Cf. Cic. fin. II 34. *e virtute, id est honeste vivere*, ib. V, 26. *aliud equo est e natura, aliud homini* (Madv. ad h. l.). Tacit. Ann. I 24. *ex re consulturum.* ib. IV 6. *ex fama.* Hist. II 85. *Iulianus iter trahens et ex nuntiis cunctabundus aut properans* i. e. prout tristia laetave accipiebat, cunctabatur aut properabat. — *sumunt* non idem quod eligunt, cf.

regibus infinita aut libera potestas, et duces exemplo potius quam imperio, si prompti, si conspicui, si ante aciem agant, admiratione praesunt. ceterum neque animadvertere neque
5 vincire, ne verberare quidem nisi sacerdotibus permissum, non quasi in poenam nec ducis iussu, sed velut deo imperante, quem adesse bellantibus credunt. effigiesque et signa quaedam detracta lucis in proelium ferunt. quodque prae-

Hist. I 56. *minore discrimine sumi principem quam quaeri.* Sensus igitur est: prout quis nobilior est, regem sumunt, vel regem petunt ex genere regio, inde nomen *cuninc* = qui sunt regii generis (goth. kuni = γένος, Luc. II 36). Maroboduus rex (Ann. II 44) genere nobilis nominatur apud Velleium P. II 108, cui non repugnat Strabo VII 2, 3; anno autem p. Ch. XLVII, Cheruscorum gens regem Roma petivit, amissis per interna bella nobilibus et uno reliquo stirpis regiae, qui apud urbem habebatur, nomine Italicus (Ann. XI 16 et ib. c. 17 *accitum, quando nobilitate ceteros anteiret.*) de ipsa eligendi ratione vide Hist. IV 15. erat in Canninefatibus stolidae audaciae Brinno, claritate natalium insignis, — is impositus scuto more gentis et *sustinentium umeris vibratus dux deligitur.* idemque obtinuit apud Francos Gothosque in regibus non ex regia gente sumendis. Cassiod. X 31 *Gothos more maiorum scuto supposito regalem nobis contulisse dignitatem.* Cf. Waitz d. Verf. I 251. II 123 ed. alt.

infinita — potestas] cf. c. 43, 25. 44, 8. Ann. XIII 54.

exemplo] i. e. *exemplum edendo* = ita se gerendo, ut ceteris exemplo sint.

quam imperio] cf. c. 11, 12. *Rex vel princeps — audiuntur auctoritate suadendi magis quam iubendi potestate.*

prompti] Germ. *thatkräftig;* v. Agric. 3. 27. Hist. II 25. Ann. I 13.

admiratione praesunt] Quum non omne exemplum admirationem excitet, sed egregium modo, id quale sit, proximis declaratur verbis *si prompti — praesunt*, quibus gradatio efficitur per asyndeton. Accurate enim dicendum erat *ac si prompti* etc. Ceterum *exemplo* ablat. est instrumenti, *admiratione* modi; est enim *cum admiratione.*

4. *neque — neque, ne — quidem*] cf. c. 37, 11. 44, 11.

animadvertere] i. e. supplicio afficere; cf. Hist. I 46.

ne verberare quidem] sc. *verberare* in militia romana vulgatissima erat et paene quotidiana neglectae disciplinae poena. unde summum militum in centuriones, qui eam vite exsequebantur, odium; cf. Ann. I 23. I 31. Quod Caesar b. g. VI 23. scribit: *cum bellum civitas* (Germanorum) *aut illatum defendit aut infert, magistratus qui ei bello praesint, ut vitae necisque habeant potestatem, deliguntur*, rem parum exploratam videtur tradidisse.

effigies] sc. animalium, velut aprorum (cf. 45), ursorum, luporum, taurorum (Plutarch. in Mar. c. 23); cf. Hist. IV, 22. *Hinc* (apud Romanos) *veteranarum cohortium signa. inde* (apud Germanos) *deproptae silvis lucisve ferarum imagines, ut cuique genti inire proelium mos est. Signa* autem videntur arma et tela deorum fuisse.

detracta] sc. illa signa in arboribus a sacerdotibus suspensa erant.

cipuum fortitudinis incitamentum est, non casus, nec fortuita conglobatio turmam aut cuneum facit, sed familiae et propin- 10
quitates; et in proximo pignora, unde feminarum ululatus audiant, unde vagitus infantium. hi cuique sanctissimi testes, hi maximi laudatores. ad matres, ad coniuges vulnera ferunt; nec illae numerare aut exigere plagas pavent, cibosque et hortamina pugnantibus gestant. 15

VIII. Memoriae proditur quasdam acies inclinatas iam et labantes a feminis restitutas constantia precum et obiectu pectorum et monstrata comminus captivitate, quam longe im-

10. *turmam aut cuneum*] i. e. *equitum* aut *peditum* manum; v. c. 6.

pignora] i. e. uxores, liberi et parentes, qui sunt omnibus carissimi; vid. Agr. 38. Ann. XII 2. XV 36. 57. exemplum rei traditur in Hist. IV 18. *Civilis — matrem suam sororesque, simul omnium coniuges parvosque liberos consistere a tergo iubet, hortamenta victoriae vel pulsis pudorem.* cf. etiam Caesar b. g. I 51. ceterum non verisimile est eum communem omnium Germanorum morem fuisse. videtur enim Tacitus illud, quod Caesar b. g. I 51, extr. de mulieribus, quae in Ariovisti exercitu erant, tradit, ad omnes Germanos transtulisse; aut si saepius alias id fiebat, non est de iis intelligendum, qui infesto agmine in fines proximorum hostilem impetum faciebant, quos certe nullae neque mulieres neque infantes sequebantur, sed de iis, qui armis petiti *agros suos atque domicilia contra hostium vim defendebant;* cf. c. 18.

unde — audiant] De feminarum *ululatu* cf. Hist. IV 18. *Ut virorum cantu, feminarum ululatu sonuit acies.* — In codd. omnibus est *unde — audiri.* sed infinitivus historicus nullo modo ferri potest, unde alii alia coniectavere.

12. *sanctissimi*] i. e. verissimi, quam maxime incorrupti; v. Sall. Iug. c. 85, 40. — Ceterum *hi testes — laudatores* aperte feminae sunt; de infantibus non cogitandum est.

vulnera ferunt] i. e. vulnerati se conferunt.

nec numerare aut exigere plagas pavent] i. e. neque *magno* plagarum *numero* perturbantur, neque animi infirmitate impediuntur, quominus illas *accurate inspiciant et explorent* curandi et obligandi causa. — Tacitus hoc annotat, ut, quantum differant Germanicae mulieres a Romanis, quae molles et delicatulae talem aspectum non ferrent, quin animi deliquium paterentur, declaret.

gestant] Paulo insolentius hoc verbum, proprie ad *cibos* pertinens, etiam ad *hortamina* refertur, hoc sensu: *cibos afferunt, et adhortationibus ad virtutem incendunt.* quare vix negari potest, leve quoddam zeugma obtinere.

VIII. 2. *obiectu pectorum*] Non est *nudandis et ostendendis pectoribus*, sed *pectora* = *se ipsas periculis pugnae obiciendo,* nimirum quo acrius viros ad ipsas defendendas incitarent. Nam *pectus obicere (periculis)* signum est intrepidi animi.

monstrata comminus captivitate] *comminus* ad *captivitate* pertinens vim habet enuntiati attributivi: *cap-*

patientius feminarum suarum nomine timent, adeo ut effica-
5 cius obligentur animi civitatum, quibus inter obsides puellae quoque nobiles imperantur. inesse quin etiam sanctum aliquid et providum putant, nec aut consilia earum aspernantur, aut responsa neglegunt. vidimus sub divo Vespasiano Veledam diu apud plerosque numinis loco habitam. sed et olim Albrunam

tivitate, quae in propinquo esset, = quae certa instaret, nisi vincerent; v. Agric. c. 9. infra c. 28, 18. 37, 10. — *monstrata*, sc. non manu, sed *verbis*. Caes. b. g. I 51: *mulieres in proelium proficiscentes passis manibus flentes implorabant, ne se in servitutem Romanis traderent.*

impatientius — timent] Liberius hoc dictum. Quoniam, quae *timentur*, non iam vere adsunt, sed cogitatione tantum concipiuntur, sensus est: cuius *ipsam cogitationem* — impatientius ferunt, i. e. minus etiam ferre valent.

feminarum — nomine] i. e. *fem. respectu*, sive *in feminis suis;* v. Sall. Cat. 35.

efficacius obligentur] = sich stärker gebunden fühlen.

puellae — nobiles] Solus corrector cod. Leidensis habet nubiles, quod rec. Haupt et Müllenh., sed quod praeter viros et adolescentes etiam *puellae* inter obsides essent, parum referebat, utrum eae *nubiles* essent, an *non nubiles;* at referebat *nobiles* esse, quia tales maximam obligandi vim habebant. cf. Hist. IV 28. *Societate nobilissimis obsidum firmata.*

6. *sanctum*] i. e. quod non solum violari non debeat, sed summa veneratione dignum sit, utpote a vulgo remotum; cf. c. 34, 11.

consilia — responsa] *Consilia* h. l. simpliciter intelliguntur, quae ultro dantur a non rogatis; *responsa* sunt consilia, quae dantur a rogatis et consultis; unde proprium hoc vocabulum de vatibus et oraculis.

8. *vidimus — Veledam*] sc. *Romae*, quo illa fatidica, cuius summa erat auctoritas in bello Batavorum a Civili moto (cf. Hist. IV 61. IV 65. V 22. 24.) captiva delata erat; cf. Stat. Silv. I 4, 89. *Non vacat arctoas acies Rhenumque rebellem Captivaeque preces Veledae* (pandere). Igitur *vidimus* non capiendum de solo Tacito, sed de urbanis in universum; neque pendet ex hoc verbo accus. c. inf. *(Veledam — habitam esse)*, sed simplex accus. obiecti *(Veledam)*, cui enuntiatum relativum adicitur. ipsum nomen significat Benevolentiam (goth. vaila = bene).

plerosque] i. e. *permultos*, sc. Germanorum. nunquam, ut videtur, apud Tacitum *plerique, plerumque* superlativam notionem habent, sed idem significant, quod *non nemo, non nunquam:* Hist. IV 84. *deum multi Aesculapium, quidam Osirin, plerique Iovem, plurimi Ditem patrem . . . coniectant.* Ann. XIII 27. *plurimis equitum* (sehr viele), *plerisque senatoribus* (gar manche) *non aliunde originem trahi.* Cf. Nipperd. ad. Ann. III 1. Heraeus ad Hist. I 5. inde explicandi sunt hi Germaniae loci: c. 5. 13. 14. 22, 1. 9. 45.

Albrunam] Ita ex emendatione Wilh. Wackernagelii scribendum est. feminam fatidicam significat (Alb, *runa* = mysterium), ad quam referunt, quae Suet. Claud. I narrat:

et compluris alias venerati sunt, non adulatione, nec tamquam facerent deas. 10

IX. Deorum maxime Mercurium colunt, cui certis diebus humanis quoque hostiis litare fas habent. Martem et Herculem concessis animalibus placant. pars Sueborum et Isidi sacrificat.

Drusum species barbarae mulieris humana amplior victorem tendere ultra sermone Latino prohibuit.

non adulatione] Notat hic Romanos, qui servili et abiecta adulatione non solum imperatores mortuos inter deos referrent, sed etiam eorum sorores et uxores pari honore afficerent, velut Drusillam Caligulae sororem, Sabinam Poppaeam Neronis uxorem (cf. Ann. XVI 21.). Supplendum igitur: *ut nos.*

tanquam facerent deas] sc. eas, quae deae non sunt, *sed divinum illud agnoscentes, quod vere inesse feminis credunt.* Nec repugnat huic sententiae, quod Tacitus Hist. IV 61. de Germanis tradit: *plerasque feminarum fatidicas et augescente superstitione arbitrantur deas.* Aliud est enim *arbitrari deas*, aliud *facere;* neque ipsum *arbitrari deas* aliud est, nisi *divino instinctu supra vulgarem modum afflatas credere.*

IX. 1. *Mercurium colunt*] Idem de Gallis narrat Caes. b. g. VI 17, 1. In omnibus, quae Tacitus de religione Germanorum tradit, non obliviscendum est, quod ipse c. 43. monet, *interpretatione romana* eum haec persequi, magis ex similitudine aliqua, quam ex re. *Mercurium* deum esse eum, qui superstitione germanica *Wodan* vocabatur, cognoscitur ex Paulo Diac. de gestis Langobard. I 10. *Wodan sane, quem adiecta littera Guodan dixerunt, ipse est, qui apud Romanos Mercurius dicitur, et ab universis gentibus ut deus adoratur.* apud septentrionales *Odin* nominabatur: ut Mercurius petasum gestabat et caduceum vel virgam auream, commercio praeerat, mortuos ad inferos comitatur (dies Mercurii = Odinsdagr, Wednesday).

certis] i. e. constitutis, vicissitudine temporum redeuntibus. vid. c. 11. 27. Ann. I 50.

humanis quoque hostiis] *Quoque* tecta oppositione indicat animalia Mercurio *exceptis certis illis diebus* immolari solita fuisse; cf. c. 10. 22. Agric. 30. ceterum aliis etiam deis humanas hostias offerebant, velut Marti, Nertho deae, aliis. Ann. I 61. Nipperdey *ora* recte humana esse dixit, „lucis propinquis barbarae arae, apud quas tribunos ac primorum ordinum centuriones mactaverant.“

Martem et Herculem — placant] sic cum Hauptio scribendum videtur. *Bb.*: Martem — placant et Herculem, sed in *B* duobus punctis significatum est, verba *et Herculem* ex margine, quum olim omissa essent, male illic posita esse. *Mars* Germanis est Thyr, Tiu (Ziu), *Hercules* Thôrr, Donnar (unde Martis et Iovis dies nobis sunt diestag vel dienstag, donnerstag).

pars — sacrificat] Isis in urbe primo p. Ch. saeculo coli coepta et Isidis navigium a. d. III. non. mart. celebratum est. hanc religionem cum ad Germanos referret quam Sueborum deam significaverit, parum exploratum est. de Nehalennia cogitaverunt Holtzmann et Gantrelle. Cf. M. Haupt: Moriz v. Craon pg. 30 sq.

3. *concessis*] i. e. quibus litare fas est, Ann. XIV 21. *studiis honestis*

unde causa et origo peregrino sacro, parum comperi, nisi quod
5 signum ipsum in modum liburnae figuratum docet advectam religionem. ceterum nec cohibere parietibus deos neque in ullam humani oris speciem assimulare ex magnitudine caelestium arbitrantur: lucos ac nemora consecrant, deorumque nominibus appellant secretum illud, quod sola reverentia
10 vident.

X. Auspicia sortesque, ut qui maxime, observant. sor-

et voluptatibus concessis. Hist. V 4. *concessa apud illos* (Iudaeos) *quae nobis incesta.* immolabantur equi, boves, arietes al.

Unde causa etc.] sc. *sit*, rariore verbi ellipsi in suspenso enuntiato; cf. 13, 12. *Quibus primus — locus.* 19, 13. *Ne ulla cogitatio ultra.* 39, 10. *Tanquam inde initia.* 45, 15. *Quae natura.*

comperi] i. e. certo cognovi; vid. Agric. 10. infra c. 45, 16.

nisi quod] Ea est harum particularum vis, ut spectent ad supplendam sententiam, qua superiora confirmantur, ita tamen, ut rursus ex ea aliquid excipiatur. Sententiarum ratio igitur haec est; „*parum comperi, (ut omnia obscura atque dubia sint), nisi (hoc unum dubium non est) quod signum ipsum*“ etc. v. Agric. 6.

signum ipsum] i. e. *per se*, sola *externa* signi species, nulla ratione *religionis*, cui inservit, habita.

liburnae] i. e. navigii parvi levis atque velocis, quo genere Liburni, Illyrica gens, utebantur. Quae navium figura quum prorsus incognita Germanis esset, inde Tacitus conicit *advectam* esse religionem, i. e. ab externa gente mari sive navibus allatam. Cf. ad c. 2, 3.

humani oris speciem] *Simulacra* deorum ad *humani* oris speciem efficta, non confundenda cum *signis* deorum, velut Isidis, quae *symbola* potius erant deorum, quam formae atque figurae.

ex magnitudine caelestium] i. e. magnitudini — consentaneum; Agric. 40. *ex ingenio principis fictum.* Ann. XIII 46. *non ex priore infamia, sed integre sancteque egit.*

lucos ac nemora] sic differunt, ut *lucus* (a lucendo) partem silvae significet, quae raris ac proceris arboribus lucem transmittat, *nemus* (νέμος) partem pascui, quae arboribus circumcludatur.

deorumque nominibus appellant] sc. singuli luci certis deis ipsorum nominibus consecrati erant. Ita memoratur Ann. II 12. *Silva Herculi sacra;* IV 73. *Lucus, quem Baduhennae vocant;* Germ. c. 40. *Nerthi — castum nemus;* Ann. I 51. *Templum, quod Tanfanae vocabant;* illud enim templum non lapide structum fuit, sed ipsum quoque sacrum nemus; v. ad c. 40.

secretum illud] i. e. vim illam numinis qua in lucis se afflatos sentiunt. cf. Seneca ep. 41. *Si tibi occurrit vetustis arboribus et solitam altitudinem egressis frequens lucus, illa proceritas silvae et secretum loci et admiratio umbrae fidem numinis facit.*

sola reverentia] i. e. solo animo reverentia numinis affecto; cf. Hist. V 5. *Iudaei mente sola unumque numen intellegunt.*

X. 1. *sortesque*] cf. Caes. b. g. I 50. *Apud Germanos ea consue-*

tium consuetudo simplex. virgam frugiferae arbori decisam in surculos amputant, eosque notis quibusdam discretos super candidam vestem temere ac fortuito spargunt. mox, si publice consuletur, sacerdos civitatis, sin privatim, ipse pater familiae 5 precatus deos caelumque suspiciens ter singulos tollit, sublatos secundum impressam ante notam interpretatur. si prohibuerunt, nulla de eadem re in eundem diem consultatio; sin permissum, auspiciorum adhuc fides exigitur. et illud

tudo est, ut matres familiae eorum sortibus et vaticinationibus declarent, utrum proelium ex usu esset necne. ib. c. 53. *Valerius Procillus se praesente de se ter sortibus consultum dicebat, utrum igni statim necaretur, an in aliud tempus reservaretur.*

ut qui maxime] Elliptica comparandi formula *ut qui* c. superl. quodammodo in adverbialem potestatem abiit, sensu non diversa a simplici *quam* particula superlativo addita; cf. Cic. ad fam. XIII 63. *Te semper sic colam et tuebor, ut quem diligentissime.* Quint. III 8, 12. *deliberatio affectus ut quae maxime postulat.*

frugiferae] non significatur malus aut pirus (c. 5), sed quercus, fagus, corylus sive abellana.

amputant] i. e. dissecant.

notis] litteris vel runis, quod significat μυστήριον.

vestem] i. e. stragulum (ein laken); cf. c. 27. 40. *Super vestem* est über ein laken hin.

temere] i. e. nullo certo consilio aut ratione, *fortuito* = ut fors tulit.

consuletur] Futurum pendet ex praegressa sortium praeparatione, quam sequitur ipsa consultatio (wenn befragt werden soll).

ter — tollit] ut factum etiam in Valerio Procillo teste Caes. b. g. I 53. ita autem tollit, ut unum post alterum.

caelum suspiciens] sc. ne pro arbitrio et cum delectu surculos tollat, alios probans alios improbans, sed manu capiens, quos fors obtulit.

impressam] Non documento est hoc vocabulum notas illas non cultro fuisse incisas, sed typis factas. *Imprimi* enim dicuntur omnia, quae aliquo modo in planam superficiem descendunt.

secundum — notam] i. e. quasi ducem secutus notam.

interpretatur] i. e. runas illas ante expressas explicat. erant autem sua cuique runae nomina vel ex natura vel ex fabulis petita. itaque ex his ipsis nominibus vel ex versibus allitteratione coniunctis deorum voluntatem colligebant. cf. Caes. b. g. VI, 13. *Druides — religiones interpretantur.*

8. *nulla de eadem re — consultatio*] sc. deorum. Sed „*Romani contra in adversis auspiciis novas hostias mactare deosque fatigare solebant, donec addicerent.*“ RITTER.

in eundem diem] *In* c. accusativo pendet ex verbo *decernitur*, vel simili.

auspiciorum adhuc fides exigitur] *Auspiciorum fides* est *fides* sive *veritatis confirmatio (beglaubigung), quam auspicia faciunt.* Sententia igitur haec est: ubi per *sortes* exploratum est, id, de quo consultant, permissum esse, quo magis sortibus confidant, etiam *auspicia* habent, quorum fides accedat ad sortium fidem.

10 quidem etiam hic notum, avium voces volatusque interrogare. proprium gentis equorum quoque praesagia ac monitus experiri. publice aluntur isdem nemoribus ac lucis, candidi et nullo mortali opere contacti, quos pressos sacro curru sacerdos ac rex vel princeps civitatis comitantur, hinnitusque 15 ac fremitus observant. nec ulli auspicio maior fides, non solum apud plebem, apud proceres, etiam apud sacerdotes; se

exigitur] i. e. exploratur; cf. c. 7, 14.

et illud quidem etc.] Per *et* quum adiungitur sententia antecedentem illustrans atque explicans, copulativae particulae vis transit in causalem; v. Agric. 37.

illud] *Illud* (= illa notissima consuetudo *nostra*) quid sit, appositis verbis *avium voces volatusque interrogare* indicatur.

etiam hic] i. e. etiam in Germania, etiam apud Germanos. Ita c. 3. *In hunc Oceanum* est *in Oceanum Germanicum.*

proprium] nam hac in re differunt a Graecis et Romanis, nisi quod semel Homerus Achillis equum vaticinatum facit Il. XIX, 408 sqq. De Persis Herod. III 85.

equorum quoque] Supple: *non avium modo sed*, vel: *praeter aliorum animalium;* v. ad c. 9. Ceterum *equorum* est genitivus activus vel subiectivus, ut paulo ante *auspiciorum.*

aluntur] i. e. sie werden gehegt.

isdem — lucis] sc. quos deis consecrarunt, de quibus supra dictum c. 9.

mortali] i. e. quod consueto et vulgari hominum usui inservit. *Mortalia* quum opponantur *divinis*, in promptu est Tacitum his verbis equorum genus tanquam deis sacratum et quodammodo divinum significasse.

contacti] = depravati, inquinati; cf. Dial. 12. *Nullis contacta vitiis pectora.*

pressos] Re ipsa idem est atque *iunctos*, vel *currui subiunctos*, sed poeticum habet colorem, quamquam eo paulum mitigatum, quod *currus* simul *iugi* notionem complectitur; cf. Ovid. Met. I 124. *Pressique iugo gemuere iuvenci.* ib. XII 77.

vel] i. e. vel ubi rex non est.

apud plebem, apud proceres] addunt codices exceptis duobus omnes *apud sacerdotes.* sed cum praecedente *non solum, non modo* alterum membrum numquam adiungatur, nisi addita part. *sed, verum, etiam,* nec proxima quo referantur appareat, ad proceres et sacerdotes an ad solos sacerdotes, multi ex illis codicibus deterioribus receperunt: *sed apud proceres, apud sacerdotes.* at magno honore fuisse equos tam apud plebem quam apud proceres manifestum est. *sacras* autem ad res sacerdotes bubus feminis utebantur (Germ. c. XL.), equis non utebantur nisi in eis auspiciis quae publice et cum *civitatis* principibus instituebantur. itaque ante sacerdotes addendum *etiam:* Ann. IV 35. *non attingo Graecos, quorum non modo libertas, etiam libido impunita.* IV 19. *non modo apud illos homines, etiam secutis temporibus.* I 77. *occisis non modo e plebe, etiam militibus et centurione* (ita recte Nipperdey cum Pfitznero ex vestigiis cod. Med. scripsit). iam quae sequuntur *se ministros — putant* ad solos sacerdotes referenda sunt: c. 7, 6. 40, 17. 43, 14.

enim ministros deorum, illos conscios putant. est et alia observatio auspiciorum, qua gravium bellorum eventus exploratur: eius gentis, cum qua bellum est, captivum quoquo modo interceptum cum electo popularium suorum patriis quemque armis committunt; victoria huius vel illius pro praeiudicio accipitur.

XI. De minoribus rebus principes consultant, de maioribus omnes, ita tamen, ut ea quoque, quorum penes plebem arbitrium est, apud principes pertractentur. coeunt, nisi quid fortuitum et subitum incidit, certis diebus, quum aut incohatur luna aut impletur; nam agendis rebus hoc auspicatissimum initium credunt. nec dierum numerum, ut nos, sed noctium computant; sic constituunt, sic condicunt: nox ducere

illos] sc. equos sacros.

conscios] i. e. mente ac voluntate deorum quasi initiatos.

5. *quoquo modo*] sc. vel vi, vel dolo, vel casu.

committunt] *Committere* proprium vocabulum est de gladiatoribus, qui, ut inter se depugnent, in arenam mittuntur (= lassen sie kämpfen).

XI. *principes*] v. prolegomena.

de maioribus] *Maiores res* haud dubie sunt bella, paces, emigrationes, agrorum occupationes, principum electiones, iudicia de rebus capitalibus, poenarum constitutiones. — *Minores* quae fuerint, minus in promptu est; in universum videntur negotia principum privata intelligenda esse.

plebem] *Plebs* ingenuos (c. 20. 25. 38. 44) sive liberos exceptis principibus complectebatur; cf. c. 12. Ann. I 55. *Nihil ausuram plebem, principibus amotis.* eidem Hist. IV 14. vocantur *vulgus.*

apud principes] i. e. *in coetu principum*, quod sensu non differt ab eo, quod est *a principibus;* vid. Agric. c. 21.

pertractentur] i. e. accurate tractentur, nihil ut neglegatur omittaturve; cf. Dialog. c. 1. *Quos eandem hanc quaestionem pertractantes iuvenis admodum audivi.*

subitum] Velut incursio hostium, aut magnum atque atrox facinus.

4. *certis*] v. ad 9, 1.

incohatur luna etc.] cf. Caes. b. g. I 50. *Non esse fas Germanos superare, si ante novam lunam proelio contendissent.*

noctium] Eadem consuetudo apud Gallos obtinuit teste Caesare b. g. VI 18. *Spatia omnis temporis non numero dierum sed noctium finiunt.* Prisci usus Germanici vestigia quaedam etiamnunc restant non solum apud Britannos, qui septem vel quattuordecim dierum spatium *sennight* (seven nights) *fortnight* (fourteen nights) dicunt, sed etiam in Germanicis vocabulis *weihnachten*, *fastnacht.* Praeterea qui dies intersunt inter d. 24. Decembris et 6. Ianuarii, a vulgo vocantur *duodecim noctes (die zwölf nächte)*, quae appellatio haud dubie duravit propterea, quod illis diebus, quibus sanctitatem quandam tribuebat vulgus, superstitiones adhaerescunt, ex antiquissimis temporibus repetitae.

diem videtur. illud ex libertate vitium, quod non simul nec ut iussi conveniunt, sed et alter et tertius dies cunctatione coe-
10 untium absumitur. ut turbae placuit, considunt armati. silentium per sacerdotes, quibus tum et coercendi ius est, imperatur. mox rex vel princeps, prout aetas cuique, prout nobilitas, prout decus bellorum, prout facundia est, audiuntur, auctoritate suadendi magis quam iubendi potestate. si displi-
15 cuit sententia, fremitu aspernantur; sin placuit, frameas concutiunt: honoratissimum assensus genus est armis laudare.

XII. Licet apud concilium accusare quoque, et discrimen capitis intendere. distinctio poenarum ex delicto. proditores et transfugas arboribus suspendunt, ignavos et imbelles et

constituunt — condicunt] Vocabula sunt forensia; illud dicitur, quum inter aliquos *de certo tempore negotii peragendi convenit*, vel *certa dies definitur;* hoc, quum *proposita temporis condicio* vel *dies dicta accipitur.*

ducere diem] i. e. praeire nox videtur, ita ut dies subsequatur.

illud — vitium] *Vitium* praedicatum est, *illud* subiectum, cui illustrando reliqua per appositionem adduntur; cf. c. 10. 13.

ut iussi] Generaliter haec comparatio intelligenda: *ut ii, qui iussi sunt;* vel *ut iussis convenit;* nimirum ita se gerunt, quasi nullum plane iussum acceperint. cf. Hist. IV 76. *Germanos non iuberi, non regi, sed cuncta ex libidine agere.*

ut turbae placuit] Turba non simpliciter est *multitudo*, sed *inconditа multitudo nulloque ordine temperata.* Quare sensus est: *quando multitudini* inconditae placuit, quippe quae hoc sibi sumit, ut pronuntiet: *iam considamus.* — Comparativa *ut* particulae vis in temporalem transiit.

10. *armati*] cf. 13. 22.

tum] sc. *in conventu, quum convenerunt*, non alias; cf. c. 31. 40.

coercendi] i. e. turbidos et clamatores in ordinem cogendi castigando vel adeo poenam iniungendo.

prout aetas — facundia est] His verbis non quattuor nova genera consultantium significantur, sed indefinita notio *principis*, i. e. *unius et alterius principis*, in varias species dissolvitur. In tali conventu enim plures principes aderant, sed ei tantum sententiam dicebant, qui vel aetate, vel nobilitate, vel bellica laude, vel facundia conspicui essent. De aliis, qui principes non essent, cogitari non posse, ostendunt sequentia: a. s. m. quam *iubendi* potestate.

auctoritate — potestate] ablat. *modi* sunt. Sensus: audiuntur *ita ut suadeant* magis auctoritate sua, quam *ut iubeant* potestate.

concutiunt] cf. Hist. V 17. *Ubi sono armorum — approbata sunt dicta.* Idem de Gallis tradit Caesar b. g. VII 21.

XII. *quoque*] v. ad c. 9, 2. et cf. Waitz Deutsche Verf. Gesch. I² pg. 332.

ignavos et imbelles] cf. c. 31. *Ignavi* sunt, qui in pugna nullam virtutem praestant ac refugiunt; *imbelles*, qui insita inertia militiam defugiunt, fortasse adeo mutilato

corpore infames caeno ac palude iniecta insuper crate, mergunt. diversitas supplicii illuc respicit, tamquam scelera ostendi oporteat, dum puniuntur, flagitia abscondi. sed et levioribus delictis pro modo poena: equorum pecorumque numero convicti multantur. pars multae regi vel civitati, pars ipsi, qui vindicatur, vel propinquis eius exsolvitur. eliguntur in isdem conciliis et principes, qui iura per pagos vicosque reddunt; centeni singulis ex plebe comites consilium simul et auctoritas adsunt.

ipsi corpore belli periculis se subtrahere conati.

corpore infames] i. e. nefandis et naturae repugnantibus libidinibus dediti, cf. Ann. I 73. *Cassium quendam, mimum corpore infamem.* ib. XV 49, 3. *Quinctianus mollitia corporis infamis.* Hist. IV 14. *Batavorum impubes et forma conspicui ad stuprum trahebantur.*

caeno ac palude] cf. 17. *maculis pellibusque.* 25. *disciplina et severitate.* 28. *a similitudine et inertia.* 33. *oblectationi oculisque.* 37. *castra ac spatia.*

scelera — flagitia] *Scelus* dicitur respectu *aliorum*, quippe, quo vel singuli vel universa res publica graviter laeditur; *flagitium* est factum, quo ipse *auctor* dedecore et ignominia oppletur; cf. 6. 19. Scelus igitur factum est contra *ius*, flagitium contra *honestatem.* Quae quum valde inter se confinia sint, haud raro coniuncta in eodem homine dicuntur.

8. *numero*] Indefinite est *aliquo numero*, plane ut Germanicum *eine anzahl;* scilicet ille numerus non fixus erat, sed ex modo delicti taxando et constituendo pendebat. alius generis est locus c. 21. ubi de *certo* poenae numero agitur, qui lege iam constitutus fuit.

vel civitati] sc. ubi rex non est; cf. 10. 11.

vel propinquis] sc. si quis interfectus fuit.

eliguntur — principes] cf. c. 22. ubi de eadem re dicitur *asciscere*, i. e. in numerum recipere. Caes. b. g. VI 23. *in pace nullus est communis magistratus, sed principes regionum atque pagorum inter suos ius dicunt controversiasque minuunt.*

qui — reddunt] Ita omnes codd.; quorum fide neglecta edd. nonnullae male *qui — reddant.* Indicativo significatur munus, quod principes obeunt, quodque principum est; coniunctivus indicaret, *quo consilio eligerentur*, quod potuit dici, sed non necesse fuit.

pagos vicosque] *Pagi* sunt regiones sive terrae partes maioris minorisve ambitus, in quas singulae quaeque gentes dividebantur *(bezirke, districte);* cf. c. 6. Ita Semnones (c. 39) in centum pagis habitabant. Totidem Suebis fuisse tradit Caesar b. g. I 37. IV 1. Chattorum pagos vicosque commemorat Tacitus Ann. I 56. — *Vici* sunt singula habitationum loca *(ortschaften)*, pluribus quidem composita aedificiis, sed inter se discretis et spatio circumdatis; cf. c. 16. 19. 26. Ann. I 50. I 56. XIII 57. Centeni autem ex singulis milibus ut ad equitatum (c. 6) ita ad consilium sumuntur.

consilium simul et auctoritas] Hac appositione, quae ad totum enuntiatum pertinet, indicatur, *quid illi*

XIII. Nihil autem neque publicae neque privatae rei nisi armati agunt. sed arma sumere non ante cuiquam moris quam civitas suffecturum probaverit. tum in ipso concilio vel principum aliquis vel pater vel propinqui scuto fra-
5 meaque iuvenem ornant. haec apud illos toga, hic primus iuventae honos; ante hoc domus pars videntur, mox rei publicae. insignis nobilitas aut magna patrum merita principis dignitatem etiam adulescentulis assignant. ceteri robustioribus ac iam pridem probatis aggregantur, nec rubor inter
10 comites aspici. gradus quin etiam ipse comitatus habet iudicio eius, quem sectantur; magnaque et comitum aemulatio,

centeni comites fuerint, quippe tales, quorum consilium audiret princeps, et qui vi sua eius augerent auctoritatem.

XIII, *publicae — rei*] cf. Agric. c. 19. *Publica res* est negotium, quod ad totam civitatem pertinet.

armati] cf. c. 11.

moris] cf. c. 21. Agric. 33. 39.

suffecturum] sc. *armis*. Sensus est: quam civitas eum pro tali agnoverit, *qui armis recte gerendis par sit.*

5. *haec — toga*] praegnanti sensu *id quod togae sumptio;* quare loci sententia haec est: *hoc apud illos eodem iure est, quo apud nos togam virilem sumere* v. 3.

nobilitas] i. e. clari generis decus, familiae claritas.

principis dignitatem] hanc optimorum codicum *(Bb)* scripturam unice veram esse arbitramur sententiamque aptissimam fere hanc: eis qui adulescentuli insigni nobilitate aut magnis patrum meritis commendantur, statim post arma sumpta (swertleite, wehrhaftmachung) principis locus et honor tribuitur, pro principibus habentur; (adulescentuli) ceteri (sic recte Lipsius pro codicum ceteris) quibus illa commendatio deerat, sumptis armis satis habent inter comites natu maiorum robustiorumque recipi.

nec rubor] sc. *iis est* = *nec eos pudet;* cf. c. 28. *Ne Ubii quidem — origine erubescunt.* Ann. XI 17. *Nec patrem rubori* (sc. illi esse). Dial. c. 37.

comitatus] Germ. *das gefolge.* Qui comitatum efficiunt, a Tacito modo *comites* vocantur, modo *clientes;* cf. Ann. I, 57. *Ereptus Segestes magna cum propinquorum et clientium manu.* II 45. *Ni Inguiomerus cum manu clientium ad Maroboduum perfugisset.* XII, 30. *Vannium — secuti mox clientes.* Simile ac paene idem institutum fuisse apud Gallos cognoscitur ex Caesare b. g. VI 15. *Equitum ut quisque est genere copiisque amplissimus, ita plurimos circum se ambactos clientesque habent. Hanc unam gratiam potentiamque noverunt.* ib. III 22. VII 40. De Gallis cisalpinis Polybius II 17. *Περὶ δὲ τὰς ἑταιρείας μεγίστην σπουδὴν ἐποιοῦντο, διὰ τὸ καὶ φοβερώτατον καὶ δυνατώτατον εἶναι παρ' αὐτοῖς τοῦτον, ὃς ἂν πλείστους ἔχειν δοκῇ τοὺς θεραπεύοντας καὶ συμπεριφερομένους αὐτῷ.*

iudicio] i. e. arbitrio et voluntate, non ex certa lege; omnes enim comites legebantur a principe, nemo interesse cogebatur.

quibus primus apud principem suum locus, et principum, cui plurimi et acerrimi comites. haec dignitas, hae vires magno semper electorum iuvenum globo circumdari; in pace decus, in bello praesidium. nec solum in sua gente cuique, sed apud 15 finitimas quoque civitates id nomen, ea gloria est, si numero ac virtute comitatus emineat: expetuntur enim legationibus, et muneribus ornantur, et ipsa plerumque fama bella profligant.

XIV. Quum ventum in aciem, turpe principi virtute vinci, turpe comitatui virtutem principis non adaequare. iam 20 vero infame in omnem vitam ac probrosum superstitem principi suo ex acie recessisse. illum defendere, tueri, sua quo-

quibus primus — locus] sc. *sit*. De omisso *esse* verbo in suspensa oratione cf. c. 9. *Unde causa, — parum comperi*. 19. 39. 45.

haec dignitas etc.] demonstrativum, quod ad praecedentia spectat, non attributum est substantivi, sed subiectum ipsum enuntiati, genere neutro per attractionem ad praedicatum accommodati, ut statim post *ea gloria*.

magno semper — praesidium] causali nexu haec cohaerent cum antecedentibus omissa *nam* particula, quod asyndeti genus haud infrequens est; cf. c. 11. *honoratissimum* etc.; 12. *proditores* etc,; 22. *deliberant* etc.; 24. *quamvis* etc.; 29. *levissimus* etc.; 39. *nemo* etc.

comitatus] genitivus est, subiectum autem ex pron. *cuique* huc sumendum est.

16. *id nomen*] *Id, ea* subiectum est, *nomen*, *gloria* praedicatum; per epexegesin, autem, quod subiecto continetur, accuratius explicatur. — *Nomen* est *fama clara;* cf. c. 45.

expetuntur — legationibus] sc. tales principes, qui magnum et egregium comitatum habent. — *expet. leg.* = eorum *amicitia et auxilium* expetitur per legatos a finitimis ad eos missos.

plerumque] i. e. *persaepe* cf. ad c. 8.

profligant] i. e. ad exitum adducunt; c. Ann. XIV 36. *In multis legionibus paucos esse, qui proelia profligarent*. Hist. II 4. *Profligaverat bellum Indaicum Vespasianus*. — *Bella* h. l. non nimis stricte capienda sunt, sed tantum significant *hostilia* vel *incursiones;* quae *ipsa fama profligantur*, quum hostes, audito principem cum valido comitatu auxilium laturum, *recedunt et hostilia omittunt*. — De *ipsa* cf. c. 43.

XIV. 2. *Iam vero*] His particulis novum aliquod adiungitur, plerumque maius atque gravius; Agric. c. 9. *iam vero tempora* — ib. 21. *iam vero principum filios* — Dial. 6. *iam vero qui togatorum comitatus* — ib. 19. 20. 29. Hist. I, 2. III, 21.

infame — probrosum] Utrumque activo sensu dictum: infamiam et probrum ferens. *superstitem* cf. ad c. 6. Ann. II 11. *Chariovalda* (dux Batavorum) *labitur* (cecidit) *ac multi nobilium circa*. Ammian. Marc. XVI 12, 60. *comites* Chonodomarii *ducenti — flagitium arbitrati post regem vivere vel pro rege non mori — tradidere se vinciendos*.

sua quoque — assignare] Hoc est illud, quod Tacitus etiam in Agricola summopere laudat, c. 8. *Ad auctorem ac ducem ut minister fortunam referebat*.

5 que fortia facta gloriae eius assignare praecipuum sacramentum est. principes pro victoria pugnant, comites pro principe. si civitas, in qua orti sunt, longa pace et otio torpeat, plerique nobilium adulescentium petunt ultro eas nationes, quae tum bellum aliquod gerunt, quia et ingrata genti quies, et 10 facilius inter ancipitia clarescunt, magnumque comitatum non nisi vi belloque tuentur. exigunt enim principis sui liberalitate illum bellatorem equum, illam cruentam victricemque

praecipuum sacramentum est] i. e. praecipua sacramenti pars est, = praecipuum est, ad quod sacramento obligantur.

plerique — petunt] cf. ad c. 8. ceterum nobiles adulescentes illi significantur quibus principis fere dignitas assignata erat. hi igitur *ultro* (i. e. etsi non sunt expetiti — c. 13. extr. —) *petunt* (i. e. se conferunt ad) eas gentes quae cet.

aliquod] magnum parvumve de quacumque re geritur.

ancipitia] i. e. *pericula belli*, ubi virtus enitescere possit, ut loquitur Sallustius de Caesare Cat. 54.

tuentur] Ita recte *Bb;* nam luce clarius est, hoc de Germanis tantum, et quidem de eorum principibus comitatum habentibus dici. at coniunctivo *tueare*, quem deteriores nonnulli codices habent, continetur generalis sententia, ad omnes, quicunque ei sunt, pertinens, quasi apud omnes populos etiam Romanos, comitatus in usu fuerint. Quod utique absurdum est.

exigunt enim etc.] Sententia horum verborum paulo obscurior haec est: *Postulant comites* (hoc enim subiectum ex praegresso *comitatum* per synesin intelligendum), otiosum comitatum aegre ferentes, *ut sibi liberalitate principis copia fiat illius bellatoris equi*, = *ut fortitudinis in bello praestitae praemium accipiant a principe bellatorem equum;* vel etiam sic; *appetunt decus bellatoris equi liberalitate principis praebendi.* — *Illum* significat et usitatum fuisse id praemii genus et longe clarissimum. — *Bellator equus* (Germ. *streitross*) poetico more dictum est, quem expressit Tacitus, ut multa alia, ex Vergilio; cf. Aen. X 891. XI 89. Georg. II 145. Similiter iam Cicero pro Milone 50. *sustinuisset hoc crimen ipse ille latronum occultator et receptor locus.* Sallust Cat. 5. *animus cuius rei lubet simulator ac dissimulator.* Iug. 64. *contemptor animus.* ipse Tacit. Ann. III 6. *imperatori populo;* XV 64. *Iovi liberatori*, infra Germ. 39. *regnator omnium deus.* cf. Naegelsbach stilistik § 54, 4.

illam cruentam — frameam] Quum *frameam* quisque ac *scutum* acciperet, ubi primum armis gestandis par iudicabatur (cf. c. 13, 5.) ac tum semper *armati* agerent (cf. ibid.), *exigere frameam* non potest de postulanda armatura in universum intelligi, quippe quam omnes iam habebant, sed de expetenda ea framea, quae volgaribus splendidior *praemium militare dabatur.* Quae quia testimonio erat *caesorum hostium ac fortium factorum*, propterea dicitur *cruenta victrixque.* Similia apud Romanos erant virtutis praemia; cf. Sall. Iug. 85, 29. ubi Marius de se: *possum ostentare*, inquit, *hastas, vexillum, phaleras, alia militaria dona.* Tac. Ann. II 9.

frameam. nam epulae et quamquam incompti largi tamen apparatus pro stipendio cedunt. materia munificentiae per bella et raptus. nec arare terram aut exspectare annum tam 15 facile persuaseris quam vocare hostem et volnera mereri. pigrum quin immo et iners videtur sudore adquirere, quod possis sanguine parare.

XV. Quotiens bella non ineunt, non multum venatibus,

Flavius aucta stipendia, torquem et coronam aliaque militaria dona memorat. — *Victrix* dicitur framea, quia eius ope semper adversarius vincitur, quia ei resisti non potest.

nam epulae etc.] *Nam* spectat ad omissam sententiam talem: *haec sunt extraordinaria singulorum comitum praemia, quibus epulae omnibus praebitae accenseri non possunt; nam* etc. Agric. c. 15. et Sall. Cat. 52, 34.

et quamquam — apparatus] *Et* particulae, quum adiungit attributum, quo praecedens vocabulum accuratius definitur, restringendi vis est, ut valeat *et quidem;* cf. 5, 6. 31, 1. 38, 8. Agric. c. 3. Ipse genetivus attributivus sive qualitatis h. l. rursus bipartitam habet definitionem, *quamquam — tamen* particulis paulo impeditius distinctam. Simplicior sententiae ratio haec est: „*epulae, et quidem largi quamquam incompti apparatus,* = *et quidem large quamquam incompte apparatae, p. st. cedunt.*“ Scilicet Germani veteres, ut hodie rustici incultiores, non tam bene quam admodum multum coenare malebant. — De *apparatus* voce v. ad c. 21, 8.

pro stipendio cedunt] i. e. non aliter accipiuntur atque stipendium, i. e. *ut res merita ac debita,* cuius omnes promiscue participes fiunt. At praemia illa equi atque frameae non contingebant nisi excellentissimo cuique.

nec arare etc.] Haec non de universa gente intelligenda sunt, sed de comitatu principum. Neque tamen hoc dicit Tacitus, numquam eos agrum colere, sed bello magis delectari.

annum] i. e. *anni proventum*; cf. Agric. c. 31. *ager et annus in frumentum conteruntur.*

vocare] Simplex habet vim compositi *provocare*; cf. Ann. II 81. *singulos praemiis vocans seditionem coeptabat.* VI 34. *Oroden — Pharasmanes vocare ad pugnam.* Hist. IV 80. *Neque ipse deerat arrogantia vocare offensas.* V 25. *sin populum Romanum armis vocent.* saepe Tac. cum in nominibus (*casus* = occasio Ann. I 13. IV 50. XI 9. XII 28. XIII 36.), *curatus* = accuratus Ann. I 13. II 27. XIV 27. XVI 22., *quaesitissimis honoribus* pro exquisitissimis Ann. II 53. III 26.) tum in verbis: Draeger syntax und stil des T. pg. 9². Vide Germ. 14. *clarescere.* 45. *cludere.*

vulnera mereri] i. e. pugnando vulnera quaerere. (Germ. *sich wunden zu holen.*)

XV. 1. *non ineunt*] Subiectum non est *Germani* in universum, sed nobiles bellicosi, qui principes sequuntur, de quibus modo dictum.

non multum venatibus] ita codices omnes. qui *non* expunxerunt critici, imprimis fecerunt moti auctoritate Caesaris b. g. VI 21, 3. *Vita Germanorum omnis in venationibus atque in studiis rei militaris consistit;* IV 1, 8. *Suebi multum*

plus per otium transigunt dediti somno ciboque: fortissimus quisque ac bellicosissimus nihil agens; delegata domus et penatium et agrorum cura feminis senibusque et infirmissimo
5 cuique ex familia; ipsi hebent, mira diversitate naturae, quum idem homines sic ament inertiam et oderint quietem. mos est civitatibus ultro ac viritim conferre principibus vel armentorum vel frugum, quod pro honore acceptum etiam necessitatibus

sunt in venationibus; sed alia est horum locorum ratio, alia Taciti, qui tanta inertia socordiaque Germanos pacem degere demonstrat, ut ne venationi quidem magnopere studeant. ceterum odio Germanis non fuisse venatus, vix est quod moneamus. cf. J. Grimm gesch. d. d. spr. pg. 17.

dediti somno ciboque] Tacitus ante oculos habuisse videtur Sallustium Cat. 2, 8. *Multi mortales dediti ventri atque somno indocti incultique vitam transière.*

3. *delegata*] *Delegantur* ea, quae quis, quia tanquam ad se non pertinentia ipse exsequi non vult, alii agenda committit *(überlassen)*; cf. c. 20, 2. *Sua quemque mater uberibus alit, nec ancillis ac nutricibus delegantur.* Dial. c. 29. *At nunc natus infans delegatur Graeculae alicui ancillae.*

domus et penatium] *Domus* significat externa rei domesticae negotia ipsosque labores quotidianos *(hauswirthschaft)*; cf. c. 25, 5. *Cetera domus officia uxor ac liberi exsequuntur.* — *Penates* dicuntur de internis rationibus moderandae domus, quibus tuendis ordo atque status rei domesticae continetur *(ordnung und leitung des hauswesens)*; cf. c. 25, 2. *Suam quisque sedem, suos penates regit.* 32, 7. 46, 12.

infirmissimo cuique] sc. liberis (cf. c. 25, 5.) et iis, qui citra senectutem corpore parum valent ad arma.

ex familia] i. e. *ex propinquis*, cf. c. 7, 10. At c. 25, 2. 32. 7. ea voce *servi* significantur. cf. W. Wackernagel kl. schr. I pg. 15. 16.

ipsi] Opponuntur hac voce *viri* et quidem nobilitate, fortitudine, bellandi studio insignes, ut potiores in domo, *ceteris omnibus*; vid. Agric. 13.

mira diversitate] quod inertia plane contraria est strenuitati illi, qua in bellis utuntur.

inertiam] Germ. *das nichtsthun, die unthätigkeit.* — *Quietem* = pacem, otium.

7. *ultro*] = sine iussu aut imperio, sponte. Annal. Laurish. min. (Pertz I 116): in die autem Martis campo secundum antiquam consuetudinem dona illis regibus a populo offerebantur, et ipse rex sedebat in sella regia circumstante exercitu.

ac viritim] *Ac* = *et quidem*; v. ad c. 14, 13. Significatur autem hoc: non paucos vel cui libuerit, sed omnes, pro opibus quemque, contulisse.

armentorum etc.] Genetivi pendent ex partis notione *indefinita*. Quare non supplendum est *id* (ut Hist. II 44. *superesse cum ipso Othone militum, quod trans Padum fuerit)*, sed *aliquid*, quae ellipsis excusationem habet a sequente relativo. cf. Dial. c. 7. *tum mihi ascendere videor, tum habere, quod non natalibus paritur.*

pro honore] Germ. *als ehrengabe.*

subvenit. gaudent praecipue finitimarum gentium donis, quae non modo a singulis, sed et publice mittuntur, electi equi, magna arma, phalerae torquesque. iam et pecuniam accipere docuimus.

XVI. Nullas Germanorum populis urbes habitari satis notum est, ne pati quidem inter se iunctas sedes: colunt discreti ac diversi, ut fons, ut campus, ut nemus placuit.

gaudent] v. ad c. 5, 6.

non modo — sed et] cf. infra c. 35, 6. *non tenent tantum Chauci, sed et implent.* Hist. I 15. *documentum sit non meae tantum necessitudines, sed et tuae.*

Iam et pecuniam etc.] *Iam* dicitur, quum aliquid fit, quod aut multo serius fieri exspectarive, aut omnino non fieri debuit; cf. c. 33, 10. *Quando — nihil iam praestare fortuna maius potest, quam hostium discordiam.* 42, 7. *Iam et externos patiuntur.* 44, 7. *Nullis iam exceptionibus.* Agric. c. 16. *Didicere iam barbari quoque ignoscere vitiis blandientibus.* — De Germanorum pecuniae cupidine cf. Hist. IV 76. *Pecuniam ac dona, quis solis corrumpantur (Germani), maiora apud Romanos* (sc. quam apud Batavos). cf. etiam infra c. 42, 8. *Vis et potentia regibus* (Marcomanorum) *ex auctoritate Romana; raro armis nostris, saepius pecunia iuvantur.*

docuimus] Hac voce acerbe respicitur ad proprium Romanorum vitium avaritiam, contagione quasi aliis gentibus communicatam.

XVI. 1. *nullas — urbes*] *Urbes* quum Tacitus Germanis fuisse negat, tales intellegit, quales in Italia, Graecia, ceterisque cultioribus terris erant, *moenibus cinctas*, ac vicis, foris, templis, porticibus, aliis aedificationibus instructas. Nam quin hic illic in Germania loca quaedam fuerint vulgaribus vicis ampliora quae oppidorum non urbium quandam similitudinem referrent, vix dubitari potest, si ipsum Tacitum auctorem sequimur, quippe qui Ann. I 56. tradat a Germanico *incensum esse Mattium, gentis caput*, II 62. Marobodui *regiam castellumque iuxta situm* commemoret. cf. Caes. b. g. IV 19. *Cognovit Suebos — nuncios in omnes partes dimisisse, uti de oppidis demigrarent.* ib. VI 10. Waitz Deutsche Verf. Gesch. Vol. I² 109. sq.

populis] 'dativus pro praepos. *ab* passivis verbis a bonis scriptoribus ita participiis additur, ut res effecta tanquam extet et teneatur *(pertractata mihi sunt* i. e. habeo pertractata), aut eiusmodi verbis ut non solum ab aliquo, sed etiam alicui res fieri intellegatur.' Madv. Ann. III 3. *Tiberio et Augustae cohibitam.* 20. *neque proelium omisit, donec desertus suis caderet.* Agric. 2. *Aruleno Rustico Paetus Thrasea, Herennio Senecioni Priscus Helvidius laudati sunt.* ib. 9. *Britannia Gallis in meridiem inspicitur.* Ann. II 50. *propinquis suis removebatur.*

ne pati quidem] Asyndeta haec sententia, qua gradatio efficitur praecedentis, pariter ut illa pendet ex *notum est.* cf. Hist. IV 64. *postulamus a vobis, muros coloniae* (Agrippinensis), *munimenta servitii, detrahatis: etiam fera animalia, si clausa teneas, virtutis obliviscuntur.*

diversi] i. e. in contrariis et inter se remotis locis; cf. Ann. XV 56. *diversi interrogantur.* Sall. Iug.

vicos locant non in nostrum morem conexis et cohaerentibus
5 aedificiis: suam quisque domum spatio circumdat, sive adversus casus ignis remedium, sive inscitia aedificandi. ne caementorum quidem apud illos aut tegularum usus; materia ad omnia utuntur informi et citra speciem aut delectationem. quaedam loca diligentius illinunt terra ita pura ac splendente,
10 ut picturam ac lineamenta colorum imitetur. solent et sub-

c. 12. — Causa eius rei maxime in libertatis studio quaerenda, quam Germani in eo tantum ponebant, ut nemo alterum curaret ac respiceret.

ut fons etc.] cf. c. 11, 13. de anaphora v. ad c. 18, 17.

4. *vicos*] v. ad c. 12, 11.

spatio] i. e. praegnanti sensu *aperto spatio.*

remedium] Accusativus appositionis, quae ad totum enuntiatum praecedens pertinet, consilium ac finem indicat; quare sensus est: sive *ut sit remedium.* cf. infra 16, 12. *suffugium hiemi.* Sallust. Hist. (epist. Mithr. pg. 122, 20. Jor².) *Eumenem prodidere Antiocho, pacis mercedem* — i. e. prodidere eamque sibi mercedem fecere. cf. Nipperdey ad Ann. I 27.

caementorum] i. e caesorum lapidum.

informi] i. e. *nulla arte elaborata ac perfecta* (cf. 45, 18.), quod h. l. est: *non dedolata aut ad regulam exacta.* De Germanorum modo aedificandi eadem tradit Herodianus VII 2, 3. *Ἐδῆου τε οὖν* (sc. Maximinus) *πᾶσαν τὴν χώραν, μάλιστα τῶν λῃΐων ἀκμαζόντων· τάς τε κώμας ἐμπιπράς, διαρπάζειν ἐδίδου τῷ στρατῷ. εὐμαρέστατα γὰρ τὸ πῦρ ἐπινέμεται τάς τε πόλεις αὐτῶν, ἃς ἔχουσι, καὶ τὰς οἰκήσεις ἁπάσας. λίθων μὲν γὰρ παρ' αὐτοῖς ἢ πλίνθων ὀπτῶν σπάνις, ὕλαι δ' εὔδενδροι· ὅθεν ξύλων οὔσης ἐκτενείας, συμπηγνύντες αὐτὰ καὶ ἁρμόζοντες, σκηνοποιοῦνται.*

citra] i. e. *sine;* Agr. 1. citra fidem, Dial. 27. citra damnum.

9. *quaedam loca*] i. e. *quasdam interiores domorum partes* (einige räume), haud dubie eas, quae pro *cubiculo* essent; ita enim coniicias ex eo, quod antecedentia „*citra speciem aut delectationem*" de externa aedificiorum forma dicta sunt.

terra ita pura] Ea terra albane, an rubrica, an silacea fuerit, an alia, nemo dixerit.

ut picturam — imitetur] Locus obscurior sic videtur explicandus. terra illa, qua parietes illinuntur, *quasi quendam ornatum iis addit,* ita ut tales parietes quodammodo comparari possint cum Italorum parietibus pictura inductis ac lineamentis colorum distinctis. — *pictura* h. l. non significat *figuras pictas,* sed simpliciter *inductum unum colorem* (Germ. *anstrich*); — *lineamenta colorum* autem sunt lineamenta, quae aliis coloribus in picto pariete fiunt, sive *lineamenta colorata,* qualia hodie quoque in Pompeianis reliquiis comparent. — *imitari picturam* etc. est *loco picturae esse,* quod Germanice dicas *vertreten.* hoc igitur voluisse videtur Tacitur: splendente terra illiti parietes idem fere sunt apud Germanos, quod apud nos picti ac lineamentis colorum distincti. haud dissimilis haec comparatio illi c. 13, 5, quum de armis adolescentibus traditis dicit: *haec apud illos toga.*

solent] sc. non eidem, qui domos

terraneos specus aperire, eosque multo insuper fimo onerant, suffugium hiemi et receptaculum frugibus, quia rigorem frigorum eiusmodi locis molliunt, et si quando hostis advenit, aperta populatur, abdita autem et defossa aut ignorantur, aut eo ipso fallunt, quod quaerenda sunt. 15

XVII. Tegumen omnibus sagum fibula aut, si desit, spina consertum. cetera intecti totos dies iuxta focum atque ignem agunt. locupletissimi veste distinguuntur, non fluitante,

habebant, sed aliae quaedam nationes incultiores in remotioribus et frigidioribus terris habitantes; cf. c. 17, 5. *Gerunt et ferarum pelles.*

aperire] i. e. *fodere;* cf. Verg. Georg. III 376. *Ipsi in defossis specubus secura sub alta Otia agunt terra.*

insuper] Incertum est, utrum sit loci potestate i. q. *supra*, *a parte superiore*, ut supra c. 12, 4. Caes. b. g. II 9. *centones insuper iniecerunt*, an translato sensu valeat *praetera, ad hoc*, ut infra c. 31, 8. 45, 4. Hoc probabilius.

hiemi] Non est i. q. *hieme*, sed per metonymiam valet *hominibus hieme vexatis.* cf. c. 46, 16. *Nec aliud infantibus ferarum imbriumque suffugium.*

molliunt] i. e. efficiunt, ut facilius tolerare possint (Germ. *erträglicher machen*), vel simpliciter *facilius tolerant.*

hostis] Haec vox, quae subiectum est primariae enuntiationis, attractione in secundariam illata est. sensus enim est: et quia hostis, si quando advenit, aperta quidem populatur, cet.

quaerenda sunt] sc. iis, qui sciunt quidem specus cum frugibus adesse, sed, *ubi sint*, nesciunt.

XVII. 1. *Tegumen*] laneum vel linteum; texendi artem omnibus gentibus indoeuropaeis communem fuisse docent verba *vâ, vabh* (Fick Lex. I[3] 203. 769). de re cf. Wackernagel kl. schr. I pg. 40 sq.

sagum] supra c. 6, 7. *sagulum* vestimentum apud Romanos militum ac rusticorum proprium, num eiusdem apud Germanos materiae atque formae fuerit, valde dubium est. quare *sagum* indefinite intelligendum *vestimenti genus sago romano quodammodo comparandum.*

cetera intecti] i. e. *ceteris corporis partibus intecti*, sc. quae apud alios tegi solent; cf. Caes. b. g. IV 1, 10. *In eam se consuetudinem adduxerunt, ut locis frigidissimis neque vestitus, praeter pellis, haberent quicquam, quarum propter exiguitatem magna est corporis pars aperta, et lavarentur in fluminibus.* ib. VI 21, 5. *Pellibus aut parvis renonum tegimentis utuntur, magna corporis parte nuda.* Adaccus. *cetera* cf. c. 29, 12. 45, 30. quae sequuntur *iuxta focum — agunt* aperte significant non in publicum prodiisse Germanos intectos, sed tunica vel veste indutos; quae qualis fuerit, statim post describitur: alia autem et meliore quidem utebantur locupletes, alia pauperes. illi igitur genere vel pretio vestis, non eo distinguebantur, quod soli veste induti erant.

agunt] Non omnes, sed nobiles et ditiores, de quibus dictum c. 14, 15. 15, 1—6.

sicut Sarmatae ac Parthi, sed stricta et singulos artus ex-
5 primente. gerunt et ferarum pelles, proximi ripae neglegenter, ulteriores exquisitius, ut quibus nullus per commercia cultus. eligunt feras, et detracta velamina spargunt maculis pellibusque beluarum, quas exterior Oceanus atque ignotum mare gignit. nec alius feminis quam viris habitus, nisi quod fe-
10 minae saepius lineis amictibus velantur, eosque purpura variant, partemque vestitus superioris in manicas non extendunt, nudae brachia ac lacertos; sed et proxima pars pectoris patet.

XVIII. Quamquam severa illic matrimonia, nec ullam

stricta] i. e. angusta (Germ. *knapp, stramm*); cf. c. 30, 5.

gerunt] sc. *alii, nonnulli;* cf. c. 16, 2.

ripae] sc. *Rheni ac Danuvii*, qui fines imperii erant, cf. c. 23, 2. 28, 14. 37, 3. 41, 4. Agric. 28.

neglegenter] i. e. rarius ac minus fastidiose, quippe quibus alius et varius cultus suppetat.

ulteriores] i. e. remotiores a ripa, = interiora colentes.

ut quibus — cultus] i. e. quippe qui *alias munditias*, vel e lana vel ex alia materia confectas, per commercia *non accipiunt*.

7. *eligunt feras*] sc. *quas* pellium causa *venentur;* non enim promiscue omnes placent.

velamina] proprie sunt vestes, quibus homines velantur, h. l. insolentius dicuntur de *pellibus ferarum;* nimirum quia Tacitus *pellium* vocabulo statim post carere non potuit, hic eius loco aliud posuit.

maculis pellibusque] i. e. maculis ex beluarum pellibus confectis. De re ipsa cf. Verg. Georg. III 382 sq. *Gens effrena virum Rhipaeo tunditur euro, Et pecudum fulvis velatur corpora setis*, ad quem locum scholiasta: vestes de pellibus, quae vocantur *renones*, ut Sallustius dicit, quia pecudum de pellibus faciunt *gunnas*, quibus vestiuntur omnes barbari, id est ovium et caprarum luporumque pellibus utuntur.

exterior Oceanus] i. e. sinus Codanus ac mare Balticum. ceterum *beluae*, *quas Oceanus atque mare ignotum gignit*, per metonymiam dictum pro *beluis, quae in insulis Oceani et in terris, quas mare alluit, gignuntur.* nam de beluis *in ipso mari viventibus*, quarum maculosae pelles ad ornatum velaminum adhibeantur, cogitari non potest.

3. *habitus*] Germ. *d. tracht;* v. Agric. 21. infra 45, 8.

lineis amictibus] cf. Pl. n. h. XIX 1. *Vela* (e lino) *texunt iam quidem et transrhenani hostes, nec pulchriorem aliam vestem eorum feminae novere.* ib. 2. *In Germania autem defossi atque sub terra id operis* (sc. texendi lina) *agunt.*

purpura] i. e. *rubro colore*, plantarum suco parato; nam de vera illa et genuina purpura phoenicea, quae vel apud Romanos summi pretii erat, cogitari nequit.

variant] i. e. distinguunt atque ornant (Germ. *ausputzen*).

brachia ac lacertos] *brachia* sunt a manu usque ad cubitum: *lacerti* a cubito usque ad umerum.

XVIII. 1. *Quamquam — matrimonia*] *Quamquam* particulae usus,

morum partem magis laudaveris. nam prope soli barbarorum singulis uxoribus contenti sunt, exceptis admodum paucis, qui non libidine, sed ob nobilitatem plurimis nuptiis ambiuntur. dotem non uxor marito, sed uxori maritus offert. inter- 5 sunt parentes et propinqui ac munera probant, munera non ad delicias muliebres quaesita, nec quibus nova nupta comatur, sed boves, et frenatum equum, et scutum cum framea gladioque. in haec munera uxor accipitur, atque invicem ipsa ar-

ubi primario enuntiato iuncta restringit praecedentia, breviloquentia sive contractiore cogitandi modo nititur, siquidem et totum, quod conceditur, et simul *tamen*, quo illud tollitur, in plena sententia supplendum est. Igitur sententiarum nexus hic est: „*quamquam nudum pectus lascivos mores et invitationem libidinis prodere videatur, tamen (non ita est, sed) severa illic matrimonia.*“ cf. Dial. c. 28. 33.

qui non libidine — ambiuntur] per zeugma ex *ambiuntur* verbo ad prius nomen eruendum est hoc praedicatum: *plures uxores habent.*

plurimis] sic in omnibus codd. est, i. e. permultis.

pluribus nuptiis ambiuntur] *ambiri* significat adiri atque expeti a virginum parentibus aut propinquis; cf. Hist. IV 11. *Mucianus unus ambiri coli.* ib. IV 51. *magnificum tantis sociorum auxiliis ambiri.* dictionem Tacitus sumpsit a Vergilio Aen. VII 333. *Neu conubiis ambire Latinum Aeneadae possint.* universa sententia haec est: qui —, sed quia nobilitate eminent, nuptiis expetuntur. cuius rei exemplum est Ariovisti, de quo Caesar b. g. I 53. *Duae fuerunt Ariovisti uxores, una Sueba natione, quam ab domo secum eduxerat. altera Norica, regis Vocionis soror, quam in Gallia duxerat a fratre missam.* alii vel novem habuisse feruntur. Cf. Wackern. kl. schr. I 10.

5. *uxor — maritus*] Nota chiasmum; cf. 28, 10. ceterum offerendo dotem maritus emit uxorem, solvit mundium: vide Wackernagel kl. schriften I 6 sq.

probant] i. e. examinant, examinata accipiunt.

munera] Per anaphoram repetitur obiectum propter prorsus singularem munerum naturam, *quae Romanis vix munera videantur.*

7. *ad delicias muliebres*] i. e. ad eas res, quibus Romanae mulieres mirifice delectabantur, et quarum cupidissimae erant, velut *unionum, gemmarum, anulorum, catenarum, armillarum, sericorum*, et quae sunt huius generis alia; cf. Ann. III 53.

quibus comatur] — *instrumenta curiose comendi*, quae universa recentiores peregrino vocabulo *toilette* significant.

3. *In haec munera*] i. e. *respicientes* haec munera = *his muneribus probatis*, quippe quo tanquam fundamento novum matrimonium nitatur cf. Liv. XXIII 34. XXXIV 35. *Condiciones, in quas cum tyranno pax fieret, has conscripsit.* XLII 62. *Mitteret — qui foedus in easdem leges renovarent.* Draeger hist. synt. I p. 613.

boves cet.] commemorantur praeterea servi, anuli, nummi, denique fundi. Cf. in Muellenhoff u. Scheerer

morum aliquid viro affert. hoc maximum vinculum, haec arcana sacra, hos coniugales deos arbitrantur. ne se mulier extra virtutum cogitationes extraque bellorum casus putet, ipsis incipientis matrimonii auspiciis admonetur venire se laborum periculorumque sociam, idem in pace, idem in proelio passuram ausuramque. hoc iuncti boves, hoc paratus equus, hoc data arma denuntiant; sic vivendum, sic pereundum; accipere se, quae liberis inviolata ac digna reddat, quae nurus accipiant rursusque ad nepotes referantur.

denkmäler: Schwäbisches verlöbnis pg. 239. 535.

ipsa armorum aliquid etc.] Nimirum mutua haec dona primum et maxime necessarium putabatur, ad novam domum et larem familiarem condendum.

arcana sacra] *quae arcani aliquid habent*, i. e. in quibus praeter id, quod manibus agitur et oculis conspicitur, reconditum aliquod inest, quod sola mente sentiri potest. talia sacra quum essent Romani moris, certe in solennioribus nuptiis, quae confarreatione fiebant, verborum sensus hic est: haec simplicissima coniugii per mutua munera ineundi ratio *apud eos obtinet pro* nuptialium cerimoniarum *nostrarum*, arcanis ac pro coniugalibus diis. — Ii dii, ut refert Augustin. de C. D. VI 9. fuere Iugatinus, Domiducus, Thalassius, Hymenaeus, Iupiter, Iuno, Venus, Diana, alii. Quae omnia, magnifice composita, quamquam plurimum religionis habere videbantur, tamen multo minorem vim habebant ad coniugium integre servandum, quam Germanorum simplicissima consuetudo. similis Germanici ac Romani moris comparatio est c. 13, 5. *Haec apud illos toga, hic primus iuventae honos.*

extra — cogitationes etc.] Germ. *enthoben des gedankens an* . . . .

auspiciis] i. e. *initiis*. Per pleonasmum quendam dicuntur *auspicia incipientis matrimonii*, quamquam eius dictionis haec vis est, ut *initii* notio magis emineat; cf. c. 30, 1. *Chatti initium sedis — incohant.*

passuram ausuramque] i. e. *cui certum sit pati et audere* (Germ. *bestimmt zu leiden)*, cf. c. 40, 19. Agric. c. 31. *Hic per delectus alibi servituri auferuntur.* De re ipsa v. ad c. 7, 11.

denuntiant] i. e. quasi clare eloquuntur et indicant.

16. *sic pereundum*] sc. si belli fortuna ita ferat.

accipere se — quae reddat] Haec non de *ipsis rebus* muneri acceptis, bubus, equo, armis, intelligenda, sed de *officiis animoque*, ad quem uxor per illa munera obligatur. Ad eam sententiam transitus paratur verbis *sic vivendum.*

digna] h. l. ut saepe absolute positum (v. Sall. Cat. 51. Iug. 62) et pro cuiusque loci ratione intellegendum, h. l. dictum in re *magni pretii egregiique status* (Germ. *preiswürdig*).

quae nurus accipiant] Haec non pendent ex *digna reddat*, sed ex *accipere;* per anaphoram enim *quae* repetitum est, qua figura nihil frequentius in hoc libello; cf. 6, 10. 7, 3. 9. 13. 10, 16. 11, 7. 12. 13, 5. 16. 14, 12. 16, 3. 18, 10. 14. 19, 7. 13. 20, 1. 24, 9. 25, 2. 32, 6. 37, 11. 40, 13. 43, 16. 46, 12. Agric. 9. 15. 18. 25. 34. 40. 41.

rursus] Haec particula non solum

XIX. Ergo saepta pudicitia agunt, nullis spectaculorum illecebris, nullis conviviorum irritationibus corruptae. litterarum secreta viri pariter ac feminae ignorant. paucissima in tam numerosa gente adulteria; quorum poena praesens, et maritis permissa. accisis crinibus, nudatam, coram propinquis expellit domo maritus, ac per omnem vicum verbere agit. publicatae enim vero pudicitiae nulla venia; non forma, non aetate, non opibus maritum invenerit. nemo enim illic vitia ridet, nec corrumpere et corrumpi saeculum vocatur.

adhibetur, ubi eadem actio ab eadem persona repetitur, sed etiam ubi eadem res ab alia persona fit. in quo quum in universum sit *ab altera parte*, id h. l., ubi *nurus* opponuntur matribus familiae, valet *a sua parte* = *et ipsae* (Germ. *ihrerseits*). scripsimus autem cum optimis codicibus *rursusque*. cod. *B*. habet *rursus que* texte Urlichsio, sed saepius ita separavit v. c. 3. 5. 45. pronomen *quae* in primo et altero membro accusativus est, in tertio nominativi vice fungitur ut ap. Sall. Iug. 14, 16. *si omnia, quae aut amisi aut ex necesariis advorsa facta sunt* — ib. 31, 18. 105, 5.

XIX. 1. *Ergo*] i. e. cum tanta sit matrimoniorum severitas.

saepta pudicitia] *Saeptum* dicitur, quicquid quasi saepe cinctum est, ut adiri non possit. quo quum tutum fiat, *saepta pudicitia* est *munita, firma, inexpugnabilis*, contraria eius, *quae*, ut Sallustius ait Cat. 13, 3., *in propatulo habetur*.

nullis — corruptae] negatio pertinet ad praedicatum; cf. c. 20, 4. 35, 9. Agric. c. 16.

illecebris — irritationibus] *illecebrae* primum leniter commovent; — *irritationes* incendunt atque inflammant acrius; v. Agric. c. 20.

litterarum secreta] quum h. l. in universum agatur de fide coniugii a Germanis sancte ac pudice servata, a Romanis levissime laesa, *litterarum secreta* nihil aliud significant nisi *epistulas amatorias secretas*, quibus illiciti amores iuvabantur. Tacitus igitur non negat Germanis litterarum et scripturae usum fuisse, sed negat abusum ad res amatorias.

in tam numerosa gente] i. e. pro maxima gentis multitudine; cf. c. 4, 4.

praesens] i. e. non in futurum tempus dilata, sed continuo flagitium sequens ac statim in deprehensa exercita (Germ. *unmittelbar stattfindet*). Wackern. l. l. pg. 9. 10.

7. *publicatae*] i. e. *vulgatae* (Germ. *preisgegeben*). In pudicitia Germanarum illustranda Tacitus praecedentem sententiam ita dilatat, ut ex speciali transeat in generalem; quare supplendum *sive nuptae, sive innuptae;* de hac enim sequentia valent, ut ostendunt verba *maritum invenerit*. quoniam igitur causa non adiungitur prioribus *Madvigius* codicum *enim* probabiliter mutavit in *enim vero*. Similiter idem apud Livium XXII 25, 3: *Metilius tr. pl. id enimvero ferendum esse negat* correxit, ubi cod. *enim* prave scribunt.

9. *vitia*] i. e. *virginum vitiationes*. de *stupro* enim virgini illato et *vitiare* et *vitium* saepissime dicitur.

saeculum] a *serendi* verbo factum singulas aetates humanas complectitur et quidquid eo spatio

10 melius quidem adhuc eae civitates, in quibus tantum virgines nubunt, et cum spe votoque uxoris semel transigitur. sic unum accipiunt maritum, quomodo unum corpus unamque vitam, ne ulla cogitatio ultra, ne longior cupiditas, ne tamquam maritum, sed tamquam matrimonium ament. numerum 15 liberorum finire aut quemquam ex agnatis necare flagitium habetur, plusque ibi boni mores valent quam alibi bonae leges.

temporis factum est vel fieri solet. h. l. vertamus: *lauf der welt.*

10. *melius — eae civitates*] sc. agunt. Tacitus enim non solum *dicendi*, sed etiam *movendi* et *agendi* verba omittit: Agric. 19. *nihil per libertos servosque publica erei.* Ann. I 43. *melius et amantius ille, qui gladium offerebat.* IV 38. *melius Augustum, qui speraverit.* Cf. Draeger syntax des Tac.[2] § 35.

adhuc] non temporis potestate valet *etiamnum*, sed vim intendit comparativi, quo sensu priores dicebant *etiam.*

tantum] de praemissa voce v. ad c. 29, 7.

cum spe — transigitur] *Transigere cum aliqua re* vel *transigere rem* significat *finire rem et absolvere;* v. Agric. c. 34. *Transigite cum expeditionibus.* Infra c. 22, 7. *Rixae raro conviciis transiguntur.* Sententia igitur haec est: in matrimonio ineundo spem votumque uxor ita concipit, ut non altera vice concipere possit; quippe prima spes eadem et ultima est. *Spes* est *obtinendi coniugii; votum* (gelöbnis) *in ipsis nuptiis* de coniugio caste fideliterque gerendo concipitur. — *Semel,* ubi omnis repetitio excluditur, vernaculâ est *ein für allemal.*

unum] Strictiore sensu est *unum modo;* cf. c. 24, 1. *Genus spectaculorum unum atque in omni coetu idem.* v. Agric. c. 28, 2. Ceterum haec magis ingeniose affinguntur Germanis, quam veram eorum mentem referunt.

ne — ultra] sc. *sit;* v. ad c. 13, 12. — *Ultra* h. l. adverbium est (Germ. *weiterhinaus*); nihilominus sententia non aliter constat, nisi suppleveris *unum virum,* vel *unum matrimonium.*

cupiditas] sc. *viri.*

14. *numerum — finire*] i. e. numero modum vel fines ponere, numerum minuere, sc. iam natos exponendo aut necando, vel nondum natos abortu abigendo; cf. Iuven. Sat. VI 595 sq.

15. *liberorum*] suscepit pater natos simulatque tolli eos iussit per propinquos velut per aviam — inde *hebamme* dicitur, cf. M. Heyne in Grimm. Lex. s. v. W. Wackernagel Familienrecht cet. opusc. I 11 sq.

ex agnatis necare] *Agnati* sunt ἐπίγονοι *(nachgeborne)*, i. e. qui post familiam iam constitutam, ubi heres iam est, deinde nascuntur. cf. Cic. p. Caec. 25, 72. *Cui filius agnatus sit, eius testamentum esse ruptum.* de Orat. I 57, 241. *Constat agnascendo rumpi testamentum.* eandem rem iisdem verbis de Iudaeis tradit Tacitus Hist. V 5, 3. *Necare quemquam ex agnatis nefas.*

flagitium] v. ad c. 12, 6.

alibi bonae leges] Haud dubie Tacitus respicit ad Romanos, quibus lege Iulia de maritandis ordinibus et lege Papia Poppaea frustra consultum erat; cf. Ann. III 25. Similis est sententia Iustini vel potius Trogi in comparatione Scytharum

XX. In omni domo nudi ac sordidi in hos artus, in haec corpora, quae miramur, excrescunt. sua quemque mater uberibus alit, nec ancillis aut nutricibus delegantur. dominum ac servum nullis educationis deliciis dignoscas; inter eadem pecora, in eadem humo degunt, donec aetas separet ingenuos, 5 virtus agnoscat. sera iuvenum venus, eoque inexhausta pubertas. nec virgines festinantur; eadem iuventa, similis pro-

cum Graecis, Iust. II 2, 15. *Tanto plus in illis proficit vitiorum ignoratio quam in his cognitio virtutis.* Nec discrepat Tacitus ipse Ann. III 26, 1. *Vetustissimi mortalium nulla adhuc mala libidine sine probro, scelere, eoque sine poena aut coercitionibus agebant.* Horat. C. III 24, 35. *quid leges sine moribus — vanae — proficiunt.*

XX. 1. *nudi ac sordidi*] Utrumque de vestitu intellegendum. *Nudi* sunt, qui tenui et parum sufficiente amictu utuntur (cf. c. 17, 2.); — *sordidi*, qui vestem immundam et pannosam gerunt; cf. c. 46, 4.

in hos artus — excrescunt] *Excrescere* h. l. significat *crescendo plenum magnitudinis modum attingere*, ut nihil supra esse possit. — *In* finem designat, quo aliqua res tendit. — cf. Caes. b. g. IV 1. *Quae res et vires alit, et immani corporum magnitudine homines efficit.*

quae miramur] Potest hic de exercitibus Germanorum cogitari, quorum milites magnitudine insolita Romanis admirationem iniciebant; certe aliquoties eorum magnitudinis mentio fit apud Tacitum, velut Ann. I 64. *Cheruscis — procera membra;* Hist. IV 14. V 18, 1. Caes. b. g. I 39. *Ingenti magnitudine corporum Germanos esse.* Probabilius tamen est, a Tacito *servos* Germanos intelligi, qui *Romae* serviebant, et propter procera et robusta corpora in magno honore erant. Suadet eam explicationem *hic* pronomen, quod rem *praesentem* monstrat; altera sententia *ille* posceret.

nec ancillis — delegantur] cf. Dialog. c. 29. *At nunc natus infans delegatur Graeculae alicui ancillae.* Et his locis et supra c. 15, 3. *delegare rem alicui* dicitur in re, quae alii committitur tamquam nihil ad nos, vel infra nos. *nutrices* non inveniuntur in Germania ante sextum p. Chr. saeculum.

4. *educationis deliciis*] i. e. educatione molliore et elegantiore.

inter — pecora] sc. tum domi, tum in pascuis.

aetas separet — virtus agnoscat] i. e. sumptis armis cf. c. 13. ita mutata est cogitandi forma, ut, quod attributum praedicati esse debebat *(aetate separentur, — virtute agnoscantur)*, subiectum enuntiati factum sit; cf. c. 1, 4. 13, 7. 27, 4. Agric. c. 6.

3. *venus*] cf. Caes. b. g. VI 21. *Intra annum vicesimum feminae notitiam habuisse in turpissimis habent rebus.*

Nec virgines festinantur] *Festinantur* ea, quae nimio studio ante iustum tempus fiunt (v. Sall. hist. I *profectionem*, id. fr. inc. *soleas festinate*). *Virgines* autem quum h. l. cogitentur respectu *nuptiarum*, sensus est: *virgines non immaturae collocantur*, non ante XV aetatis annum. Cf. W. Wackernagel Familienrecht der Germanen, opusc. I pg. 5.

eadem iuventa] sc. atque viris,

ceritas; pares validaeque miscentur, ac robora parentum liberi referunt. sororum filiis idem apud avunculum, qui apud patrem
10 honor. quidam sanctiorem artioremque hunc nexum sanguinis arbitrantur, et in accipiendis obsidibus magis exigunt, tamquam et animum firmius et domum latius teneant. heredes tamen successoresque sui cuique liberi, et nullum testamentum. si liberi non sunt, proximus gradus in possessione fratres,
15 patrui, avunculi. quanto plus propinquorum, quo maior affinium numerus, tanto gratiosior senectus, nec ulla orbitatis pretia.

quibus nubunt; non enim puellae senibus iunguntur. *pares validaeque* breviter dictum pro: pares aetate pariterque validae ac viri.

referunt] i. e. ostendunt, repraesentant: cf. c. 43, 2. Eodem sensu dicitur *reddere aliquid;* cf. Dial. 1, *Dum formam sui quisque et animi et ingenii redderet.*

9. *idem — honor*] *honor* h. l. non nimis stricto sensu accipiendum. Sensus est: *eodem loco atque numero sunt*, quo apud patrem. causa eius moris fuit, quod sororis patre ac marito mortuo, frater et sororis viduae et eius filiorum tutelam suscipiebat, nec minus his quam suis filiis prospiciebat. inde repetendum est, quod *ô-heim*, i. e. avi domus, significat id quod *avunculus* et a *nepote* fiat germ. *nefan.*

in accipiendis obsidibus etc.] i. e. si obsides accipiendi sunt, magis *hos* (= sororum filios) sibi dari volunt. — Obiectum per synesin ex verbis „*hunc nexum sanguinis*" eruendum. — De *exigunt* verbo cf. c. 14, 11.

domum latius] i. e. plures ex eius familia.

12. *heredes* etc.] sc. *bonorum;* — *successores*, sc. *dignitatis* in regenda domo; cf. c. 32, 7.

proximus gradus in possessione] per metonymiam *gradus* dicitur pro *eo, qui gradum obtinet*, quemadmodum in re militari *ordines* sunt *ii qui ordines ducunt* = *centuriones.* — *Possessio*, quae vox h. l. descendit a *possido*, Germanice est *die besitzergreifung* (v. Agric. 18.). Quare sensus est: *proximi in adeunda hereditate sunt* etc.

15. *propinquorum — affinium*] *Propinqui*, plerumque latiore sensu dicti, h. l. non diversi sunt a *cognatis* vel *consanguineis.* — *Affines* sunt vel mariti vel uxoris cognati utraque cognatione per nuptias copulata.

gratiosior] est, qui plus gratia atque auctoritate apud alios valet.

orbitatis pretia] Hoc, ut plurima in hoc capite, ad discrepantes spectat eosque pessimos Romanorum mores. Romae enim orborum divitum *amicitia et favor* a multis expetebatur *omnisque generis officiis* captabatur spe hereditatis obtinendae. Plin. ep. IV 15. *nostro saeculo plerisque etiam singulos filios orbitatis praemia graves faciunt.* Senec. ad Marc. cons. 19: *in civitate nostra plus gratiae orbitas confert, quam eripit.* cf. Dialog. c. 6. Ann. XIII 42. XIII 52. XV 19. *pretia* igitur sunt vana haec *commoda utilitatesque*, quae orbis Romae contingebant, velut munera, epulae, salutationes.

XXI. Suscipere tam inimicitias seu patris seu propinqui quam amicitias necesse est. nec implacabiles durant; luitur enim etiam homicidium certo armentorum ac pecorum numero, recipitque satisfactionem universa domus, utiliter in publicum, quia periculosiores sunt inimicitiae iuxta libertatem. 5

Convictibus et hospitiis non alia gens effusius indulget. quemcunque mortalium arcere tecto nefas habetur; pro fortuna quisque apparatis epulis excipit. quum defecere, qui modo hospes fuerat, monstrator hospitii et comes; proximam domum non invitati adeunt; nec interest: pari humanitate accipiuntur. 10 notum ignotumque quantum ad ius hospitis nemo discernit. abeunti, si quid poposcerit, concedere moris, et poscendi invicem eadem facilitas. gaudent muneribus, sed nec data

XXI. 2. *nec*] i. e. *nec tamen;* cf. c. 45, 15. et v. ad Agric. c. 8.

implacabiles durant] sc. *in inimicitiis.*

numero] cf. c. 12, 8.

recipitque] i. e. armentorum ac pecorum numero accepto omnes propinqui eius, qui caesus est, inimicitias ponunt, neque amplius interfectorem persequuntur.

universa domus] sc. eius, qui caesus est. — *Domus* complectitur parentes, filios et cognatos.

inimicitiae] sc. quae non luuntur, vel lui nequeunt.

iuxta libertatem] i. e. *ubi simul valet libertas.* Latissimo autem sensu libertas h. l. intelligenda est *licentia nullis legibus coercita.* In tali enim libertate inimicitiae *periculosiores sunt quam in civitate, ubi leges sunt de vi.*

6. *Convictibus et hospitiis*] *Convictus* sunt, ubi vicini et noti inter se homines conveniunt epulandi causa; — *hospitia*, ubi ignotis vel peregrinis domus atque cibus praebetur. cf. Caes. b. g. VI 23. *Hospitem violare fas non putant. Qui quaque de causa ad eos venerunt, ab iniuria prohibent sanctosque habent.*

quemcunque mortalium etc.] Quamquam hoc generaliter dictum est, tamen de illo Chattorum genere, qui anulum ferreum gerunt, maxime valere videtur; v. ad c. 31, 14.

apparatis epulis] i. e. epulis solito melioribus. *Apparatus* enim, tum substantivum tum adiectivum, praegnanti sensu dicitur de quaesitiore modo alicuius rei, imprimis ad victum cultumque pertinentis, instruendae; cf. c. 14, 14. *Epulae — largi apparatus.* c. 23, 4. *Sine apparatu, sine blandimentis expellunt famen.*

hospes] i. e. qui peregrinum domi exceperat.

interest] sc. utrum invitati veniant, an *non invitati;* utrumque perinde est.

quantum ad ius hospitis] formula *quantum ad* praedicatum ad certam rem restringitur, cf. Agric. c. 44. *Quantum ad gloriam, longissimum aevum peregit.* Hist. V 10. *Proximus annus, quantum ad Iudaeos, per otium transiit.*

facilitas] *Facilitas poscendi* h. l.

imputant nec acceptis obligantur: victus inter hospites com-
15 munis.

XXII. Statim e somno, quem plerumque in diem extrahunt, lavantur, saepius calida, ut apud quos plurimum hiems occupat. lauti cibum capiunt; separatae singulis sedes et sua cuique mensa. tum ad negotia nec minus saepe ad
5 convivia procedunt armati. diem noctemque continuare potando nulli probrum. crebrae, ut inter vinolentos, rixae raro conviciis, saepius caede et vulneribus transiguntur. sed et de reconciliandis invicem inimicis et iungendis affinitatibus

in eo cernitur, quod *non dubitant poscere.*

imputant] sc. *ei, cui dederunt;* i. e. *nullam* ab eo, cui dederunt, *gratiam aut exspectant aut exigunt.*

victus — communis] ita legendum esse docet Caesar b. g. VI 22. *iis* (i. e. hospitibus) *omnium domus patent victusque communicatur.* et cod. *B* veri vestigia habet: *cómis.* Quod volgo scribitur: *victus inter hospites comis* non magis probabile est quam Lachmanni: *vinclum inter hospites comitas.*

XXII. 1. *plerumque*] v. ad c. 8.

lavantur] Per se patet et hoc et sequentia non de omnibus Germanis in universum dici, sed de iis tantum, qui et genere et opibus ceteros anteirent.

saepius] Ubi quid variatis vicibus fit, *saepius* respondet alii temporis particulae, vel positae, vel e nexu supplendae; ita h. l. supplebis *saepe frigida.* v. Agric. c. 9. *tempora curarum remissionumque divisa: — gravis, intentus, severus et saepius misericors.* Ann. XI 16. *Modo comitatem et temperantiam — saepius vinolentiam ac libidines usurpans.*

plurimum] i. e. maximam anni partem.

separatae singulis sedes etc.] non lecto aut triclinio utentibus Romanorum more, sed more Homerico.

sua cuique mensa] sc. *patrifamilias*, de quibus solis h. l. agitur. nam de ceteris familiae hominibus cogitari nequit. ceterum ex forma voc. *tisch* a disco appellatur.

armati] v. ad c. 11, 3.

diem noctemque continuare] i. e. de die in noctem potare.

crebrae] dicuntur, quae exiguo vel temporis vel spatii intervallo intermisso se excipiunt: Agric. 22. *crebrae eruptiones;* ib. 24. *gentes crebris simul ac prosperis proeliis domuit.* Annal. II 26. *crebris epistulis monuit.* Caes. b. g. V 12. *hominum est infinita multitudo creberrimaque aedificia;* Cic. ep. ad Att. I 19. *te superarem et in scribendo multo essem crebrior quam tu.*

ut inter vinolentos] v. ad c. 2, 6. — *Vinolenti* generaliter dicuntur pro *ebriis.*

transiguntur] v. ad c. 19, 11.

sed et etc.] *Et* primo loco positum non correlativi potestate respondet bis repetitae particulae, sed valet *etiam*, tectam oppositionem indicans in hunc modum „*(in conviviis illis) non solum rixantur et digladiantur, sed etiam — consultant;*“ v. c. 9, 3. *invicem* = inter se, cf. c. 37, 10.

de iungendis affinitatibus] Germ.

et adsciscendis principibus, de pace denique ac bello plerumque in conviviis consultant, tamquam nullo magis tempore 10
aut ad simplices cogitationes pateat animus, aut ad magnas incalescat. gens non astuta nec callida aperit adhuc secreta pectoris licentia ioci. ergo detecta et nuda omnium mens postera die retractatur, et salva utriusque temporis ratio est; deliberant dum fingere nesciunt, constituunt dum errare non 15
possunt.

heirathen zu stiften, zu schliessen; cf. ad c. 20, 6.

asciscendis] *Asciscere principes* est: qui non essent principes, *in principum numerum recipere;* vel simpliciter *eligere principes;* cf. c. 12, 15.

de pace — bello] cf. Hist. IV 14. 29.

simplices cogitationes] *Simplices cog.*, quae h. l. *magnis* opponuntur, sunt *cogitationes rerum simplicium* (cf. c. 31, 14. Sall. Cat. 43. *Illos dubitando — magnas opportunitates corrumpere* — i. e. rerum magnarum opportunitates), i. e. *neque implicitarum neque difficilium*, ad quas recte concipiendas non opus est nisi sano incorruptoque sensu, quasque animus, ubi ei obiiciuntur, facile admittit et amplectitur; nam hoc ipsum significant verba *ad quas pateat animus.* Eiusmodi cogitationes sunt „*de reconciliandis amicis, de iungendis affinitatibus et asciscendis principibus.*"

ad magnas incalescat] *Magnae cogitationes* sunt inprimis *bellorum atque armorum*, ad quas *incalescunt*, i. e. summo studio atque ardore concitantur (Germ. *mit begeisterung erfüllt werden);* cf. Hist. IV 14, 2. *Civilis primores gentis et promptissimos vulgi, specie epularum sacrum in nemus vocatos, ubi nocte ac laetitia incaluisse videt, — servitii mala enumerat.*

12. *astuta — callida*] Illud Germ. est *verschmitzt*, hoc *gerieben; astuti* enim natura sunt ad fallaciam facti, *callidi* usu ad decipiendum exercitati, unde *calliditas fori* Agric. c. 9.

aperit adhuc] Addita *adhuc* voce Tacitus significat, nondum Germanos ad simulationem ac dissimulationem Romanis usitatam corruptos esse, sed verendum esse, ne serius ocius hanc virtutem amittant.

licentia ioci] sc. in conviviis usitati.

ergo — rectractatur] i. e. posteaquam in medium protulerunt et patefecerunt quid quisque sentiat, iterum proximo die eadem res disceptatur. ex eo, quod Germani *per licentiam ioci* secreta pectoris aperire solebant, concluditur etiam in consultando *detectam et nudam esse omnium mentem*, i. e. *simpliciter, sincere ac minime subdole eos sensus suos declarare.*

retractatur] absolute: *iterum consultatur*, sc. de eo, de quo pridie agebatur.

14. *salva — ratio est*] i. e. utrique tempori suum tribuitur, et priori diei *iocus, laetitia ac nulla mentis occultatio* et postero *sobria consultatio.* Salvum est, quod nullum detrimentum capit. — Quae sequuntur, asyndeta ratione praecedentia explicant.

dum etc.] *Temporis* notio, quae est in *dum*, commutatur cum *rebus, quae illo tempore sunt.* Quare eo

XXIII. Potui umor ex hordeo aut frumento, in quandam similitudinem vini corruptus; proximi ripae et vinum mercantur. cibi simplices: agrestia poma, recens fera, aut lac concretum; sine apparatu, sine blandimentis expellunt famem. adversus
5 sitim non eadem temperantia. si indulseris ebrietati suggerendo quantum concupiscunt, haud minus facile vitiis quam armis vincentur.

tempore, quo = *eo animi statu, quo fingere nesciunt* = *hilares sine fallacia* — Eodem modo *dum errare non possunt* = *sobrii.*

XXIII. 1. *Potui*] Dativus pendet ex omisso *est;* cf. c. 46, 12. *Victui herba, vestitui pelles.* ceterum *totum* hunc locum explicavit W. Wackernagel: mete, bier, wîn, lît, lûtertranc, in opusc. I 86—106.

frumento] *Frumentum* h. l. non generale frugum nomen est, sed proprium eius generis, quod alias *triticum* vocatur.

in quandam similitudinem vini corruptus] In *corruptus* voce inest *depravatae naturae* notio. non depravatus autem dicitur *umor* ipse, sed comparatur cum *depravato vino.* quare verba, praedicato enuntiati cum attributo genitivi in unum coartato, hunc sensum habent: „*umor — in quandam similitudinem vini corrupti factus.*"

ripae] sc. *Rheni;* v. ad c. 17, 5.

3. *simplices*] sc. *sunt.*

recens fera] cf. Caes. b. g. IV 1, 8. *Maximam partem lacte atque pecore vivunt.* VI 22, 1. *Maior pars victus in lacte, caseo, carne consistit.* Mela III 3. *Victu ita asperi incultique (sc. sunt Germani), ut cruda etiam carne vescantur. Recens* spectat ad morem Romanorum carnem ferinam per aliquod tempus conservandi, quo mollior fieret et exquisitiorem gustum acciperet.

sine apparatu] Praegnanti sensu *apparatus* dicitur de *exquisitiore et lautiore confectione;* cf. c. 21, 8.

sine blandimentis] i. e. *sine cupediis.* nam *blandimenta* sunt, quae Sallustius Iug. c. 89, 7. dicit *irritamenta gulae.*

expellunt] Non *cibi*, sed *Germani*, quod subiectum in hoc libello saepissime *ἀπὸ κοινοῦ* est intelligendum. sensus est: non plus cibi capiunt, quam ad satietatem sufficit; quod secus est in potu. plus enim bibunt, quam opus est ad sitim restinguendam.

adversus sitim] *adversus* non nude pendet ex *temperantia*, sed vim habet attributi adverbialis, quod vernacula reddas: *dem durst gegenüber* = *hinsichtlich des durstes;* cf. c. 46, 20. *Securi adversus deos rem difficillimam assecuti sunt.* v. Agric. 5, 4.

non eadem temperantia] v. ad c. 26, 9.

si indulseris ebrietati] *Indulgere* quid sit h. l., Tacitus ipse sequentibus explicat; Germ. est: *vorschub leisten.* — *Ebrietas* h. l. non significat *statum ebriorum*, sed *insatiabilem bibendi cupiditatem* (trunksucht).

6. *haud minus facile*] Non hoc dicit Tacitus, *facile armis vinci Germanos, nec minus facile vitiis;* sed hoc ponit: *huc usque eos non esse victos, nisi armis;* si vero ebrietas invaluerit, *vitia pariter atque arma valitura* ad illos vincendos. Clare patet haec sententia, si *facile* interpretatus fueris *certo.*

vitiis] *Vitia* sunt *mala ebrietatis,*

XXIV. Genus spectaculorum unum atque in omni coetu idem. nudi iuvenes, quibus id ludicrum est, inter gladios se atque infestas frameas saltu iaciunt. exercitatio artem paravit, ars decorem, non in quaestum tamen aut mercedem; quamvis audacis lasciviae pretium est voluptas spectantium. 5

Aleam, quod mirere, sobrii inter seria exercent tanta lucrandi perdendive temeritate, ut, quum omnia defecerunt, extremo ac novissimo iactu de libertate ac de corpore contendant. victus voluntariam servitutem adit; quamvis iuvenior, quamvis robustior alligari se ac venire patitur. ea est in re prava 10 pervicacia; ipsi fidem vocant. servos condicionis huius per commercia tradunt, ut se quoque pudore victoriae exsolvant.

velut torpor, languor, inertia, occasionum neglectio, temeritas.

XXIV. *genus spectaculorum*] optime rem demonstravit Müllenhoff Schwertertanz, in 'Festgaben für Homeyer' p. 111 sqq. G. Freytag lepide descripsit Ingo et Ingr. pg. 43.

quibus id ludicrum est] i. e. qui eo ludi genere delectantur, quibus id delectationem affert; *id* enim subiectum est, *ludicrum est* praedicatum.

infestas] i. e. cuspidibus directis intentas, eoque periculum minitantes.

3. *artem*] *Ars* latiore sensu dicitur cuiuscunque rei tractatio ita certa, ut nunquam aberret aut labatur (Germ. *gewandtheit)*; cf. Agric. 36. *Arte Britanni — missilia nostrorum vitare.* Ann. II 8. *Batavi — dum artem nandi ostentant, turbati.*

paravit] Perfecto significatur, eam artem in certam et constantem consuetudinem abiisse, *quae iam gentis propria sit.*

in quaestum cet.] i. e. non eo consilio, ut quaestus fiat, *non quaestus causa;* vid. Agric. c. 8. Cogitavit Tacitus hic quoque de Romanis gladiatoribus, ioculatoribus, circulatoribus ac scenicis, pro sola mercede prodeuntibus. — Quae sequuntur, adversativam sententiam asyndetam habent; cf. c. 38, 12.

quamvis audacis] *Quamvis* non vim habet concessivam, sed adiectivi potestatem intendit. — *audax* attributum de persona ad rem translatum dicitur de eo, in quo audacia ostenditur, i. e. de re periculi plena. Quare sensus est: *vel maxime periculosae lasciviae.*

pretium cet.] = *praemium.* — *voluptas* complectitur etiam *admirationem et plausum*, voluptatis indicium; nihil aliud enim quaerebant adolescentes, nisi ut placeret suus ludus.

inter seria exercent] i. e. *seriis immiscent, interponunt.*

extremo ac novissimo] i. e. *desperato et ultimo;* cf. Agric. c. 34. *Novissimae res et extremo metu corpora defixere aciem in his vestigiis.*

alligari] fere idem videtur significare atque *vinciri*, ut vincula manibus pedibusque iniciantur nam verb. *alligandi* simplicis vice fungitur, et proprie ad servos refertur, opp. *solvere.*

per commercia] Germ. *auf handelswegen;* cf. Agric. c. 28, 4. *Ac*

XXV. Ceteris servis non in nostrum morem descriptis per familiam ministeriis utuntur: suam quisque sedem, suos penates regit. frumenti modum dominus aut pecoris aut vestis ut colono iniungit, et servus hactenus paret; cetera domus
5 officia uxor ac liberi exsequuntur. verberare servum ac vinculis et opere coercere rarum; occidere solent, non disciplina et severitate, sed impetu et ira, ut inimicum,

fuere, quos per commercia venundatos — indicium tanti casus illustravit.

tradunt] sc. aliis, alienis.

exsolvant] = *liberent;* cf. Ann. VI 44. *Donec Tiridates — pudore proditionis omnes exsolvit.* Hist. III 61. *Donec Priscus et Alphenus — pudore proditionis cunctos exsolverent.*

XXV. 1. *Ceteris servis*] *Ceteri*, oppositi iis, qui aleae iniquitate servitutis condicionem subierunt, sunt *omnes alii*, vel in domo nati, vel empti, vel capti.

descriptis] i. e. *divisis, distributis.* Romanorum enim mos, qui ablativis sequentibus declaratur, is erat, ut non solum nullum fere opificii genus non a servis exerceretur, sed etiam plurima domestica ministeria, quae apud nos ab uno aut a paucis praestantur, *singulis singula attributa essent*, unde ingens vocabulorum numerus, quibus servi pro ministerii ratione appellabantur.

sedem — regit] *Sedes* non plane idem, quod *domus*, sed complectitur *id agri*, quod quisque habet, *cum domicilio.* — *Penates* vox explicata c. 15, 3. — *Regit* = ita praeest, *ut non ex domino pendeat*, quae sententia adiuvatur *suus* pronomine cum vi praemisso.

3. *vestis*] Haud dubie intelligendum *textile lineum;* v. ad c. 17, 10.

ut colono] sc. Romano vel Italo, qui agrum a possessore conducit colendum, pro eoque certum pretium pendit.

hactenus paret] i. e. *ita tantum* (Germ. *nur in soweit*) *domino officium praestat*, sc. quatenus frumentum etc. praebet. *Alia* officia, quae non *dando tributo*, sed *laboribus obeundis* constant, non praestat; *nam* quae adhuc praestari possunt, ea domini uxor ac liberi exsequuntur. — De *hactenus* voce c. 35, 1. Agric. 10. Ann. XII 42. XIV 3. 51. XV 60.

cetera domus officia] i. e. *alia omnia officia*, eaque domestica. Quae quamquam diversa sunt a pendendo frumento, pecore, veste, tamen per *cetera* vocem tanquam partes generi latius patenti (velut German. *leistungen)* subiciuntur. Haud infrequens est hic usus apud Graecos in voce ἄλλος, apud Latinos in voce *alius* et *ceteri;* v. Sall. Fr. Hist. I, 10. Tacit. Hist. IV 56. *Legatis tantum legionum interfectis, ceterum vulgus — facile accessurum*, i. e. *ceteros*, sc. vulgus militum. — *Domus*, sc. domini heri. pariter *uxor ac liberi* intelligendi sunt *domini*, non servi; cf. c. 15, 5.

6. *opere*] Praegnanti sensu est *opere gravissimo et molestissimo*, quo mali servi improbitas frangatur.

disciplina et severitate etc.] Et haec et sequentia per ἓν διὰ δυοῖν dicta sunt pro *disciplinae severitate*, ut est Hist. I 51. et *impetu irae.* — *Disciplina* est ratio morum regendorum magis consuetudine et usu confirmata quam legibus instituta.

ut inimicum] i. e. ut quemvis alium, qui inimicus sit.

nisi quod impune est. liberti non multum supra servos sunt; raro aliquod momentum in domo, nunquam in civitate, exceptis dumtaxat iis gentibus, quae regnantur; ibi enim et 10 super ingenuos et super nobiles ascendunt. apud ceteros impares libertini libertatis argumentum sunt.

XXVI. Faenus agitare et in usuras extendere ignotum, ideoque magis servatur quam si vetitum esset. agri pro numero cultorum ab universis in vicis occupantur, quos mox inter se secundum dignationem partiuntur. facilitatem partiendi camporum spatia praestant. arva per annos mutant, 5

nisi quod cet.] i. e. hoc tantum discrimine, quod inimicum occidere non impune est, at servus impune occiditur.

9. *aliquod momentum*] sc. *habent* vel *faciunt*, = *aliquid valent*. — De nimia libertorum apud Romanos potentia cf. Ann. XIV 39.

quae regnantur] i. e. quibus reges praesunt; cf. c. 43, 24. *Trans Lygios Gotones regnantur*. Hist. I 16. *Neque enim hic, ut gentibus, quae regnantur, certa dominorum domus, et ceteri servi*. Ann. XIII 54.

impares libertini] i. e. *inferiore conditione utentes*, sc. quam ingenui. — *Libertinos* hic dicit, quos modo dixerat *libertos;* utrumque proprie. *liberti* enim vocantur respectu *dominorum* suorum, a quibus manumissi sunt; *libertini* eidem dicuntur respectu *condicionis mutatae*, siquidem, qui non ingenui essent, tamen manumissione non amplius essent servi.

libertatis] sc. qua civitas fruitur.

XXVI. 1. *Faenus agitare*] i. e. *faenus exercere* = *pecunias faenori dare*. Cf. Annal. IV 6. *frumenta et pecuniae vectigales, cetera publicorum fructuum societatibus equitum Romanorum agitabantur*.

in usuras extendere] i. e. pecunias ita mutuas dare ut usurae exigantur.

ideoque magis servatur] Subiectum verbi est universa praecedentis enuntiati sententia. quae quum negativa sit (nam *faenus agitare ignotum* = *faenus non agitatur*), sensus hic prodit: *ideoque* non fenerari *magis servatur* cet. pertinet hoc ad illud, quod Tacitus supra dixit c. 19, 16. *Plus ibi boni mores valent quam alibi bonae leges*.

3. *ab universis in vicis*] sic legendum est ex opt. cod. vestigiis. nam quod *B* habet *in vices* hoc omnium fere scriptorum consuetudini repugnat. *in vicis* id quod *vicatim*: Liv. IX 13, 7. *Samnites vicatim habitantes*. Plin. n. h. VI 26, 117. *Mesopotamia vicatim dispersa*. Sententia est: agros universi occupant, cum alicubi considunt vicosque (vide c. 12, 11) condunt, non sibi quisque partem aliquam sumit, occupatos ita partiuntur, ut singulas partes *(huoba, hufe)* ingenuis, binas ternasve nobilioribus darent. tanta autem pro numero cultorum spatia occupabant, ut ne dimidiam quidem partem quotannis colerent. initio igitur fuit, quod Caesar b. g. IV 1. de Suebis tradit: *privati ac separati agri apud eos nihil est*. postea privatam sortem (hluz) obtinebant.

5. *arva*] i. e. agros, qui arantur et conseruntur. — *Arvorum mutatio annua* non pertinet ad *possessionem*,

et superest ager. nec enim cum ubertate et amplitudine soli labore contendunt, ut pomaria conserant et prata separent aut hortos rigent; sola terrae seges imperatur. unde annum quoque ipsum non in totidem digerunt species: hiems et ver
10 et aestas intellectum ac vocabula habent, autumni perinde nomen ac bona ignorantur.

sed ad *usum*. non duobus enim aut pluribus annis deinceps eosdem agros conserebant, sed ubi messem fecerant, arva inculta relinquebant, ut cessatione frugibus ferendis rursus idonea fierent. eandem rem sed minus accurate tetigit Caesar b. g. VI 22, 1 sqq. *Agriculturae non student, maiorque pars victus eorum in lacte, caseo, carne consistit; neque quisquam agri modum certum aut fines habet proprios, sed magistratus ac principes in annos singulos gentibus cognationibusque hominum, qui una coierint, quantum et quo loco visum est, agri adtribuunt, atque anno post alio transire cogunt.* Quae quamquam in universum aliquam habent cum hoc loco similitudinem, tamen duobus insignia sunt erroribus. primum enim falsum est *agriculturam non exercuisse* Germanos; contrarium enim docet Tacitus; neque cerevisiae confectio, quo potu tantopere delectabantur, potuisset fieri, nisi satis magnae frumenti copiae agricultura prospexissent. tum apertum est Caesarem *mutationem arvorum annuam* confudisse cum *annua emigratione totarum gentium in alias regiones*, quae res nullo modo fieri potuit.

superest] v. ad c. 6, 1. plena sententia est: *et, ut id facere possint*, abundantia agri adiuvantur.

cum ubertate — contendunt] ut Romani faciunt, qui quamvis uberes sint et ampli agri, tamen labore adhibito praeter segetem alios fructus percipiunt.

ut pomaria — rigent] cf. cap. 5. *frugiferarum arborum impatiens. prata* 'sunt in quibus ad fructum percipiendum falce duntaxat opus est; ex eo dictum, quod paratum sit ad fructum capiendum' Ulpian. in Digest. L 16, 31. Germani pascuis contenti erant, nedum hortos rigarent. itaque cum Nipperdeio scribendum est *aut hortos r.*, codices fere omnes habent *ut*, pauci eique interpolati *et*.

sola terrae seges imperatur] i. e. nihil aliud agriculturâ nisi frumentum quaeritur; cf. Cic. de senect. 51. *Terra nunquam recusat imperium*, i. e. quod imperatur.

9. *in totidem*] sc. *quot nos*. saepe enim in comparatione atque correlatione alterum membrum omittitur; cf. 4, 7. *laboris atque operum non eadem patientia*, sc. quae pugnae atque impetus. 23, 5. *adversus sitim non eadem temperantia*, sc. quae adversus famem. 34, 2. *aliaeque gentes haud perinde memoratae*, sc. atque hae; 35, 7. 14; 44, 2. 45, 1.

intellectum — habent] i. e. quid sit hiems cet., et intelligitur et vocabulo significatur.

autumni] Initio Germani duas anni partes statuerunt (Hildebr. v. 50: ih wallôta sumaro enti wintro sehstic i. e. XXX annos), postea a diebus longioribus *lenzo*, denique pomis uvisque acceptis additum ob *καρπούς herbist*.

bona] i. e. laetus uvarum et pomorum proventus.

XXVII. Funerum nulla ambitio; id solum observatur, ut corpora clarorum virorum certis lignis crementur. struem rogi nec vestibus nec odoribus cumulant; sua cuique arma, quorundam igni et equus adicitur. sepulcrum caespes erigit; monumentorum arduum et operosum honorem ut gravem de- 5 functis aspernantur. lamenta ac lacrimas cito, dolorem et tristitiam tarde ponunt. feminis lugere honestum est, viris meminisse.

Haec in commune de omnium Germanorum origine ac moribus accepimus. nunc singularum gentium instituta ritus- 10 que, quatenus differant, quae nationes e Germania in Gallias commigraverint, expediam.

XXVII. 1. *Funerum nulla ambitio*] i. e. funera non sunt *ad vanam ostentationem*, ut apud Romanos, composita. quamquam quod Caes. b. g. VI 19. scribit *funera sunt pro cultu Gallorum magnifica et sumptuosa* idem paulatim ad Germanos quoque transiit. Cf. J. Grimm opusc. II 241 sqq. ceterum initio corpora mortuorum saxis condita, tum combusta sunt, donec Christiani mortuos igne cremari prohibuerunt.

certis] i. e. more solitis (cf. c. 9, 1.), eisque melioribus ac pretiosioribus, velut quercubus betulisve quae vepribus redimiebantur.

struem — cumulant] i. e. in struem *copiose* iniciunt.

vestibus] Non videntur *vestimenta*, sed *stragulae, tapetes;* cf. c. 10, 4.

4. *caespes erigit*] pro: *caespite erigitur;* v. ad c. 20, 5. 44, 5.

monumentorum arduum — honorem] Adiectiva, quibus *attributum* obiecti definitur, translata sunt ad *obiectum* ipsum; proprie enim dicendum erat *monumentorum arduorum et operosorum honorem.* — *Monum. ardua* sunt in *magnam altitudinem erecta, praealta.* — *Operosa* dicuntur, ad quae exstruenda multum operae, temporis, virium, pecuniae, requiritur.

gravem] i. e. pondere suo ac mole defunctos prementem.

ponunt] i. e. omittunt, desinunt; Cic. Tusc. III 66. *Quid est autem, quod plus valeat ad ponendum dolorem?* Sallust. Iug. 112. *bellum poni.*

in commune] opp. *singularum g.* cf. c. 38. 40. Agric. 12. Hist. I 25, 36. 85. II 54. IV 67. Ann. I 28, II 38, III 27, XV 12. 52. 63.

10. *instituta*] sc. civilia ac bellica. — *Ritus*, sc. circa religiones vel superstitiones; cf. c. 45, 7.

gentium] *Gentis* vocabulo hic quoque totum aliquod amplumque corpus significatur, cui tanquam membra sive partes subiectae sunt *nationes.* illas Germanice dixeris *volksstämme*, has *völkerschaften.* nec repugnat locus c. 2, 19; ibi enim latissimo sensu *gens* de universis Germanis dicitur.

expediam] i. e. tradam et explicabo; cf. Ann. IV 1. *Nunc originem, mores, — expediam.* Hist. I 51. *Nunc initia causasque motus Vitelliani expediam.* IV 48. *Ea de caede quam verissime expediam.* Sall. Iug. 5.

XXVIII. Validiores olim Gallorum res fuisse summus auctor divus Iulius tradit; eoque credibile est etiam Gallos in Germaniam transgressos. quantulum enim amnis obstabat, quo minus, ut quaeque gens evaluerat, occuparet
5 permutaretque sedes promiscuas adhuc et nulla regnorum potentia divisas! igitur inter Hercyniam silvam Rhenumque et Moenum amnes Helvetii, ulteriora Boii, Gallica

XXVIII. 1. *Validiores* etc.] Duplex hic esse potest comparationis ratio, prout vel *antiquiores* Galli cum *serioribus*, vel *Galli* cum *Germanis* comparantur; illud si voluit Tacitus, supplendum *quam nunc sunt;* sin hoc, *quam Germanorum.* hoc unice verum esse docet Caes. b. g. VI 24. *Ac fuit antea tempus, quum Germanos Galli virtute superarent.* — Gallos priorem amisisse virtutem tradit etiam Tacitus Agric. c. 11.

summus auctor] Caesar dicitur non propter artem scribendi, sed quia *summa eius de illis rebus fides est*, cuius testimonium plus quam aliorum valet.

etiam] Pertinet haec particula ad *est*, non ad *Gallos.* ceterum praeter illos qui statim post commemorantur, ipse Tacitus infra c. 43, 1—4. affert Cotinos et Caesar b. g. VI 24: *ea quae fertilissima Germaniae sunt loca circum Hercyniam silvam* [*erchynu* = elevare, Zeus gr. celt.[2] pg. 895, nunc vocatur rauhe alp] *Volcae Tectosages occupaverunt atque ibi consederunt.* quae nationes etsi videntur Taciti aetate evanuisse, memorabile tamen nationis nomen (Walch, Wälsch) apud nos aeque invaluisse in totius gentis Gallorum nomen, atque apud illos Alamannorum, qui eisdem fere locis habitabant.

quantulum enim cet.] i. e. *parum enim.* Eadem probandi forma Tacitus utitur Agric. 15. *Quantulum enim transisse militum, si sese Britanni numerent?* Ann. III 53. *Quantulum istud est, de quo aediles admonent?* Hist. V 25.

evaluerat] i. e. ad vim quandam et potentiam pervenerat.

promiscuas] i. e. omnibus sine discrimine patentes; cf. c, 44, 9.

divisas] id est: *nondum a regibus occupatas ac possessas;* scilicet possessio non poterat fieri, quin terrae nullius adhuc domini *dividerentur* inter occupantes.

6. *Hercyniam silvam*] Antiquissimis temporibus, quibus universa Germania silvis horrida erat, Hercynia silva indefinito ac latissimo ambitu saltuosas regiones complectebatur, quae transversae per Germaniam inde a Nigra silva usque ad Carpathicos montes et Sudetos porrigebantur. cf. Caes. b. g. VI 25. Tac. Ann. II 45. Plin. n. h. XVI 2. de nomine supra diximus.

Helvetii] Non loquitur Tacitus de eis Helvetiis, qui iam fixas in Helvetia sedes habebant, sed qui multo ante, quum ea gens latius in Galliam se extenderet, inde in Germaniam transgressi erant. Gallis eos annumerat etiam Hist. I 67. *Helvetii, Gallica gens, olim armis virisque, mox memoria nominis clara.* cf. Caes. b. g. I 1. *Helvetii reliquos Gallos virtute praecedunt, quod fere quotidianis proeliis cum Germanis contendunt, quum aut suis finibus eos prohibent, aut ipsi in eorum finibus bellum gerunt.*

ulteriora] Bavariae et Bohemiae partem.

utraque gens, tenuere. manet adhuc Boihaemi nomen, significatque loci veterem memoriam, quamvis mutatis cultoribus. sed utrum Aravisci in Pannoniam ab Osis, Germanorum natione, an Osi ab Araviscis in Germaniam commigraverint, quum eodem adhuc sermone institutis moribus utantur, incertum est, quia pari olim inopia ac libertate eadem utriusque ripae bona malaque erant. Treveri et Nervii circa affectationem Germanicae originis ultro ambitiosi sunt, tamquam per hanc gloriam sanguinis a similitudine et inertia Gallorum separentur. ipsam Rheni ripam haud dubie Ger-

8. *manet*] = exstat; cf. c. 29, 5. 37, 3.

significatque] i. e. nomen *Boihaemi* (i. e. Boiorum sedes, *haims*) quasi *signum est loco impressum*, quo vetus memoria cognoscitur.

10. *ab Osis, Germanorum natione* etc.] i. e. „*incertum est, utrum Osi Germanorum natio fuerint et ab iis Aravisci in Pannoniam venerint, an Osi ab Araviscis, Pannonica natione, in Germaniam commigraverint.*“ quae inter hunc locum et c. 43, 4. *Osos Pannonica lingua coarguit non esse Germanos*, intercedit discrepantia, eo redit, quod Tacitus primo de Germanica Osorum origine incertus fluctuat, postea dubitatione abiecta linguam Pannonicam pro certo argumento peregrinae originis habet. *Osi* habitasse videntur haud multum a fontibus Viaduae et Vistulae ad saltum Carpathicum versus; *Aravisci* in dextra Danuvii ripa inter Vindobonam et Arrabonem oppida.

quum] i. e. *quamquam;* v. ad c. 36, 8.

eodem] sc. quo Aravisci utuntur.

utriusque ripae] sc. Danuvii. — *Bona malaque* per chiasmum (cf. c. 18, 5.) referuntur ad *inopia ac libertate.* — Argumentatio hanc vim habet, ut ostendatur, causam non fuisse, cur alterutri in alteram Danuvii ripam transgrederentur.

14. *Treveri* etc.] sedes habuerunt ad utramque ripam Mosellae; de iis cf. Caes. b. g. VIII 25. *Nervii* inter Mosam et Scaldim.

circa affectationem — originis] i. e. *quod attinet* ad affectationem = *in eo, quod cupide Germanicam originem sibi vindicant*, vel *quod pro Germanis haberi volunt.* — De vi *affectatio* vocis v. ad c. 5, 18.

ultro] i. e. *adeo* = *eo procedunt*, ut ambitiosi sint; Agric. c. 19.

a similitudine et inertia] i. e. *a similitudine inertiae.* Inertia autem quum sit attributum Gallorum, attributivus genitivus *inertiae Gallorum* sensu non differt ab eo, quod est *inertium Gallorum.*

17. *ripam*] et hoc et aliis locis *ripa* vox non nimis stricto sensu accipienda *satis latum tractum, qui secundum Rhenum ac Danuvium porrigitur*, significat.

haud dubie] Hae voces non ad *colunt*, sed ad *Germanorum populi* pertinent. nam omnes gentes, ubicunque colunt, ibi *haud dubie colunt.* huius autem loci sententia est: Rheni ripam incolentes *haud dubie Germanorum populos esse.* Quare id breviloquentiae genus hic obtinet, quo adverbium ad substantivum relatum vim enuntiati attributivi habet, quae ratio h. l. sic constat: „*ipsam Rheni ripam*

manorum populi colunt, Vangiones Triboci Nemetes. ne Ubii quidem, quamquam Romana colonia esse meruerint ac liben-
20 tius Agrippinenses conditoris sui nomine vocentur, origine erubescunt, transgressi olim et experimento fidei super ipsam Rheni ripam collocati ut arcerent, non ut custodirentur.

XXIX. Omnium harum gentium virtute praecipui Batavi non multum ex ripa, sed insulam Rheni amnis colunt, Chattorum quondam populus, et seditione domestica in eas sedes transgressus, in quibus pars Romani imperii fierent.

ii, qui haud dubie Germanorum populi sunt, incolunt" v. ad c. 8, 3.

Vangiones Triboci Nemetes] cf. Caes. b. g. I 51. Plin. n. h. IV 31. Hae nationes in sinistra Rheni ripa erant, iis fere regionibus, quibus hodie Alsatiae et Palatinatui Rhenano nomen est.

Ubii] nomen Muellenhoffio interprete significat luxuriosos ac superbos (Ueppige).

meruerint] i. e. suis in populum R. meritis consecuti sint, ut colonia fierent. Merita illa satis antiqua fuere, quippe quae eo constabant, quod Ubii mature se ad Caesaris applicaverant amicitiam; cf. b. g. IV 8. IV 11. IV 16, IV 19, VI 29.

libentius — vocentur] cf. Hist. IV 28. *Actae utrobique praedae infestius in Ubiis, quod gens Germanicae originis eiurata patria Romanorum nomen Agrippinenses vocentur.*

conditoris sui] i. e. Agrippae. Erravisse se hoc loco postea sensit Tacitus correxitque Ann. XII 27. *Sed Agrippina, quo vim suam sociis quoque nationibus ostentaret, in oppidum Ubiorum, in quo genita erat, veteranos coloniamque deduci impetrat, cui nomen inditum ex vocabulo ipsius.* (a. 50 p. Chr. n.) *ac forte acciderat, ut eam gentem Rhenum transgressam avus Agrippa in fidem acciperet* (a. 38 ante Chr. n.).

erubescunt] cf. c. 13, 9. *Nec rubor inter comites aspici.*

transgressi olim] Caesaris tempore in dextra Rheni ripa colebant: postea ab Agrippa transducti sunt. Sueton. Aug. c. 21. Strabo IV 3.

experimento] Ablat. causalis est, = *propter expertam et probatam fidem suam.*

super — ripam] i. e. *in ipsa — ripa.*

ut arcerent] Absolute = *ut propugnaculo essent.*

XXIX. *Batavi*] paenultima longa, Iuven. VIII 51. Martial. VI 82, 6. VIII 33, 20. Sil. Ital. III 608. Unus Lucanus I 43. *Vangiones Batavique truces cet.* ipsum autem nomen paene vertit T. ‚virtute praecipui,' a rad. *bat* = praestans.

non multum ex ripa cet.] i. e. parvam quidem ripae partem, sed *totam* insulam. cf. Hist. IV 12. *Batavi, donec trans Rhenum agebant, pars Chattorum, seditione domestica pulsi extrema Gallicae orae vacua simulque insulam inter vada sitam occupavere, quam mare Oceanum a fronte, Rhenus amnis tergum ac latera circumluit.* De Batavis cf. praeterea Ann. II 6. Caes. b. g. IV 10.

in quibus — fierent] Coniunctivus repetendus ex latente notione *fati, sic volentis, ut pars — fierent;* cf. Agric. 34. *Defixere aciem in his vestigiis, in quibus pulchram et spectabilem victoriam ederetis.*

manet honos et antiquae societatis insigne. nam nec tributis contemnuntur, nec publicanus atterit; exempti oneribus et collationibus et tantum in usum proeliorum sepositi velut tela atque arma bellis reservantur. est in eodem obsequio et Mattiacorum gens. protulit enim magnitudo populi Romani ultra Rhenum ultraque veteres terminos imperii reverentiam. ita sede finibusque in sua ripa, mente animoque nobiscum agunt, cetera similes Batavis, nisi quod ipso adhuc terrae suae solo et caelo acrius animantur.

Non numeraverim inter Germaniae populos, quamquam trans Rhenum Danuviumque consederint, eos, qui decumates agros exercent. levissimus quisque Gallorum et inopia audax

5. *manet*] v. ad c. 28, 8.

insigne] i. e. *signum* sive *documentum*, sc. quo antiqua societas cognoscitur. Id *insigne* quale fuerit, sequentia per *nam* adiuncta declarant.

nec tributis contemnuntur] i. e. nec ut victis et ob impotentiam contemptis tributa iis imponuntur.

atterit] *Atteruntur* quae paulatim fracta et imminuta vim suam atque robur amittunt; cf. Hist. I 89. (Intenta alimentorum pretia) *motu Vindicis haud perinde plebem attriverant.* Ceterum proprium Taciti ut h. l. *contemnuntur* — *atterit* et subiectum et genus verbi mutare: Hist. III 77. *reliquae* (naves) *captae aut pressas mare hausit.*

exempti oneribus cet.] *Onera* sunt tributa statuta et annua; — *collationes* munera extraordinaria, principi tum ob secundas quasdam res tum ob adversas oblata, interdum vero etiam ab eo extorta. — Ipsi Batavi memorant Hist. IV 25 *sibi non tributa, sed virtutem et viros indici.*

tantum — *sepositi*] Contra vulgarem usum *tantum* adverbium haud raro a Tacito praemittitur; cf. c. 4, 6. 19, 10. 40, 19. 41, 9. Agric. 7. — Ad *sepositi* cf. Agric. c. 31. *Ostendamus, quos sibi Caledonia viros seposuerit.* Ann. XIII 55. De re ipsa v. Hist. IV 12. *Nec opibus Romanis, societate validiorum, attriti viros tantum armaque imperio ministrant.* *arma* (arceo) *tela* waffen zu schutz und trutz. cf. c. 33, 6.

9. *Mattiacorum gens*] sedem habebat ad Taunum montem (Wiesbaden). *obsequium* cf. c. 40, 2. 43, 28.

in sua ripa] i. e. in patria terra.

agunt] i. e. vivunt, sunt; cf. 17, 3. 46, 4. Sall. Iug. c. 55.

cetera] v. ad c. 17, 2.

ipso adhuc — *caelo*] i. e. *eo. quod adhuc* antiquam patriam incolunt, neque, ut Batavi, alienas sedes habent.

acrius animantur] i. e. acriore patriae sensu incitantur.

decumates] hoc voc. nusquam alibi invenitur, sed ut supernas, infernas (abies), ita videntur decumates agri idem esse quod decumani, i. e. qui decimam pendunt.

exercent] i. e. *colunt ac laboriose tractant;* Agric. c. 31. Ann. XII 43. XIII 54.

dubiae possessionis solum] Ita dicuntur decumates agri, tum quia a Romanis, qui condicione decuma-

dubiae possessionis solum occupavere; mox limite acto promotisque praesidiis sinus imperii et pars provinciae habentur.

XXX. Ultra hos Chatti (initium sedis ab Hercynio saltu incohatur) non ita effusis ac palustribus locis, ut ceterae civitates, in quas Germania patescit, durant; siquidem colles paulatim rarescunt, et Chattos suos saltus Hercynius pro-
5 sequitur simul ac deponit. duriora genti corpora, stricti artus, minax voltus et maior animi vigor. multum, ut inter

rum eos concesserant, rursus poterant adimi, tum quia Romani ipsi non satis certi domini erant, omissuri, si hostes acrius instarent.

limite acto] *Limes* (v. Agric. 41.) h. l. est ingens illud vallum, crebris castellis munitum, quod primo ad arcendas hostium irruptiones inde a Rheno usque ad Danuvium pertinebat, postea plurimum valuit ad culturam Romanorum Germanis inferendam. — *Limitem agere* est *facere*, *instituere*, quia limes, dum fit, in longitudinem protenditur.

habentur] Grammaticum subiectum sunt *Galli decumates agros exercentes;* sed praedicatum ita comparatum est, ut *hominum* notio commutetur cum *terra*, quam ineolunt. *provinciae* i. e. Germaniae superioris, de qua egit Marquardt RSV. I 125.

XXX. 1. *ultra hos*] sc. septentrionem et orientem versus. — *hos* i. e. *decumatium agrorum cultores.*

initium — durant] *incohatur* est opt. cod. lectio, neque *initium incohare* habet ullam offensionem, cum idem Tacitus dicat *orto initio* Ann. I 31. II 1. Hist. I 39. 76. III 14. 44; *et principium anni incipere* Ann. XIII 10. deinde verba *initium — incohatur* cum L. Urlichsio parenthesi inclusimus, ut idem significent, quod: 'quorum sedes initium capiunt'; denique *durant* scil. Chatti apte opponitur *solo dubiae possessionis*, de qua modo dictum erat. *effusa* loca sunt *longe patentia;* cf. Vell. II 43: *Effusissimum Adriatici maris traiecit sinum.* — *Palustrem* fuisse Germaniam, supra iam dictum 5, 2: *paludibus foeda.* — Ad verba *ut ceterae civitates* supplendum *sunt; civitates* autem hic *loca* non *homines* designant.

Chattos suos saltus Hercynius prosequitur cet.] Audaci personificatione *saltui Hercynio* tribuitur, quod *hominum in eo saltu* est. Sensus enim est: Chatti saltus Hercynii tractum sequuntur = per saltum Hercynium porriguntur, et ubi desinit, in plana se extendunt. — *Chattorum* et nomen et sedes hodie quoque manet; *Hassi* enim veteres sunt Chatti.

5. *stricti*] i. e. torosi ac robusti. *Strictum* enim (Germ. *stramm*) opponitur *soluto*, *laxo*, *flaccido*, *molli;* cf. c. 17, 4.

ut inter Germanos] non cum contemptu dictum: 'quamquam disciplinae Romanorum imperiti sunt'. est autem duplex partic. *ut* comparat. usus et vis, una explicativa: c. 2, 14. *quidam, ut in licentia vetustatis, pluris deo ortos affirmant* i. e. quoniam hanc licentiam dat vetustas, 2, 6. *ut inter vinolentos.* Agr. 11. Hist. I 4. 34. 55. 90. II 34. 73. III 33. 59. 71. IV 33. Ann. I 65. II 82. IV 62. Plane alia est nostri loci ratio, ubi *ut* praedicatum restringit. cf. Cic. de orat. II 54. *Caelius ut homo neque doctus neque aptus*

Germanos, rationis ac sollertiae: praeponere electos, audire praepositos, nosse ordines, intellegere occasiones, differre impetus, disponere diem, vallare noctem, fortunam inter dubia, virtutem inter certa numerare, quodque rarissimum nec nisi 10 Romanae disciplinae concessum, plus reponere in duce quam in exercitu. omne robur in pedite, quem super arma ferramentis quoque et copiis onerant. alios ad proelium ire videas, Chattos ad bellum; rari excursus et fortuita pugna; equestrium sane virium id proprium, cito parare victoriam, 15

ad dicendum — vicit tamen superiores; id. Brut. 27. *Pisistratus multum ut temporibus illis valuit dicendo.*

praeponere — audire — nosse etc.] Infinitivi sunt nominativi appositionis ad verba *multum sollertiae* pertinentis, qua, quibus rebus constet illa sollertia, declaratur; cf. Sall. Cat. 29. *Ea potestas per senatum more Romano magistratui maxuma permittitur, exercitum parare, bellum gerere, coercere omnibus modis socios atque civis, domi militiaeque imperium atque iudicium summum habere.*

nosse ordines] Quum omnis Chattorum sollertia ad rem militarem referatur, *ordines* sunt *militares*, ad certum modum atque numerum instituti, sine quibus disciplina et ratio militaris esse nequit. Unde *ordines habere, signa sequi, imperium observare*, ut est apud Sall. Iug. 80. primum fuit in Romana militia.

occasiones] sc. hostes ex improviso circumveniendi. Hoc quoque militare vocabulum est; Agric. c. 14.

differre impetus] i. e. *non caeco* impetu uti; cf. v. 14.

disponere diem] *dies* per metonymiam dicitur pro *muneribus militiae die peragendis*, qualia sunt pabulari, aquari, stationes obire, armis exerceri. — *disponere* valet apte partiri atque ordine facere.

vallare noctem] i. e. vallum facere *ad securitatem noctis* = *ut noctu tuti sint;* adverbialem praedicati declarationem Tac. in obiectum commutavit. v. ad c. 45, 12. *frumenta — laborant.*

fortunam inter dubia] cf. Liv. XXII 25, 14. *Bono imperatori haud magni fortunam momenti esse; mentem rationemque dominari.*

concessum] Quod uni *concessum*, id ceteris negatum, neque cum illo commune; quare non differt ab eo, quod est alicui *proprium et peculiare.*

12. *robur in pedite*] cf. Agric c. 12, supra c. 6, 13.

super arma] i. e. ad hoc, quod arma portat, cet. vel: *non solum* armis, *sed etiam* ferramentis — *onerant;* cf. 32, 3. 43, 18. Agric. c. 17.

ferramentis] i. e. instrumentis ferreis, velut securibus, ligonibus, rastris, serris, quae apud Romanos ad impedimenta pertinebant, plaustris vecta; cf. Caes. b. g. V 42.

copiis] i. e. utensilibus, cibariis; v. Agric. 22. 25.

ad bellum] sc. quod poscit *prudentiam, artem, consilium*, quum ad proelium *viribus* modo et *impetu* opus sit.

equestrium — virium] i. e. gentium, quae equitatu valent, quarum robur in equite. — Universa haec observatio pertinet ad verba *for-*

cito cedere; velocitas iuxta formidinem, cunctatio propior constantiae est.

XXXI. Et aliis Germanorum populis usurpatum raro et privata cuiusque audentia apud Chattos in consensum vertit, ut primum adoleverint, crinem barbamque submittere, nec nisi hoste caeso exuere votivum obligatumque virtuti oris habitum. super sanguinem et spolia revelant frontem, seque tum demum pretia nascendi rettulisse dignosque patria ac parentibus ferunt. ignavis et imbellibus manet squalor. fortissimus quisque ferreum insuper anulum (ignominiosum id genti) velut vinculum gestat, donec se caede hostis absolvat. plu-

tuita pugna, quae eadem est atque *equestris*, Chattis, quia iis in pedite robur est, insolita et parum usurpata. quare nexus sequentium verborum cum praecedentibus est causalis, *nam* particulâ supplendâ declarandus.

cito — cedere] cf. Sall. Hist. fr. inc. 21. *More equestris proeli sumptis tergis atque redditis.*

velocitas iuxta formidinem] Asyndeta horum verborum ratio sic expedienda: *at apud Chattos* velocitas etc. facilius id apparebit, si reputaveris, praegressum *sane*, quod concedendi vim habet, non differre a *quidem*. — *Iuxta* h. l. adiectivi instar est. Nam quod *iuxta aliq. rem* est, quia eodem loco atque numero est, ei rei *par* est vel ab ea *non diversum;* cf. Ann. VI 42. *Populi imperium iuxta libertatem; paucorum dominatio regiae libidini propior est.*

cunctatio] quae posita est in *differendo impetu*; cf. v. 8.

XXXI. 1. *usurpatum raro*] Enuntiati conformatio haec est, ut subiectum sit *submittere nec — exuere*, appositio subiecti *usurpatum raro* = *res raro usurpata*, praedicatum *in consensum vertit*. Agric. 1 init. *Clarorum virorum facta moresque posterist radere, antiquitus usurpatum, ne nostris quidem temporibus — aetas omisit.*

et privata — audentia] His verbis artius circumscribitur *raro* vocis potestas; quare *et* valet *et quidem;* v. ad c. 14, 13. 38, 8. — *audentia* Tacito dicitur pro *audacia;* cf. c. 34, 10. Ann. XV, 53.

obligatumque virtuti oris habitum] i. e. oris habitum, *quo se virtuti obligarunt;* quippe adverbiale attributum ad obiectum translatum est.

5. *super sanguinem* cet.] i. e. quasi superstantes *sanguinem* = *sanguine hostis fuso ac spoliis captis*. Metaphora ducta a *fundamento*, quod quasi *condicionis* instar est.

tum demum] sc. quum hoc fecerunt; cf. c. 11, 11.

ignavis et imbellibus] v. ad c. 12, 3.

ferreum anulum] cf. Plin. n. h. XXXIII 8. *Prometheo quoque ferreum anulum dedit antiquitas, vinculumque id, non gestamen intellegi voluit.* Chatti igitur anulo ferreo Marti se emancipaverunt.

absolvat] sc. ignominia, qua quasi vinctus tenetur.

plurimis — placet habitus] = plurimi sibi placent in hoc habitu. supplendum autem: eamque ob causam saepius eum anulum resumunt, quo denuo ad caedendum hostem obligentur. cf. ad c. 18, 4.

rimis Chattorum hic placet habitus, iamque canent insignes 10
et hostibus simul suisque monstrati. omnium penes hos initia pugnarum; haec prima semper acies, visu nova. nam ne in pace quidem cultu mitiore mansuescunt: nulli domus aut ager aut aliqua cura; prout ad quemque venere, aluntur, prodigi alieni, contemptores sui, donec exsanguis senectus tam 15
durae virtuti impares faciat.

XXXII. Proximi Chattis certum iam alveo Rhenum, quique terminus esse sufficiat, Usipi ac Tencteri colunt.

iamque canent] Insigni brevitate, quam efficit *iam* particula, hoc significatur: ac *tam diu in hoc habitu permanent*, *etiam caeso hoste*, *ut* iam caneant = iam senes fiant.

insignes] Hoc non intelligendum de *honore* iis ob virtutem habito sed de *habitu aspectuque* a ceteris discrepante *ac prorsus singulari.*

monstrati] Ita per metonymiam dicuntur, qui *notabiles* sunt, et *in quos oculi coniciuntur;* cf. Hist. I 88. *Dolabella — vetusto nomine et propinquitate Galbae — monstratus.* Horat. C. IV 3, 22. *monstror digito praetereuntium.*

penes hos] v. ad c. 6, 13.

haec — acies] i. e. *hi* primam — aciem efficiunt, v. ad c. 3, 6.

nova] i. e. insolita (v. Sall. Cat. 51, 8. 18. Caes. b. g. VI 39. Tac. Ann. XV 30.) eoque horrenda, sc. hostibus; cf. c. 43, 22. *Nullo hostium sustinente novum ac velut infernum aspectum.* Ann. XIV 30. *Druidae — novitate aspectus perculere milites.*

nam ne in pace quidem etc.] Haec causam afferunt, cur illorum anulatorum acies *visu nova sit.*

cultu mitiore mansuescunt] i. e. feritatem suam deponunt *cultum mitiorem agentes.* ablativus instrumentalis transiit in modalem.

14. *aliqua cura*] i. e. *alicuius rei cura.* Ita c. 22, 11. *simplices cogitationes* sunt *simplicium rerum cogitationes.*

prodigi alieni, contemptores sui] Tacito obversatus videtur locus Sallustii Cat. 5. *Alieni appetens, sui profusus.*

exsanguis] i. e. confecta, viribus defecta.

durae] *Dura* h. l. dicitur virtus, quae per totam vitam incultu, inopia ac ferocitate constat, ab omni humanitate aliena.

donec — faciat] v. indicem s. v.

XXXII. *certum iam alveo*] i. e. insulis non impeditum ac divisum, sed *uno alveo euntem;* quippe Rhenus ipse dicitur certus, cuius *alveus* certus est. opponitur haec inferioris Rheni facies *superiori.* Pomp. Mela III 3, 24. *mox diu solidus Rhenus et certo alveo lapsus.*

Rhenum — colunt] i. e. Rheni ripam accolunt; cf. c. 28, 18.

quique — sufficiat] i. e. ac satis latum et profundum, ut *iustum terminum* efficiat. praegnanti enim sensu positum *termini* vocabulum.

Usipi] ita cod. Taciti plerique, ut Agric. 28. 32. Hist. IV 37. Ann. XIII 55. 56, Strabo, Plutarch. Contra *Usipites* cod. Med. Ann. I 51. et apud Caes. b. g. IV 1. 4. 16. Cassii Dionis codices fere omnes. incolebant autem usque ad Lupiam flumen, quam regionem Sugambri quondam obtinuerant. Notitia gen-

Tencteri super solitum bellorum decus equestris disciplinae arte praecellunt, nec maior apud Chattos peditum laus quam
5 Tencteris equitum. sic instituere maiores, posteri imitantur. hi lusus infantium, haec iuvenum aemulatio; perseverant senes. inter familiam et penates et iura successionum equi traduntur; excipit filius non, ut cetera, maximus natu, sed prout ferox bello et melior.

XXXIII. Iuxta Tencteros Bructeri olim occurrebant; nunc Chamavos et Angrivarios immigrasse narratur, pulsis Bructeris ac penitus excisis vicinarum consensu nationum seu superbiae odio, seu praedae dulcedine, seu favore quo-
5 dam erga nos deorum; nam ne spectaculo quidem proelii invidere: super sexaginta milia non armis telisque Romanis, sed, quod magnificentius est, oblectationi oculisque ceciderunt.

tium init. saec. IV. vel paulo post conscripta (Müllenhoff Germania antiqua pg. 158 v. 14.) habet haec nomina: *Usipiorum Tubantium Tencterorum.*

Hi lusus] *Hi* subiectum enuntiati est, attractione mutatum, pro: *hoc*, sc. rei equestris studium; v. ad c. 3, 6.

7. *Inter familiam* etc.] *Inter* h. l. significat aliquid simul cum pluribus rebus fieri; quare sensus est: *quum familia traditur et penates et iura*, simul etiam equi traduntur. — *Familia* = *servi;* v. ad c. 15, 5.

penates] i. e. domus ipsa cum eius moderandae potestate; v. ad c. 15, 3.

iura successionum] Intellegi videntur constitutiones de adeunda hereditate, si vel plures liberi essent, vel plane nulli; cf. c. 20, 14.

prout ferox] i. e. prout unus aliquis ex filiis ferox est. — *ferox bello* est, qui ingentem animum gerit in bello; v. Agric. 11. 27.

melior] sc. *ceteris.* quanam re melior sit, e nexu patet, sc. *bellicoso animo et virtute bellica.* cf. Hist. IV 61. *Ceterum Civilis neque se neque quemquam Batavum in verba Galliarum adegit, fisus Germanorum opibus, et, si certandum adversus Gallos de possessione rerum foret, inclitus fama et potior*, sc. Gallis.

XXXIII. 1. *Bructeri*] habitabant inter Ruram, Amisiam, Lupiam. cf. Hist. IV 21. 61. 77. V 18. Ann. I 51. 60. XIII 56. — *Chamavi* et *Angrivarii* magis orientem versus ab utraque parte Visurgis habitasse videntur; cf. Ann. II 19. 41. XIII 55.

consensu] *Consensus* quum h. l. hostilis sit, commode peregrino vocabulo *coalition* redditur. — De duobus ablativis diversae potestatis uni praedicato iunctis, quorum alter h. l. instrumenti, alter causae est, v. Agric. 20. infra c. 46, 13.

spectaculo invidere] Tac. ut Cicero dativum adiungit invidendi verbo ut h. l. Ann. XIII 53. *invidit operi Aelius Gracilis*, XV 63. *non invidebo exemplo.*

oblectationi oculisque] = *oblectationi oculorum*, sc. tanquam gladiatores in circo depugnantes. De structura v. ad c. 12, 14. ceterum

maneat, quaeso, duretque gentibus, si non amor nostri, at certe odium sui, quando urgentibus imperii fatis nihil iam praestare Fortuna maius potest quam hostium discordiam. 10

XXXIV. Angrivarios et Chamavos a tergo Dulgubnii et Chasuarii cludunt, aliaeque gentes haud perinde memoratae; a fronte Frisii excipiunt. maioribus minoribusque Frisiis vocabulum est ex modo virium. utraeque nationes usque ad Oceanum Rheno praetexuntur, ambiuntque immensos insuper 5 lacus et Romanis classibus navigatos. ipsum quin etiam Oceanum illa temptavimus, et superesse adhuc Herculis columnas fama volgavit, sive adiit Hercules, seu, quidquid ubique magnificum est, in claritatem eius referre consensimus. nec defuit audentia Druso Germanico, sed obstitit Oceanus in se 10

oppositio non fit ex aequo, ut pares casus sibi respondeant, sed ablativo instrumenti ex adverso positus dativus finalis.

quando] Temporalis particulae potestas transit in causalem; v. Sall. Iug. 102. Tac. Ann. I 57. IV 6.

urgentibus fatis] i. e. quoniam urgent, instant imperii fata. Tacitus enim (Hist. IV 26. *fatum et ira dei*, 54. *fatali igne signum caelestis irae datum*), Plinius, Seneca perniciem imminere et exitium a gentibus septentrionis sibi persuadebant, nisi populus Romanus ad pristinam morum integritatem reverteretur.

XXXIV. 1. *a tergo*] introrsus i. e. orientem versus, ad Visurgim.

Dulgubnii] ita Iacobus Grimm GDS 623; incolebant cum Chasuariis (Hase fl.) inter Amisiam superiorem et Lupiam.

haud perinde] sc. *atque hae* = *minus;* v. ad c. 26, 9.

a fronte] sc. occidentem versus, ad Amisiam.

Frisii] eam partem Germaniae, quae spectat inter occidentem et septentrionem, obtinent; praeter Chattos soli Germanorum et nomen et sedem retinuerunt. Frisios primum (a. 12. a. Chr. n.) Drusus vicerat (Annal. IV 72.); anno 28 p. Chr. cum seditionem fecissent, a Domitio Corbulone (a. 47) pacati sunt (Ann. XI 20.).

excipiunt] i. e. sequuntur, proximi sunt.

4. *vocabulum*] = *nomen;* cf. Ann. XII 66. *Deligitur artifex talium vocabulo Locusta.* XIII 12. *Delapso Nerone in amorem libertae cui vocabulum Acte fuit.* v. c. 2, 17.

ex modo] cf. c. 12, 7. *pro modo.*

praetexuntur] i. e. finiuntur, includuntur. metaphora ducta a toga, cuius margo limbo purpureo circumclusus est, cf. Plin. n. h. VI 25. *Qui* (montes) *omnes eas gentes praetexunt.* eodem modo dicitur *praetendi*; cf. Ann. II 56. *Armenia — nostris provinciis late praetenta penitus ad Medos porrigitur.*

7. *illa*] = ibi; cf. Ann. II 17. Hist. III 8. V 18.

fama] non Germanorum, sed Graecorum scriptorum; v. ad c. 3, 1.

referre consensimus] i. e. consensu referimus.

10. *audentia*] v. ad c. 31, 2.

Druso Germanico] Fuit is Au-

simul atque in Herculem inquiri. mox nemo temptavit, sanctiusque ac reverentius visum de actis deorum credere quam scire.

XXXV. Hactenus in occidentem Germaniam novimus. in septentrionem ingenti flexu redit. ac primo statim Chaucorum gens, quamquam incipiat a Frisiis ac partem litoris occupet, omnium, quas exposui, gentium lateribus obtenditur, donec in Chattos usque sinuetur. tam immensum terrarum spatium non tenent tantum Chauci, sed et implent, populus inter Germanos nobilissimus, quique magnitudinem suam malit iustitia tueri. sine cupiditate, sine impotentia, quieti secretique nulla provocant bella, nullis raptibus aut latrociniis populantur. id praecipuum virtutis ac virium argumentum est, quod, ut superiores agant, non per iniurias assequuntur.

gusti privignus, Tiberii frater minor natu, quem Tacitus Hist. V 19. eodem modo appellavit *(diruit molem a D. G. factam)*. Drusus anno a. Chr. 12. *ἐς τε τὸν ὠκεανὸν διὰ τοῦ Ῥήνου καταπλεύσας τούς τε Φρισίους ᾠκειώσατο καὶ ἐς τὴν Χαυκίδα διὰ τῆς λίμνης ἐμβαλὼν ἐκινδύνευσε, τῶν πλοίων ὑπὸ τῆς τοῦ ὠκεανοῦ παλιρροίας ἐπὶ τοῦ ξηροῦ γενομένων.* Cassius Dio 54, 32. Suet. Claud. 1. Drusum dicit *primum Romanorum ducum Oceanum septentrionalem navigasse*, de qua re Augustus in mon. Ancyrano V 14. (Bergk): *classis Germanica Oceanum ab ostio Rheni ad solis orientis regionem usque ad sinum Codanum navigavit, quo neque terra neque mari quisquam Romanus ante id tempus adit.*

obstitit — inquiri] Accus. c. infinit. inde repetendus, quod *obstitit* sensu non differt a prohibendo; sed est *ἅπαξ εἰρ.* Cf. Dräger synt. §. 146.

mox] v. ad c. 2, 21.

sanctiusque] *Sanctum* dicitur, quodcunque a contagione impura et profana remotum est. hinc haud raro ponitur pro *pio et religioso.*

de actis — credere] Quum verba transitiva obiecti loco cum *de* praepositione construuntur, transitiva vis paene cessat; quo fit, ut obiecti notio ita extenuetur, ut fere in adverbii modalis potestatem abeat. Ita *de actis* est *respectu actorum.* —

XXXV. 1. *Hactenus*] De loco dictum valet *usque ad hunc terminum;* cf. ad c. 25, 4. Agric. c. 10.

ingenti flexu] v. ad c. 1, 3.

2. *Chaucorum gens*] obtinebat totam regionem quae ad Oceanum est inter Amisiam et Albim.

obtenditur] i. e. adiacet et ex adverso porrigitur; cf. Agric. 10.

7. *malit iustitia tueri*] sc. quam vi et iniuria; v. ad c. 26, 9.

sine impotentia] i. e. sine immoderato *imperandi* studio; cf. c. 36, 3.

secretique] i. e. nullo commercio mixti cum aliis nationibus, remoti a finitimorum coniunctione et commercio.

nullis raptibus etc.] De negatione ad praedicatum pertinente v. ad c. 19, 1.

prompta tamen omnibus arma, ac, si res poscat, ad exercitus plurimum virorum equorumque; et quiescentibus eadem fama.

XXXVI. In latere Chaucorum Chattorumque Cherusci nimiam ac marcentem diu pacem inlacessiti nutrierunt, idque iucundius quam tutius fuit, quia inter impotentes et validos falso quiescas; ubi manu agitur, modestia ac probitas nomina superioris sunt. ita qui olim boni aequique Cherusci, nunc inertes ac stulti vocantur; Chattis victoribus fortuna in sa-

12. *si res poscat*] Haec formula satis usitata absolute, nullo addito obiecto ponitur; cf. c. 6, 4. 44, 6. Hist. I 79. II 5. Dial. 31. Sall. Iug. 12. 17. 35. Liv. XXXV 35. Plin. ep. VII 12. X 33.

ad exercitus] cod. omnes habent *exercitus plurimum virorum equorumque* idque retinuerunt Haupt Müllenhoff Halm. sed cum videretur abundantia esse, alii alia coniectaverunt, Nipperdey cum Walchio eiecit *exercitus*, id quod ideo probandum non est, quod nemo umquam hunc librum interpretando auxit; Reifferscheid post *plurimum* addidit *enim*. mihi levius locum emendasse videor, ut sententia sit: si quando bellum gerendum est, copiae non desunt ad parandos exercitus. cf. Caes. b. g. III 17. *Virodovix exercitum magnasque copias coegerat;* i. e. milites bene instructos, iustum exercitum, praeterea *plurimum virorum equorumque* (cf. Schneideri not. ad h. l.).

quiescentibus] i. e. pacem agentibus. Ita *quies* opposita *bello* c. 15, 6. 40, 14.

eadem fama] sc. quae in bello; v. ad c. 26, 9.

XXXVI. 1. *Cherusci*] 'silva quae appellatur Bacenis Cheruscos a Suebis prohibet (Caes. b. g. VI 10); incolebant inter Albim et Visurgim, ab Angrivariis lato aggere dirempti (Ann. II 19.).

marcentem] i. e. desidiosam et inertem; quae enim *marcent*, sucum atque robur perdiderunt.

nutrierunt] i. e. coluerunt auxeruntque.

3. *tutius*] *Tutum* h. l. est, quod tutos praestat; v. Agr. 30. *Arma — etiam ignavis tutissima sunt. — iucundius quam tutius* cum scriptoribus classicis Tacitus scripsit Dial. 36. 37. Agric. 6. 31. 42. Germ. 20. Hist. I 45. II 47. Postea paulatim ab hac ratione discessit, cf. c. 6, 20.

impotentes] i. e. temperare sibi nescientes, quominus alios iniustis de causis invadant; cf. c. 35, 8.

falso quiescas] i. e. si quiescas spe securitatis, oppido fallaris. *falso* adverbium enim non *modum* quiescendi sed *iudicium* de quiescendo continet; v. Sall. Hist. fr. I 49. *Pravissume per sceleris immanitatem adhuc tutus fuit.* De sententia ipsa cf. Tac. Agric. c. 30. *Romanorum superbiam frustra per obsequium ac modestiam effugeris.*

ubi manu agitur] i. e. ubi vi atque armis certatur.

nomina superioris sunt] i. e. victor sibi arrogat nomen modestiae ac probitatis, quam non habet, at victis imponuntur nomina immodestorum et improborum.

5. *qui — boni aequique*] sc. vocati sunt; v. ad c. 2, 18. Sunt autem propterea ita vocati, quod „*pacem nutriebant.*"

pientiam cessit. tracti ruina Cheruscorum et Fosi, contermina gens; adversarum rerum ex aequo socii sunt, quum in secundis minores fuissent.

XXXVII. Eundem Germaniae sinum proximi Oceano Cimbri tenent, parva nunc civitas, sed gloria ingens. veterisque famae lata vestigia manent utraque ripa castra ac spatia, quorum ambitu nunc quoque metiaris molem manusque gentis
5 et tam magni exitus fidem. sescentesimum et quadragesimum annum urbs nostra agebat, quum primum Cimbrorum audita sunt arma Caecilio Metello et Papirio Carbone consulibus. ex quo si ad alterum imperatoris Traiani consulatum computemus,

in sapientiam cessit] i. e. Chattorum victoria, fortunae debita, eorum sapientiae tribuitur.

tracti] i. e. *implicati et correpti;* cf. Ann. VI 26. *Agrippinae pernicies — Plancinam traxit.* ib. I 31. *Miles in rabiem prolapsus est orto ab unetvicesimanis quintanisque initio et tractis prima quoque ac vicesima legionibus.* Hist. III 29. *ruina sua traxit.*

ex aequo] i. e. *aequaliter*, *aequa ratione.* Agric. c. 20. *Multae civitates, quae in illum diem ex aequo egerant, — iram posuere.*

quum] = *licet, quamvis;* cf. 28, 12. 41, 6. Agric. 21.

minores] i. e. non ex aequa = *inferiore* condicione.

XXXVII. *Eundem G. sinum*] Videtur totum hoc caput ceteris partibus conscriptis eo consilio adiectum esse, ut cum Cimbrorum mentione denuo pericula ostendantur quae a Germanis imminent; v. c. 33. extr. primum enim verba *eundem — sinum* pertinent ad Chaucos (*ingens flexus* c. 35.), non ad Cheruscos, praeterea post c. 36. Cheruscis c. 38. aptissime adiunguntur Suebi; denique cum haec Tacitus scripsit, Cimborum exiguae videntur fuisse reliquiae. cf. Plin. n. h. IV 69. *mons Saevo immanem ad Cimbrorum usque promunturium efficit sinum;* Ptolem. II 11, 12. *πάντων ἀρκτικώτεροι Κίμβροι.* neque vero Tacitus quidquam de Cimbris affert, nisi quod parvam esse eam civitatem dicit; statim enim ad Danuvium ac Rhenum *(utraque ripa)* digreditur.

castra ac spatia] = *castrorum spatia,* vel *spatiosa castra;* v. ad c. 12, 4. — Pariter *molem manusque* dictum pro: *molem manuum,* = *ingentem hominum vim.* Manus enim h. l. propriam potestatem retinet.

exitus] i. e. *profectionis ex sedibus patriis quum Galliam peterent.* Eodem sensu *exire* verbum legitur apud Caesarem b. g. I 5: *Helvetii id, quod constituerunt, facere conantur, ut e finibus suis exeant.* I 33: *Neque sibi homines feros — temperaturos existimabat, quin — in provinciam exirent.*

7. *Caecilio Metello et Papirio Carbone*] a. 113. a. Chr. n. u. c. 641. numero rotundo Tac. et hic et statim post utitur. male nonnulli ediderunt *ac*, scripsi cum optimis codicibus ex usu optimorum scriptorum ipsiusque Taciti, qui numquam in coniungendis consulum nominibus *ac* part. adhibuit; inde corrige Draeg. synt. §. 112. Nipp. ad Ann. IV 68.

ad alterum — consulatum] a. 98.

ducenti ferme et decem anni colliguntur. tam diu Germania vincitur. medio tam longi aevi spatio multa invicem damna. 10 non Samnis, non Poeni, non Hispaniae Galliaeve, ne Parthi quidem saepius admonuere: quippe regno Arsacis acrior est Germanorum libertas. quid enim aliud nobis quam caedem Crassi, amisso et ipse Pacoro infra Ventidium deiectus oriens obiecerit? at Germani Carbone et Cassio, et Scauro Aurelio, 15

p. Chr. n. patet ex hac annorum computatione Germaniae libellum hoc anno a Tacito esse editum.

vincitur] cum acerbitate quadam dictum, ut postea, v. 24, *triumphati magis quam victi sunt;* nihil ait profici vanis illis Caesarum victoriis et triumphis.

invicem damna] *Invicem* ad *damna* pertinens vim habet enuntiati attributivi; sensus enim est: multa damna, *quae invicem illata sunt,* = *damna mutua*, sc. accepta sunt. cf. 22, 8. *de reconciliandis invicem inimicitiis.* Liv. IX 3. *his invicem sermonibus — nox traducta est.* in eandem sententiam locutus est Vell. II 8. *Tum Cimbri et Teutoni transcendere Rhenum multis mox nostris suisque cladibus nobiles.*

admonuere] Absolute positum verbum plenam sententiam hanc habet: admonuere *nos de inconstantia fortunae.* cf. Hist. I 64. *iurgia — prope in proelium exarsere, ni Valens animadversione paucorum oblitos iam Batavos imperii admonuisset.*

acrior est Germ. libertas] i. e. libertatis vis Germanis *acrior stimulus est* ad virtutem, quam Persis regia libido Arsacis.

14. *Crassi*] anno 53. a. Chr. n. cum toto exercitu ad Carrhas deleti.

amisso et ipse Pacoro] *Et ipse* ablativis absolutis ita interponitur, quasi plena esset enuntiati forma in hunc modum: *quum et ipse Pacorum amiserit;* cf. Agric. c. 25. *ne — circumiretur, diviso et ipse in tres partes exercitu incessit.* Ann. XIV 26. *Corbulo Tiridaten — praemisso cum auxiliis Verulano legato, atque ipse legionibus citis, abire — subegit.*

Pacoro] Fuit is Orodis, Parthorum regis, filius a. 39. a. Chr. n. a Ventidio, Antonii legato, oppressus; cf. Tac. Hist. V 9. *Postquam in dicionem M. Antonii provinciae* (sc. *orientis*) *cesserant, rex Parthorum Pacorus Iudaea potitus interfectusque a P. Ventidio.*

infra Ventidium deiectus] i. e. *ita de potentiae fastigio delapsus, ut adeo Ventidio succubuerit.* Ignominia orientis, i. e. *Parthorum victorum,* repetitur ab ignominia victoris Ventidii, qui fuit homo despectus et ambiguae fidei. Picens enim humili loco natus bello Marsico prima aetate Romam captivus venit, adultusque mulis emendis vendendisque quaestum fecit. bello gallico quum in Caesaris notitiam gratiamque venisset, deinceps per omnes honorum gradus ad consulatum et pontificatum evectus Antonii partes secutus est. cf. Gell. N. A. XV 4.

15. *Carbone*] Cn. Papirius Carbo a. 113. a. Chr. n. ad Noreiam a Cimbris victus.

Cassio] L. Cassius Longinus a. 107. a Tigurinis ac Cimbris victus caesusque.

Scauro Aurelio] Legatus consulis eodem anno pulsus et interfectus; cf. Liv. ep. lib. LXVII.

et Servilio Caepione, Gnaeoque Mallio fusis vel captis quinque simul consularis exercitus populo Romano, Varum trisque cum eo legiones etiam Caesari abstulerunt; nec impune C. Marius in Italia, divus Iulius in Gallia, Drusus ac Nero
20 et Germanicus in suis eos sedibus perculerunt. mox ingentes C. Caesaris minae in ludibrium versae. inde otium, donec occasione discordiae nostrae et civilium armorum expugnatis legionum hibernis etiam Gallias affectavere; ac rursus inde pulsi proximis temporibus triumphati magis quum victi sunt.

XXXVIII. Nunc de Suebis dicendum est, quorum non

Servilio Caepione] Proconsul cum Mallio consule gravissima clade a. 105. affectus, cuius causa fuisse dicitur discordia ducum.

Gnaeoque Mallio] ita scribendum cum titulis CIL I 557, 3. (pg. 163. 536); idem apud Sallust. Iug. 114. optimi codicis vestigia praebent. Cn. Mallius Maximus ignobilis fuit (Cic. Muren. 36, Plauc. 12), itaque de M. Manlio, de quo Liv. VI 20, prorsus non cogitandum.

populo Romano] sc. *libera etiamtum civitate.* ei oppositus *Caesar*, qui solus rei publicae instar erat, ex quo Augustus munia senatus, magistratuum, legum in se traxerat.

18. *nec impune*] i. e. nec sine magno acrique certamine.

in Italia] In campis Raudiis non procul a Vercellis, a. 101. a. Chr. n.

in Gallia] sc. quum ei res esset cum Ariovisto, b. g. I 32—58. cum Belgis, II 1—33. cum Usipetibus et Tencteris, IV 1—15. cum Sigambris, IV 16—19. cum Suebis, VI 9—28. ab anno 58—53.

Drusus] Quattuor eius expeditiones factae annis 12—9 a. Chr. n.

Nero] i. e. *Tiberius*, qui saepius bellavit in Germania, primum annis 8—7 a. Chr. n., tum a. 4—6 p. Chr. n. denique a. 10 et 11 p. Chr. n.

Germanicus] Eius quattuor expeditiones factae sunt annis 14—16 p. Chr. n. vid. Ann. I. II.

mox] v. ad c. 2, 21.

C. Caesaris] Caligulae. — Insanam eius expeditionem in Germanos susceptam Tac. tangit Agric. 13.

22. *discordiae nostrae* cet.] sc. quum post Neronis mortem de imperio certamen esset inter Galbam, Othonem, Vitellium, Vespasianum.

affectavere] i. e. *animum studiumque contulere* ad occupandas Gallias; Agric. 7. — Significatur grave bellum a Batavis cum Germanis coniunctis Julio Civile duce a. 70. p. Chr. n. motum, de quo Tacitus Hist. IV 12. sqq. exposuit.

triumphati] post Horatium et Ovidium argentea aetate saepe occurrit. respicit Tacitus ad Domitiani insaniam, qui a. 83. p. Chr. n. contra Chattos profectus nullo hoste viso rediit, ineptissimumque triumphum egit, de quo Tacitus in Agric. c. 39. *Inerat conscientia derisui fuisse nuper falsum e Germania triumphum, emptis per commercia, quorum habitus et crines in captivorum speciem formarentur.*

XXXVIII. 1. *de Suebis*] Hoc nomine non solum comprehenduntur omnes gentes inter Albim atque Vistulam sitae, sed etiam terras, quae mari Baltico alluuntur, incolentes.

quorum] Non est genitivus partitivus, sed possessivus. sensus est:

una ut Chattorum Tencterorumve gens: maiorem enim Germaniae partem obtinent, propriis adhuc nationibus nominibusque discreti, quamquam in commune Suebi vocentur. insigne gentis obliquare crinem nodoque substringere. sic Suebi a ceteris Germanis, sic Sueborum ingenui a servis separantur. in aliis gentibus (seu cognatione aliqua Sueborum, seu, quod saepe accidit, imitatione) rarum et intra iuventae spatium, apud Suebos usque ad canitiem, horrentem capillum retorquent; ac saepe in ipso vertice religatur. principes et ornatiorem habent. ea cura formae, sed innoxia: neque enim ut ament amenturve, in altitudinem quandam et terrorem adituri bella comptius hostium oculis ornantur.

qui non una = *indiscreta gente constant, ut Chatti.*

adhuc] Particula h. l. non temporis, sed accessionis habet potestatem. quippe hoc dicit Tacitus, Suebos, *praeterquam* quod magnam *gentem* efficiant, *etiam* in varias *nationes* tanquam in partes dividi; cf. Agric. c. 29. *Iamque super triginta milia armatorum aspiciebantur, et adhuc affluebat omnis iuventus.* Liv. XXII 49, 10. *Nuntia — Q. Fabio, L. Aemilium praeceptorum eius memorem et vixisse et adhuc mori.*

nationibus] v. ad c. 2, 19.

4. *insigne*] i. e. *proprium*, quo differunt a ceteris; cf. c. 43, 27. *Harum gentium insigne rotunda scuta* cet.

obliquare crinem cet.] Quum *obliquum* sit, quod a recto deflectit, *obliquare* in universum est a recta detorquere et in aliam partem cogere. inde *obliquare crinem* significat: crinem non recta pectere, sed circumcirca ex omni parte capitis ita colligere, ut *naturali directione relicta* in vertice coeant atque in nodum substringantur.

8. *rarum*] sc. *hoc est*, nimirum *obliquare crinem nodoque substringere.*

et] = *et quidem*; v. ad c. 14, 21. De universa loci conformatione cf. similem locum c. 31, 1. *Et aliis Germanorum populis usurpatum raro et privata cuiusque audentia apud Chattos in consensum vertit — crinem barbamque submittere.*

ad canitiem cf. c. 31, 10.

retorquent] cf. Iuven. XIII 164, 165. *caerula quis stupuit Germani lumina, flavam | caesariem et madido torquentem cornua cirro?*

religatur] ita ligatur, ut nodo substricti crines penduli et circumfusi altiorem quandam speciem efficiant.

innoxia] Cura respectu morum dicitur *innoxia*, i. e. talis, quae moribus non officit, quippe *non ad corrumpendum* (cf. c. 19, 9.) *composita*, eoque sine culpa.

in altitudinem quandam cet.] Ratio huius asyndeti cum antecedentibus est adversativa, quae plene sic habet: „*neque enim, ornantur ut ament amenturve, sed ornantur in altitudinem quandam et terrorem, adituri proelia, comptius hostium oculis.*“ cf. c. 4, 7. *Minimeque sitim aestumque tolerare, — frigora atque inediam caelo solove assuerunt.* — *in* consilium ac finem

XXXIX. Vetustissimos se nobilissimosque Sueborum Semnones memorant. fides antiquitatis religione firmatur. stato tempore in silvam auguriis patrum et prisca formidine sacram omnes eiusdem sanguinis populi legationibus coeunt, caesoque publice homine celebrant barbari ritus horrenda primordia. est et alia luco reverentia: nemo nisi vinculo ligatus ingreditur ut minor et potestatem numinis prae se ferens. si forte prolapsus est, attolli et insurgere haud licitum; per humum evolvuntur. eoque omnis superstitio re-

declarat, ut c. 24, 4. *Non in quaestum tamen aut mercedem.* v. Agric. c. 8. Sensus est: ut quodammodo maiores videantur et terrorem iniciant. Ceterum nota hendiadyn *altitudinem et terrorem* = terribilem altitudinem.

hostium oculis] opponuntur *amicarum oculis*, quibus molles ac delicati Romani comebantur ipsa sententia quendam ironiae colorem habet.

XXXIX. 1. *Semnones*] habitabant inter Albim et Viaduam, unde profecti postea inter Licum et Nigrum flumina consederunt et hodie quoque Sueborum nomen retinuerunt, cum primo *Ziuvarii* appellarentur.

fides antiquitatis cet.] His verbis Tacitus, quamquam non pro certo habet *vetustissimos* esse, tamen concedit *valde antiquos* esse, argumentum ex religione repetens. — *fides* obiective de veritate dicta, quae in re ipsa inest, quaeque exigit, ut credatur, vid. c. 37, 5.

3. *stato tempore*] cf. c. 9, 1.

auguriis] i. e. *consecratione*, quemadmodum *inaugurare* verbum dicitur de consecrando; cf. Cic. in Vatin. 24. *Quum indicem in rostris, in illo inaugurato templo ac loco, collocaris.*

formidine] i. e. *reverentia*, *religione*. — Totus locus non solum verbis poeticum colorem referens, sed ipsis numeris iusti hexametri formae assimulatus, ex duobus Vergilii versibus adumbratus videtur; cf. Aen. VII 170 sqq. *Tectum augustum, ingens, centum sublime columnis Urbe fuit summa, Laurentis regia Pici, Horrendum silvis et religione parentum.* ib. VIII 597 sq. *Est ingens gelidum lucus prope Caeritis amnem, Religione patrum late sacer.* Cf. Ann. I 1. init. III 44. XV 9. Agricol. 10.

publice] i. e. universae civitatis nomine et auctoritate, vel simpliciter: pro civitate.

homine] haud dubie captivo. id conicias ex eodem more Britannorum, de quo Ann. XIV 30. *Praesidium posthac impositum victis, excisique luci saevis superstitionibus sacri; nam cruore captivo adolere aras et hominum fibris consulere deos fas habebant.* — Ceterum cf. c. 9, 2.

celebrant — horrenda primordia] Commutata inter se obiecti cum suo attributo ratio, quia immanis feritas de qua hic agitur, non tam in universo ritu quam in eius initio cernebatur. quare sensus est: celebrant barbara sacra sua (= ritus), *quae ab horrenda re incipiunt.*

7. *ut minor*] i. e. tanquam servus dei, tanquam, subiectus et parens.

prae se ferens] i. e. ita agnoscens et testans.

9. *eoque — respicit*] i. e. omnis ille in sacra silva antiquitus insti-

spicit, tamquam inde initia gentis, ibi regnator omnium deus, 10
cetera subiecta atque parentia. adicit auctoritatem fortuna
Semnonum: centum pagis habitant, magnoque corpore efficitur,
ut se Sueborum caput credant.

XL. Contra Langobardos paucitas nobilitat; plurimis
ac valentissimis nationibus cincti non per obsequium, sed
proeliis ac periclitando tuti sunt. Reudigni deinde et Aviones
et Anglii et Varini et Eudoses et Suardones et Nuithones
fluminibus aut silvis muniuntur. nec quicquam notabile in 5
singulis, nisi quod in commune Nerthum, id est Terram matrem,
colunt, eamque intervenire rebus hominum, invehi populis
arbitrantur. est in insula Oceani castum nemus, dicatumque

tutus cultus eam vim habet, universo cultu hoc significatur. — De potestate vocis *superstitio* v. Agric. c. 11.

regnator] cf. ad c. 14, 12. bellator equus. Deus autem est Irmin et describitur communis Herminonum cultus, ut c. 40. Ingaevonum.

tanquam inde cet.] Haec verba epexegesin continent, qua, quid sit *eoque*, explicatur. — Enuntiati praedicatum est *sint;* v. ad c. 9, 4.

11. *adicit*] sc. ad *sanctitatem*, qua fruuntur propter luci sui religionem. — *auctoritas* est vis atque robur, quo pollent, idque fortunae, non religioni debitum.

corpore] *Corpus* est *universitas hominum in unum coniunctorum;* cf. Ann. XIII 27. de libertis: *Late fusum id corpus.* Hist. IV 64. *Redisse vos in corpus nomenque Germaniae, communibus deis — grates agimus.* Liv. I 8. *Multitudo coalescere in populi unius corpus nulla re praeterquam legibus poterat.*

XL. 1. *Langobardos*] primus commemorat Velleius II 106: *fracti Langobardi, gens etiam Germana feritate ferocior.* ab occidente Chaucos, a meridie Cheruscos contingebant.

periclitando] = audaciâ, pericula adeundo.

3. *Reudigni* cet.] Hae nationes omnes quaerendae sunt in meridiana parte Chersonesi Cimbricae.

6. *in commune*] cf. supra c. 27, 9.

Nerthum] *Nerthus* uxor est et soror (ut Iuno) Niördi dei, mater Freyae, filia Ingi; describuntur autem sacra omnibus Ingaevonibus communia. Nerthus felicem omnium rerum proventum, fecunditatem, voluptatem, pacem significat.

intervenire rebus hominum] i. e. invisere res humanas, apparere inter homines, id quod patet ex v. 15. *Donec sacerdos satiatam conversatione hominum deam templo reddat.*

invehi populis] = *curru adire populos.* paulo aliter apud Livium est I 59, 10. *Invecta corpori patris nefando vehiculo filia.*

castum] i. e. sanctum, intactum, nullo accessu hominum profanatum, quale describitur in Dial. 12, 1. — De insula multum disputatur, nihil scitur; plurimi tamen Rugiam esse putant.

in eo vehiculum, veste contectum. attingere uni sacerdoti
10 concessum. is adesse penetrali deam intellegit, vectamque
bubus feminis multa cum veneratione prosequitur. laeti tunc
dies, festa loca, quaecunque adventu hospitioque dignatur.
non bella ineunt, non arma sumunt; clausum omne ferrum;
pax et quies tunc tantum nota, tunc tantum amata, donec
15 idem sacerdos satiatam conversatione mortalium deam templo
reddat. mox vehiculum et vestes et, si credere velis, numen
ipsum secreto lacu abluitur. servi ministrant, quos statim idem
lacus haurit. arcanus hinc terror sanctaque ignorantia, quid
sit illud, quod tantum perituri vident.

XLI. Et haec quidem pars Sueborum in secretiora Germaniae porrigitur. propior, (ut, quomodo paulo ante Rhenum, sic nunc Danuvium sequar,) Hermundurorum civitas, fida Romanis; eoque solis Germanorum non in ripa commercium,
5 sed penitus atque in splendidissima Raetiae provinciae colonia. passim sine custode transeunt; et quum ceteris gentibus arma

veste] v. ad c. 10, 4.

penetrali] i. e. vehiculo sacro, veste tecto.

12. *festa*] i. e. in festum modum ornata, festam faciem ostendentia.

tunc] sc. *quum dea adest*, non alias; v. ad c. 31, 5.

amata] Notanda gradatio. non omnia enim, quae nota sunt, etiam amata; *notum esse* primum est, *amari* sequitur, sed non semper.

donec — reddat] v. indicem v. s.

templo] i. e. *nemori;* v. ad c. 9, 6. *Templum* enim de quovis loco sacro circumscripto dicitur.

17. *secreto*] sc. undique densissimis arboribus cincto.

ministrant] Absolute positum verbum significat *ministeria*, sc. in abluendo, *obeunt*.

sancta] i. e. nulla profana ac petulante scrutatione tentata.

tantum] v. ad c. 29, 7.

perituri] = qui destinati sunt ad pereundum; v. ad c. 18, 15.

XLI. *secretiora*] i. e. *remotiora*, sc. septentrionem versus, eoque *minus cognita*.

2. *propior*] sc. nobis, vel imperii Romani finibus.

quo modo — Rhenum] sc. *secutus sum;* v. ad c. 2, 18.

Hermundurorum] Plin. n. h. IV 99. *mediterranei Herminones, quorum Suebi, Hermunduri, Chatti, Cherusci.* nomen igitur factum est ex *Irmin* et *dura*, unde Thuringi; incolebant autem inter Chattos Cheruscos Semnones Marcomanos usque ad Moenum.

in ripa commercium] *Ripa* quum angusto tantum tractu in utraque fluminis parte constet, *in ripa commercium* est *tenue commercium*, quippe non ultra angustum ripae spatium extentum. tale igitur Tac. negat fuisse Hermunduris, sed valde amplum eos exercuisse dicit.

penitus] = in interiore provincia.

splendidissima — colonia] sc. Augusta Vindelicorum.

modo castraque nostra ostendamus, his domos villasque patefecimus non concupiscentibus. in Hermunduris Albis oritur, flumen inclitum et notum olim; nunc tantum auditur.

XLII. Iuxta Hermunduros Varisti ac deinde Marcomani et Quadi agunt. praecipua Marcomanorum gloria viresque, atque ipsa etiam sedes, pulsis olim Bois, virtute parata. nec Varisti Quadive degenerant. eaque Germaniae velut frons est, quatenus Danuvio peragitur. Marcomanis Quadisque usque ad nostram memoriam reges mansere ex gente ipsorum, nobile Marobodui et Tudri genus. iam et externos patiuntur; sed vis et potentia regibus ex auctoritate Romana, raro armis nostris, saepius pecunia iuvantur, nec minus valent.

6. *passim*] H. l. valet *dispersi, singuli, ut cuique libet;* alias est sine ordine, confuse, permixtim. Agric. c. 37. infra c. 46, 15.

sine custode transeunt] Vulgo Romani utramque ripam accolentibus liberum transitum non concedebant, de qua re insignis locus est in Hist. IV 64. ubi Tencteri sic queruntur: *Ad hunc diem flumina ac terras et caelum quodammodo ipsum clauserant Romani, ut colloquia et congressus nostros arcerent, vel, quod contumeliosius est viris ad arma natis, inermes ac prope nudi sub custode et pretio coiremus.*

quum — ostendamus] *Quum* particulae temporalis potestas in concessivam transit; v. ad c. 36, 8.

inclitum et notum olim] sc. expeditionibus usque ad id flumen factis; quare *notum* est i. q. *visum atque aditum*, ut patet ex opposito *auditur*. Expeditiones illae susceptae sunt a Druso a. 9. a. Chr. n. (cf. Cass. Dio LV 1.), a Domitio Ahenobarbo, incertum quo anno (cf. Tac. Ann. IV 44.), denique a Tiberio a. 5. p. Chr. n. (cf. Vell. II 106 sqq. Cass. Dio LV 28.).

XLII. 1. *Varisti*] nomen a goth. *vars* = cautus, providus, est superlativus; habitabant circa Piniferum montem.

Marcomani et Quadi] Illi erant in Boihaemia, hi in Moravia.

3. *pulsis olim Bois*] cf. c. 28, 7.

frons] i. e. *pars Italiae obiecta;* quae sententia etiam sic concipi potest: *ea parte Germania Italiam quasi aspicit.*

peragitur] = *perficitur*, sc. *frons*, i. e. quatenus Danuvius eam frontem sive eos fines facit. *Peragitur* dixit Tac. ad *longum tractum*, quo Danuvius provinciae Romanae praetenditur, significandum; cf. dictionem *limitem agere*, de qua v. ad c. 29, 17.

7. *iam — patiuntur*] v. ad c. 15, 11.

vis et potentia regibus] sc. *est*, vel potius *pendet*, siquidem *ex* particula non instrumenti, sed causae et rationis potestatem habet; nam prout Romani vel volunt vel nolunt, regibus potentia est, vel non est.

pecunia iuvantur] cf. c. 15, 11. *Iam et pecuniam accipere docuimus.*

nec minus valent] i. e. neque tamen *eo* (sc. quod pecunia iuvantur) minus valent, *quam si armis iuvarentur*, (de qua breviloquentia v. ad c. 26, 9). Nimirum degeneres illi reges, quales iam tum Germania habuit, inhonestam suam potentiam,

XLIII. Retro Marsigni, Cotini, Osi, Buri terga Marcomanorum Quadorumque claudunt. e quibus Marsigni et Buri sermone cultuque Suebos referunt; Cotinos Gallica, Osos Pannonica lingua coarguit non esse Germanos, et quod
5 tributa patiuntur. partem tributorum Sarmatae, partem Quadi ut alienigenis imponunt. Cotini, quo magis pudeat, et ferrum effodiunt. omnesque hi populi pauca campestrium, ceterum saltus et vertices montium iugumque insederunt. dirimit enim scinditque Suebiam continuum montium iugum, ultra quod
10 plurimae gentes agunt. ex quibus latissime patet Lygiorum nomen in pluris civitates diffusum. valentissimas nominasse sufficiet, Harios, Helvaeonas, Manimos, Helisios, Nahanarvalos. apud Nahanarvalos antiquae religionis lucus ostenditur. praesidet sacerdos muliebri ornatu; sed deos interpretatione Ro-

externo hosti debitam, patriae decori praeferentes, quorum turpissimum ac prorsus detestabile exemplum Segestem narravit Tacitus in Ann. I 57. 58., pecunia a Romanis accepta magnam factionem inter suos sibi comparabant, qua sustentati adversam popularium partem facile opprimerent.

XLIII. 1. *Retro*] i. e. septentrionem versus.

Marsigni cet.] Erant in confinio Boihaemiae et Silesiae. — *Cotini* in Silesia superiore; — *Buri* in agro Cracoviensi.

3. *Suebos referunt*] i. e. Suebos se esse ostendunt; cf. c. 20, 9. *Robora parentum liberi referunt.*

Osos] v. ad c. 28, 10.

coarguunt] i. e. *argumento sunt;* cf. Agric. c. 11, 2. *Habitus corporum varii, atque ex eo argumenta.*

et quod tributa patiuntur] Hoc enuntiatum pro altero subiecto est.

ut alienigenis] i. e. quippe qui alienigenae sint; v. ad c. 30, 6.

quo magis pudeat] sc. tributorum, quae patiuntur.

et ferrum effodiunt] *Et* pro *etiam* dictum h. l. valet *adeo.* gradatio enim inest in verbis, siquidem, qui tributa patiuntur, *quum ferrum habeant, quo arma parare possint,* magis despiciendi sunt quam ii, qui ferro armisque carent.

ceterum] Oppositio hac voce quaesita spectat ad *pauca*, hoc sensu: exceptis *paucis* campestribus *aliae omnes* regiones, quas hi populi insederunt, saltuosae et cacuminibus inaccessae sunt.

saltus] sunt *silvae in locis editioribus;* — *vertices* significant montium *cacumina.*

iugumque] pendet hoc quoque vocabulum ex genitivo *montium.* primo nimis indefinite posita *iugi* vox statim accuratius declaratur. vix autem dubitari potest, quin illud *continuum montium iugum* Sudeti sint.

10. *Lygiorum*] ita scrib. cum *B.*, cf. Ann. XII 29. 30. Omnes, quae h. l. nominantur nationes, fluminibus Viadua Wartha Vistula continebantur; sitae igitur erant in Silesia et Polonia.

interpretatione Romana] i. e. *ut Romanis videntur cum suis diis comparati;* vel: *ut Romani iudi-*

mana Castorem Pollucemque memorant: ea vis numini, nomen 15
Alcis. nulla simulacra, nullum peregrinae superstitionis vestigium; ut fratres tamen, ut iuvenes venerantur. ceterum Harii super vires, quibus enumeratos paulo ante populos antecedunt, truces insitae feritati arte ac tempore lenocinantur. nigra scuta, tincta corpora; atras ad proelia noctes legunt ipsaque 20
formidine atque umbra feralis exercitus terrorem inferunt, nullo hostium sustinente novum ac velut infernum aspectum: nam primi in omnibus proeliis oculi vincuntur. trans Lygios Gotones regnantur, paulo iam adductius quam ceterae Ger-

cant. Plin. ep. II 139. beneficia tam grate interpretatur. Senec. ep. 81, 25. quidquid accidit, benigne interpretando levat. Cic. Brut. 5. summam felicitatem non satis grato animo interpretamur.

ea vis numini] i. e. *ita comparatum est illud numen*, sc. ut pro Castore et Polluce haberi possint.

Alcis] dativus est.

nulla simulacra] Saepe Tac. in describendo ea brevitate utitur, ut enunciatum solo subiecto conficiatur: Agr. 9. 16. 17. 32. 43. Hist. I 10. II 6. 29. Ann II 82.

superstitionis] i. e. religionis atque cultus; v. Agric. 11.

tamen] Haec particula refertur ad supplendam sententiam: *sed utut est.*

18. *super vires — truces*] i. e. praeterquam quod viribus valent — etiam truces; v. ad c. 30, 12. — *Trux* quum de quavis re horrenda, tum imprimis de horrendo vultu et aspectu dicitur, cf. Hist. II 74. *Milites — truces corpore, horridi sermone.* Ann. IV 34. *Caesar truci vultu defensionem accipiens.*

lenocinantur] i. e. succurrunt = eam augent atque adiuvant; cf. Dialog. c. 6. *Ipsa sollicitudo commendat eventum et lenocinatur voluptati. Lenocinari* enim dicuntur ea, quae vel homini vel rei adduntur ad speciem meliorem conciliandam; tum ipsum ornandi et placendi studium vocabulo *lenocinandi* significatur.

nigra scuta — atras noctes] Propria potestas utriusque vocis h. l. obtinet. *Niger* enim dicitur respectu *inducti coloris; — ater* contra respectu *defectus lucis.* Quare *atrum* idem fere est atque *obscurum, tenebricosum*, quia, ubi sine luce colorum discrimina cessant, omnia quasi caecitate involuta sunt.

20. *ipsaque*] i. e. *iam sola form.*; cf. c. 13, 18. *Ipsa fama bella profligant.*

formidine] activo sensu significat excitationem formidinis: v. Sall. Iug. c. 23.

umbra] i. e. *obscuritate noctis.* Ut tota descriptio poeticum colorem habet, ita ipsa *umbrae* vox ex Vergilio sumpta; cf. Aen. IX 314. *noctisque per umbram Castra inimica petunt.*

feralis exercitus terrorem] i. e. terrorem exercitus *mortem ferentis. Ferale* enim, quicquid ad inferos pertinet vel *de inferis admonet;* cf. Ann. XIV 30. *Intercursantibus feminis in modum Furiarum veste ferali.* Hist. I 37. *Horror animum subit, quotiens recordor feralem introitum.*

23. *Gotones*] habitabant ad dextram ripam superioris Vistulae.

25 manorum gentes, nondum tamen supra libertatem. protinus deinde ab Oceano Rugii et Lemovii; omniumque harum gentium insigne rotunda scuta, breves gladii et erga reges obsequium.

XLIV. Suionum hinc civitates ipso in Oceano praeter viros armaque classibus valent. forma navium eo differt, quod utrimque prora paratam semper appulsui frontem agit. nec velis ministrant, nec remos in ordinem lateribus ad-
5 iungunt: solutum, ut in quibusdam fluminum, et mutabile, ut res poscit, hinc vel illinc remigium. est apud illos et

regnantur] sub rege agunt; v. ad c. 25, 10.

iam] v. ad c. 15, 11.

adductius] i. e. severiore imperio; cf. Hist. III 7. *Minucius Iustus — adductius quam civili bello imperitabat.* Metaphora ducta ab habenis equorum; cf. Cic. Lael. 13, 45. *Commodissimum esse quam laxissimas habenas habere amicitiae, quas vel adducas, quum velis, vel remittas.*

supra libertatem] i. e. *ita, ut libertas opprimatur*, regno supra libertatem elato. cf. c. 7, 2.

25. *protinus deinde*] *Protinus*, et de loco et de tempore dictum, significat aliquid continuo ex aliqua re prodire eamque excipere (v. Agric. c. 10.). Quare sensus est: *si statim* (ab Hariis) *pergitur* (sc. septentrionem versus). — *Deinde*, non coniungendum cum *protinus*, indicat progressum in narratione.

ab Oceano] i. e. *iuxta Oceanum, ad Oceanum.* Nam locus, *ubi* aliquid est vel fit, saepe designatur *ab* particula, tanquam res ab illo loco veniat, vel ex eo conspiciatur: Intellegitur autem mare balticum sive sinus Codanus.

Rugii et Lemovii] Rugii cum ad Vistulam pertineant, non referendi sunt ad Rugiam insulam quae nunc vocatur.

insigne] v. ad c. 38, 4.

erga regum obsequium] i. e. *imperii forma regnum*, adiuncta tamen sententia *libenter eas gentes regnum pati.*

XLIV. 1. *Suionum — civitates*] *Suionum* nomine Tacitus complectitur Scandinaviae gentes, in Norwegia et Suecia, quas terras pro insulis habet, habitantes.

hinc] i. e. inde a litore Oceani, ubi habitabant Rugii et Lemovii.

utrimque] Tales naves etiam Romanis cognitae; cf. Ann. II 6. *Plures (sc. naves factae) appositis utrimque gubernaculis, converso ut repente remigio hinc vel illinc appellerent.*

ministrant] Ministeria nautica quum spectent ad agendam movendamque navem, *velis ministrant* valet *velis movent*, sc. *naves.* Dictio sumpta ex Vergilio Aen. VI 302. *Ipse* (Charon) *ratem conto subigit velisque ministrat.*

in ordinem] i. e. ita, ut certus ordo exsistat.

adiungunt] i. e. *adiunctos habent.* Nam quod in navibus est vel comparet, personificatione tamquam ab ipsis navibus factum ponitur. cf. c. 27, 4: *Sepulcrum caespes erigit.*

ut res poscit] v. ad c. 35, 12.

hinc vel illinc] v. ad c. 43, 25.

remigium] sc. *est*, i. e. remigatur.

opibus honos, eoque unus imperitat, nullis iam exceptionibus, non precario iure parendi. nec arma, ut apud ceteros Germanos, in promiscuo, sed clausa sub custode, et quidem servo, quia subitos hostium incursus prohibet Oceanus, otiosae porro 10 armatorum manus facile lasciviunt. enimvero neque nobilem neque ingenuum, ne libertinum quidem armis praeponere regia utilitas est.

XLV. Trans Suionas aliud mare, pigrum ac prope immotum quo cingi cludique terrarum orbem hinc fides, quod extremus cadentis iam solis fulgor in ortum edurat adeo clarus, ut sidera hebetet. sonum insuper emergentis audiri, formasque equorum et radios capitis aspici persuasio adicit. illuc 5 usque, et fama vera, tantum natura.

6. *est — honos*] cf. Agric. c. 21. *Inde etiam habitus nostri honor.*

et opibus] Respicitur his verbis ad c. 5, 13 sq.

nullis iam exceptionibus] i. e. ita iam perfecta regia potestate, ut nulli excepti sint, qui liberiore condicione utantur.

non precario iure parendi] *Ius parendi* in eo est positum, quod rex postulare potest, *ut sibi pareant subditi.* activa enim vis gerundii non valet regis respectu, sed parentium; cf. Sall. Iug. 62, 8. *Iugurtha, quum ipse ad imperandum* (i. e. quo Metellus ei imperaret) *Tisidium vocaretur, rursus coepit flectere animum suum.* Ita qui habet *ius decumarum*, non ipse praebet decumas, sed ius habet postulandi, ut tributarii *praebeant decumas* ipsi. — *Precarium* est, quod quis alterius voluntate tamdiu modo obtinet, quam huic libuerit, omittere coactus, ubi alter iubet; cf. Agric. 16.

in promiscuo] i. e. cuique pro arbitrio gestare concessa. *Promiscuum* enim, quod omnibus sine discrimine patet; cf. c. 28, 5.

10. *porro*] i. e. *ad hoc;* v. Agric. c. 15.

neque — neque, ne — quidem] cf. c. 7, 4.

regia utilitas est]=regibus utile est.

XLV. 1. *aliud*] atque vulgare et notum; v. ad c. 26, 9.

pigrum] ὠκεανὸς πεπηγὼς καὶ νεκρὸς Pytheas ap. Strab. p. 63. cf. Agric. c. 10. *Mare pigrum et grave remigantibus.* Totus hic locus sumptus ex Pythea, de quo Müllenhoff d. Alterth. pg. 410 sqq.

quod extremus — fulgor — edurat] i. e. quod sol non occidit. cf. Agric. c. 12. *Aspici per noctem solis fulgorem nec occidere et exsurgere sed transire affirmant.*

equorum] sic scrib., significatur enim Phoebus cum quadriga.

et fama vera] Haec verba, in parenthesi interposita, ipsius Taciti iudicio veritatem famae asserunt; v. ad c. 2, 16. Nititur autem ille haud dubie testimonio atque auctoritate Agricolae soceri sui, ex cuius narrationibus hauserat, quae de remotissimis septentrionis partibus tradit; cf. Agric. c. 10. 24. 44. — *Et* particula ubi adiungit sententiam praecedentia confirmantem, valet *et sane;* v. ad Agric. 10.

tantum natura] sc. *est* sive *per-*

Ergo iam dextro Suebici maris litore Aestiorum gentes adluuntur, quibus ritus habitusque Sueborum, lingua Britannicae propior. matrem deum venerantur; insigne superstitionis formas aprorum gestant. id pro armis hominumque tutela securum deae cultorem etiam inter hostis praestat. rarus ferri, frequens fustium usus. frumenta ceterosque fructus patientius quam pro solita Germanorum inertia laborant. sed et mare scrutantur, ac soli omnium sucinum, quod ipsi glaesum vocant, inter vada atque in ipso littore legunt. nec quae natura, quaeve ratio gignat, ut barbaris, quaesitum compertumve: diu

tinet, i. e. *ibi naturae omniumque rerum finis est.* De loco *tantum* vocis v. ad c. 29, 7. Eandem de septentrione sententiam Tacitus Agricolae tribuit in oratione ad milites ante pugnam contra Caledonios, c. 33. *Nec inglorium fuerit in ipso terrarum ac naturae fine cecidisse.*

7. *Ergo iam dextro* cet.] *Ergo*, quae particula semper conclusioni vel consecutioni inservit, ex eo, quod ultra Suiones naturae finis est, *colligit* nullos amplius Germanos septentrionem versus esse, sed *iam*, i. e. si a Suionibus progrediaris, *dextrorsum*, i. e. *orientem versus*, maris Baltici oram accolere.

Aestiorum gentes] Quum vix dubitari possit, quin, qui hodie *Esthoni* vocantur, nomen ab Aestiis duxerint, illae gentes longissimum tractum orae maris Baltici, qua orientem versus usque in sinum Finnicum extenditur, obtinuisse putandae sunt.

ritus] v. ad c. 27, 10.

habitus] v. ad c. 17, 9.

matrem deum] sc. ex Romana interpretatione. Intelligitur haud dubie Nerthus sive Terra mater; cf. c. 40, 6. 9, 3.

insigne superstitionis] *Insigne* est symbolum, vel *id, quod superstitionem testatur, quo superstitionem profitentur.* — A forma, quam insigne habet, discernenda eius *vis*, quae est *amuleti.*

hominumque tutela] ita scripsimus L. Urlichsium secuti; nam quod codices habent *omnium* non potest esse: contra omnia. pro armis hominumque tutela i. e. pro omnibus rebus quibuscumque se tuentur.

11. *securum — praestat*] i. e. efficit, *ut non timeat;* cf. c. 46, 20.

frumenta — laborant] i. e. *in frumentis (*sc. *serendis et colendis) laborant.* Paulo audacius enim, quod adverbiale praedicati attributum esse debebat, in obiectum verbi cessit. v. ad c. 30, 9. *vallare noctem.*

patientius] i. e. constantius, perseverantius.

pro solita — inertia] eam Tac. tetigit c. 14, 17. 26, 7.

glaesum] potest idem significare, quod vitrum, *glas*, ut sit electrum. haud inepte autem Oscar Schade in lexico germ. ed. II p. 334. suspicatur, vocem *glesum*, ut codices habent omnes, esse prussicam ex Aestiorum dialecto sumptam et inde appellatam, quod transluceat.

nec] v. ad c. 21, 2.

quae natura] sc. *sit;* v. ad c. 9, 4.

ut barbaris] v. ad c. 30, 6. Quae voces quum appositionem efficiant, ad praedicatum supplendum est *eis.*

compertumve] De verbo v. ad c. 9, 4.; de particula ad c. 3, 5.

quin etiam inter cetera eiectamenta maris iacebat, donec luxuria nostra dedit nomen. ipsis in nullo usu; rude legitur, informe perfertur, pretiumque mirantes accipiunt. sucum tamen arborum esse intellegas, quia terrena quaedam atque etiam 20 volucria animalia plerumque interlucent, quae implicata umore mox durescente materia cluduntur. fecundiora igitur nemora lucosque, sicut Orientis secretis, ubi tura balsamaque sudant, ita occidentis insulis terrisque inesse crediderim, quae vicini solis radiis expressa atque liquentia in proximum mare 25 labuntur, ac vi tempestatum in adversa litora exundant. si naturam sucini admoto igni temptes, in modum taedae accen-

nomen] i. e. *honorem, nobilitatem;* cf. c. 13, 16. quippe autea *res vilis et ignobilis fuit.* Plin. n. h. 37, 30. *proximum locum in deliciis sucina obtinent, eandemque omnia haec quam gemmae auctoritatem.* ib. 42. *certum est gigni in insulis septentrionalis oceani et ab Germanis appellari glaesum.* ib. 43. *arboris sucum esse etiam prisci nostri credidere.* Ac primo quidem sucina ex Oceani litoribus, prope Rheni ostia petita sunt, inde ab anno post Chr. n. fere sexagesimo *eques Romanus ad id comparandum missus* (Plin. l. l. 45.) magnam copiam ex Baltici maris litore prope Vistulam invexit, de qua re h. l. Tacitus.

informe] v. ad c. 16, 8.

perfertur] sc. *ad nos;* haud raro enim in hoc verbo is, ad quem quid perfertur, omittitur, ex nexu supplendus; cf. Ann. I 26. *Mandata* (esse) *Clementi centurioni, quae perferret* (sc. ad Drusum).

19. *tamen*] Spectat haec particula ad supplendam sententiam hanc: *quamquam de natura et origine sucini nihil a Germanis traditur;* cf. c. 46, 8. Agric. c. 3. 11.

cluduntur] Simplex verbum pro composito *includuntur*, Dial. 30. clarescere c. 14. Dräger synt. §. 25.

22. *fecundiora nemora — inesse crediderim*] *Inesse* neque recte ad praecedentia substantiva referri potest *(nemora* enim non *insunt terris)*, neque illa *(nemora)* dici possunt *expressa ac liquentia labi.* Tacitus dum brevitati studet in anacoluthum incidit, transgressus in aliam constructionem, quam initium periodi poscebat. Nam quum sic inciperet: „*fecundiora igitur nemora — insulis terrisque esse crediderim, iisque nemoribus (= eorumque nemorum arboribus) inesse*“ etc., ita posuit *inesse* verbum, quasi praecessisset: „*fecundioribus igitur nemoribus lucisque, sicut in orientis secretis — ita in occidentis insulis,*“ etc.

24. *sudant*] *Sudare* non solum *res* dicitur, ex qua umor tanquam sudor exit, sed etiam *ipse umor*, ex re aliqua emanans vel profluens; cf. Verg. Georg. II 118. *Quid tibi adorato referam sudantia ligno Balsama?* id. Georg. I 88. *Omne per ignem Excoquitur vitium atque exsudat inutilis umor.*

adversa litora] Non sunt litora in contraria maris parte sed *litora fluctibus adversa*, i. e. *quae fluctibus pulsantur.*

exundant] i. e. eiciuntur.

accenditur] inde nostrum *bernstein* = brennstein.

ditur, alitque flammam pinguem et olentem; mox ut in picem resinamve lentescit.

30 Suionibus Sitonum gens continuatur. cetera similes uno differunt, quod femina dominatur: in tantum non modo a libertate, sed etiam a servitute degenerant. hic Suebiae finis.

XLVI. Peucinorum Venedorumque et Fennorum nationes Germanis an Sarmatis adscribam, dubito: sordes omnium, ac torpor procerum; quamquam Peucini, quos quidam Bastarnas vocant, sermone, cultu, sede ac domiciliis ut Germani agunt. 5 conubiis mixtis nonnihil in Sarmatarum habitum foedantur.

Venedi multum ex moribus traxerunt: nam quidquid inter Peucinos Fennosque silvarum ac montium erigitur, latrociniis

ut in picem etc.] i. e. quasi in quandam speciem picis. *In* enim mutationem indicat (cf. c. 23, 1. 46, 5.), quae addita *ut* particula ad similitudinem alterius rei restringitur.

resinamve] De *ve* particula v. ad c. 3, 5.

29. *Suionibus — continuatur*] i. e. adiuncti, *contigui sunt*, = *Suionas — excipiunt*. Cic. d. n. II 117. *aer mari continuatus et iunctus est.* Hor. C. III 16, 42. *Mygdoniis regnum Alyattei Campis continuem. Suionibus* igitur dativus est.

cetera] v. ad c. 17, 2.

in tantum] Non restringendi sed augendi vi dictum valet *tantopere.*

a libertate — degenerant] A libertate degenerant, qui serviunt, a servitute, qui ne viro quidem, ut ceteri, sed adeo feminae serviunt.

XLVI. 1. *Peucinorum* cet.] Sub finem opusculi Tacitus eas gentes attingit, quae orientem versus inde a Vistula usque ad Danuvii ostia colunt, dubiae iam originis et Sarmatis confines. *Bastarnae* autem omnium Germanorum primi commemorantur: Polyb. XXVI 9. *ἡκόντων τῶν Δαρδανίων καὶ περὶ τοῦ πλήθους τῶν Βασιαρνῶν καὶ περὶ τοῦ μεγέθους τῶν ἀνδρῶν καὶ τῆς ἐν τοῖς κινδύνοις τόλμης ἐξηγουμένων* — Liv. 40, 5. 57 al. *Peucini*, nomen habentes a Peuce insula ante Danuvii ostia, inde a Galicia Carpathorum tractum secuti per totam Moldaviam extendebantur. — Venedi, qui mediam inter Peucinos et Fennos terram tenebant, a dextra Vistulae ripa in interiora pertinebant, quae hodie Polonia est. Ab iis Slavica gens Vendorum dicta. — *Fenni* et sedibus et nomine pro *Finnis* habendi.

sordes omnium cet.] sc. propriae sunt, = *omnes sordent, ad hoc proceres torpent;* eoque multum differunt ab iis nobilibus, quos c. 13, 7 sqq. descripsit. *Ac* proprie hic positum ad rem graviorem adiungendam.

agunt] i. e. vivunt, c. 29, 12. 43, 10.

in — habitum foedantur] *Habitus* h. l. est corporis forma atque species; v. ad. c. 4, 4. Agric. c. 11. — *In* quum similitudinem designet (cf. c. 6, 11.), sensus est: *aliquid ex foedo Sarmatarum habitu trahunt.* — *Foedum* dicitur, quod deformem et valde iniucundum aspectum habet; cf. c. 5, 2. 46, 11. Agric. 12.

6. *ex moribus*] sc. Sarmatarum. *Mores* Venedorum opponuntur *habitui* Peucinorum.

pererrant. hi tamen inter Germanos potius referuntur, quia et domos figunt et scuta gestant et pedum usu ac pernicitate gaudent: quae omnia diversa Sarmatis sunt in plaustro equo- 10 que viventibus. Fennis mira feritas, foeda paupertas; non arma, non equi, non penates; victui herba, vestitui pelles, cubile humus; solae in sagittis opes, quas inopia ferri ossibus asperant. idemque venatus viros pariter ac feminas alit; passim enim comitantur, partemque praedae petunt. nec aliud 15 infantibus ferarum imbriumque suffugium, quam ut in aliquo ramorum nexu contegantur. huc redeunt iuvenes, hoc senum receptaculum; sed beatius arbitrantur quam ingemere agris,

tamen] Supple: *quamquam in nonnullis a Germanis differunt;* v. ad c. 45. 19.

figunt] *Domos figere* significat *fixas* i. e. *stabiles ac certo loco constitutas domos habere,* quibus opponuntur *mobilia* Sarmatarum *plaustra,* quae illis pro domibus sunt; cf. Ann. XIII 55. de Frisiis: *Iamque fixerant domos.*

pedum] Qui *pedum usu gaudent,* i. e. *ire* quam *equitare* magis solent, opponuntur Sarmatis, ita equis suis assuetis, ut quasi cum eis coalescerent, et a pedum usu fere abhorrerent. — De *gaudere* verbo v. c. 5, 6.

10. *Sarmatis*] i. e. *Sarmatarum moribus.* Compendiaria enim comparatione unius rei attributum non cum attributo alterius rei, sed cum re ipsa, cuius illud attributum est, comparatur; v. Agric. 24. (Hiberniae) *solum caelumque et ingenia cultusque hominum haud multum a Britannia differt in melius.* Dial. c. 14. — *Diversa* = *contraria, opposita,* eaque significatione nititur constructio vocabuli cum dativo; cf. Quintil. II 3, 10. *Tanquam haec sententia priori diversa sit.*

12. *penates*] v. ad c. 15, 3.

victui] v. ad c. 23, 1.

inopia — ossibus] v. ad c. 33, 3.

14. *idemque venatus — alit*] i. e. *una venantur* viri feminaeque ad victum quaerendum.

passim] v. ad c. 41, 6.; h. l. est *haud raro.*

petunt] sc. sagittis suis.

ferarum cet.] i. e. contra feras; cf. c. 16, 12.

ut — contegantur] Hoc enuntiatum epexegesis est ad omissum *hoc* pertinens.

in — nexu contegantur] *In* praepositio addita significat, *in interiore loco* versari, qui contegantur; cf. Sall. Iug. 12. *Hiempsal reperitur occultans se in tugurio mulieris ancillae.* Utroque loco sufficiebat etiam solus ablat. instrumenti, sine illa notione interioris loci.

redeunt] sc. ex venatu et excursionibus.

receptaculum] sc. quum venari et vagari non amplius valent.

18. *sed beatius* etc.] Haec magis poetice efficta quam ad veritatem expressa sunt; cf. c. 19, 11 sq.

ingemere agris cet.] His proximisque verbis Tacitus potissima cultiorum gentium negotia, quae constant *agricultura, opificio, mercatura,* paene poetico modo circumscripsit. Igitur *ingemere agris* est

inlaborare domibus, suas alienasque fortunas spe metuque ver-
20 sare. securi adversus homines, securi adversus deos rem difficillimam assecuti sunt, ut illis ne voto quidem opus esset. cetera iam fabulosa: Hellusios et Oxionas ora hominum voltusque, corpora atque artus ferarum gerere. quod ego ut incompertum in medio relinquam.

molestias agrorum colendorum perferre. agri autem quum obiectum sint gemitus, *agris* dativus est. at *domibus*, quoniam ea voce locus indicatur laboris, pro ablativo habendum. Sensus enim est: *in domibus laborare* = *sedentarias artes et opificia exercere.* similiter apud Vergilium verba cum *in* composita ablativo loci iunguntur, velut Aen. X 845. *Ad coelum tendit palmas et corpore inhaeret.*

suas — versare] i. e. *mercaturam ac negotia exercere*, sive: *mercatorum ac negotiatorum modo suas alienasque opes in incertae fortunae lucrique periculum dare, unde spes metusque.* — *Versare*, quod proprie est *saepe vertere*, de *bonis* dictum valet *quovis modo collocare et variatis vicibus quaestum facere.*

securi cet.] v. ad c. 45, 11. Sensus est: quippe quibus nec hominum iniuria, nec deorum invidia timenda sit.

4. *adversus*] v. ad c. 23, 4.

illis] Pronomen demonstrativum, cuius loco etiam reflexivum poni poterat, inde repetendum, quod Tac. sententiam consecutivam non ad ipsorum Fennorum mentem retulit, sed tanquam rem per se cuivis patentem proposuit.

ne voto quidem etc.] sc. nulla re indigentibus, nullam expetentibus.

esset] Ex perfecto praesentis pendet imperfecti coniunctivus, quia non tam ad absolutam, quam ad progredientem ab initiis suis actionem respicitur, qui cogitandi modus imprimis Ciceroni familiaris est; cf. or. in Verr. I 2. *Adduxi hominem, in quo satisfacere exteris nationibus possetis.* de d. n. I 8. *Tantum profecisse videmur, ut a Graecis ne verborum quidem copia vinceremur.* — Ceterum non solum haec postrema, sed etiam priora de Sarmatis tradita, mirifice consentiunt cum iis, quae Iustinus de Scythis narrat; cf. II 2, 9. *Haec continentia illis morum quoque iustitiam edidit, nihil alienum concupiscentibus. Quippe ibidem divitiarum cupido est, ubi et usus.* Unde haud temere conicias, Tacitum in his Trogum secutum esse. cf. c. 19, 16

22. *cetera*] i. e. alia omnia. — Sequentes acc. c. inf. epexegesin continent ad *cetera.*

corpora atque artus ferarum] Hanc fabulam non difficile est ad videndum eo ortam esse, quod remotiores septentrionem versus gentes frigoris depellendi causa a capite ad calces pellibus ferarum, velut ursorum, vulpium, aliarum, involutae degunt, ut magis ferarum quam hominum similes videantur.

INDEX*).

A.

ab aliqua re, locum designat, ubi aliquid sit. 43, 26.
ablativus modi 11, 14. 31, 13.
— *causae* 28, 21.
— iunctus verbis cum in compositis 46, 18. instrumentalis transit in modalem 31, 13.
ablativi absoluti vi attributiva 1, 4.
ablativi duo diversae potestatis eidem verbo iuncti 7, 4. 33, 3.
Abnoba mons 1, 8.
absolute posita verba 37, 12, 40, 17.
absolvere se, absolute 31, 9.
ac, *atque* = et quidem 6, 7. 15, 7. 24, 1.
ac maius quid adiungit 46, 2.
accusandi ratio 12, 1 sq.
accusativus partem designans 17, 2. 12.
accusativus c. inf. aptus ex *obsistere* 34, 10.
acer i. e. valde stimulans 37, 12.
adductius = severius 43, 24.
adhuc = ad hoc, praeterea 38, 3. 10, 9.
— comparativi vim auget 19, 10 (sed rectius hic quoque locus ad tempus refertur).
— tempus significat = etiam nunc, etiam tum 22, 12. 29, 12.
adiectivum genetivi attributi ad obiectum translatum 27, 5.
adiungere aliquid = adiunctum habere 44, 5.
admonere absolute 37, 12.
adventus et hospitia 2, 2.
adverbium substantivo iunctum vim habet enuntiati attributivi 8, 3. 28, 17. 37, 10.
— non *modi*, sed *iudicii* vim habet 36, 4.
adversus, adiect. = ex adverso situs 2, 4. = adiacens 45, 26.
adversus praepositio adverbialis attributivi vim habet 23, 4. 46, 20.
adulteria rara apud Germanos 19, 4.
ex aequo i. e. aequa ratione 36, 8.
Aestuorum gentes 45, 7.
affectare aliquid 3, 6.
affectatio non idem quod *affectio* 5, 7. 28, 15.
affines differunt a *propinquis* 20, 15.
Africa 2, 6.
agere id quod vivere, esse 17, 3. 29, 12. 46, 4. omissum 19, 10.
agere limitem 29, 17.
agnati 19, 15.
agnoscere 5, 14.
agricultura Germanorum 14, 33. 26, 2—11. 45, 12.
Agrippinenses 28, 20.

*) Quae directis litteris significantur, ad verba Taciti, cetera ad commentarium referuntur.

Albis flumen 45, 8.
Albruna 8, 9.
Alci dei fratres 43, 16.
aleae dediti Germani 24, 6.
aliquid supplendum ad genetivum partitivum 15, 7.
aliquanto 5, 1.
alius abundat 4, 2.
alligare 24, 10.
ambire aliquem c. dat. 18, 4.
ambitio 27, 1.
anacoluthum 45, 22.
anaphora 18, 17.
ancipitia 14, 10.
Anglii natio Sueborum 40, 4.
Angrivarii 33, 2.
animadvertere = supplicio afficere 7, 4.
animari 29, 13.
annales 2, 10.
anni tempora Germanorum tria 26, 10.
annus i. q. messis 14, 15.
aperire terram 1, 4.
— specus 16, 11.
apparatus in epulis 21, 8.
appositio ad totum enunciatum 12, 12. 16, 6.
— per infinitivos facta 30, 7.
— ad infinitivum 31, 3.
apri forma apud Aestios 45, 9.
apud aliquos, i. e. in coetu 11, 3.
ara ab Ulixe Laertae consecrata 3, 13.
Aravisci 28, 10.
arbores frugiferae 5, 4.
arcana sacra matrimonii 18, 11,
arcere absolute positum 28, 22.
arduum 27, 5.
argentea pecunia 5, 16.
argentum 5, 7.
arma tela 29, 7. 33, 6.
arma Germanorum 6, 1 sq.
— adulescentibus data 13, 2.
— pars dotis 18, 8.
— apud Suiones clausa 44, 8.
armorum assensus 11, 16.
— genera 6, 1 sqq.
armati semper Germani 11, 10. 13, 1. 22, 5.
Arsacis regnum 37, 12.
Asciburgium 3, 11.
asciscere = eligere 22, 9.
Asia 2, 6.
assignare 13, 8.
astutus — differt a callido 22, 12.
asyndeton 4, 8. 13, 13. 24, 5. 30, 15. 38, 6. 11.
ater — differt a nigro 43, 19.
atterere 29, 6.
attractio 3, 6. 13, 13. 16, 13.
attributum praedicati fit subiectum 1, 4. 20, 5. 27, 5.
— genetivi obiectivi ad subiectum translatum 22, 11. 31, 14.
attributa hominum ad res et loca translata 1, 8. 2, 7. 24, 5.
attributa epitheta ad obiectum translata 27, 5.
attributum verbi obiecti loco 30, 9.
— praedicati non cum subiecto confundendum 37, 3.
auctoritas = vis, robur 39, 11.
audax 24, 5.
audentia 31, 2.
augurari 3, 5.
auguria 39, 3.
aurum in Germania nullum 5, 7.
auspicia Germanorum 10, 9—22.
auspicia i. e. initia 18, 13.
autumnus Germanis ignotus, 26, 10.
Aviones natio Sueborum 40, 3.

B.

balsama 45, 23.
barditus 3, 3.
Bastarnae 46, 3.
Batavi 29, 1. 12.
bella 13, 18.
bellator equus 14, 12.
bigati i. e. denarii 5, 6.
Boihaemum 28, 8.
Boi 28, 7.
brachia differunt a lacertis 17, 12.
Bructeri 33, 1.
Buri natio Sueborum 43, 1. 3.

C.

C. Caecilius Metellus, cos. a. 113. 37, 7.
C. Julius Caesar summus auctor 28, 2. cum Germanis certavit 37, 19.

C. Caesar Caligula expeditionem Germanicam paravit 37, 21.
callidus differt ab astuto 22, 12.
canere — senem fieri 31, 10.
captivi immolabantur 39, 5.
carmina Germanorum 2, 9. 3, 3.
cassides 6, 9.
L. Cassius Longinus a Cimbris victus 37, 15.
Castor et Pollux apud Nahanarvalos culti 43, 15.
castum i. q. sanctum 40, 8.
cedere i. q. valere 14, 14.
centeni in exercitu 6, 16.
centeni in iudicio 12, 11.
certus i. e. statutus 9, 1.
certus alveo Rhenus 32, 1.
cetera = in ceteris rebus 17, 2. 29, 12. 45, 30.
ceteri = omnes alii 25, 4. 46, 22. cf. 25, 11.
ceterum adversativa vi 2, 16.
— in transitu 3, 9.
Chamavi 32, 2. 34, 1.
Chasuavii 34, 2.
Chatti — eorum sedes 30, 1. 4. natura et ingenium 30, 5 sq. bellandi ratio 36, 6 sq. 31. Cheruscos vicerunt 36, 6. Chattorum natio Batavi 29, 1 sq.
Chauci 35, 3. 6. 36, 1.
Cherusci 36, 1. 5. 7.
chiasmus 18, 5.
Cimbri 37, 2 sq.
circa = quod attinet ad 28, 14.
citra fere id quod sine 16, 8.
civitas i. e. regio 30, 3.
clemens, clementer de situ locorum 1, 8.
cludere = includere 45, 22.
coarguere = probare 43, 4.
ἀπὸ κοινοῦ figura 23, 4.
coërcere 11, 11.
cohibere 9, 6.
colere Rhenum 32, 2.
collationes = munera 29, 6.
collective *victor* = victores 2, 20.
colonus Romanus qualis 25, 4.
colores inducti scutis 6, 8. 43, 19.
colorum lineamenta 16, 10.
comendi instrumenta 18, 7.
comites iuri dicundo 12, 11.
comites et comitatus 13, 10—14, 14.
commercia Germanor. 5, 13. 24, 12.
— ad ripas Danuvii 41, 4.
comminus captivitas 8, 3.
committere v. prop. gladiatorum 10, 5.
comparatio compendiaria 46, 10.
comparativa sententia elliptica 6, 20.
comparativum membrum omissum 26, 9.
comperire 9, 4. 45, 16.
concessa animalia in sacrificiis 9, 3.
condicere vocab. fori 11, 7.
coniugii severitas 18, 1—18.
coniunctivus esse verbi omissus 9, 4. 13, 12.
— pendet ex latente notione fati 29, 4.
conscius 10, 17.
consensus quid sit 33, 3.
constituere voc. fori 11, 7.
consultatio 11, 1—16. 22, 10.
contegi in aliqua re 46, 17.
contemni aliqua re 29, 6.
contendere de 24, 8. cum 26, 6.
continuari 45, 29.
convictus 21, 6.
convivia 22, 5.
copiae = cibaria 30, 13.
corpora = caesa corpora 6, 20.
corpus = hominum universitas 39, 12.
corpore infames 12, 4.
correlativum membrum omissum 26, 9.
corruptus = depravatus 23, 2.
Cotini natio Sueborum 43, 1. 6.
Crassus a Parthis caesus 37, 14.
creber 22, 6.
crines adulteris accisi 19, 5. retorquentur a Suebis 38, 9. submittuntur a Chattis 31, 3.
cultus 2, 7. 6, 8. 17, 6.
cunctatio 30, 16.
cuneus 6, 18.

D.

Daci 1, 2.
Danuvius — oritur in Abnoba monte 1, 8. Germaniae finis 1, 2. 41, 3. 42, 5.

dativus passivo iunctus 3, 13. 16, 1. particip. praes. in sententia generali 6, 13. finalis 18, 4. pendet ex omisso v. esse 23, 1.
de cum abl. pro accusat. 34, 12.
decumates agri 29, 15.
deficere 21, 8.
degenerare 45, 31.
dei Germanorum 2, 9. 7, 6. 7. 9, 1—10. 39, 3—13. coniugales 18, 11. Nahanarvalorum Castor et Pollux 43, 14—16. Semnonum 39, 3 sq. Aestiorum 45, 9. cf. Alci; Hercules, Isis, Mars, Mercurius, *Nehalennia*, Nerthus.
delegare 15, 3. 20, 3.
deliciae muliebres 18, 7.
denuntiare = indicare 18, 16.
describere 25, 1.
differre impetum 30, 8.
dies = munera diurna 30, 9.
dignum, absol. 18, 17.
disciplina 25, 7. d. Romana 30, 11.
discordia i. q. bellum civile 37, 22.
diversus 16, 2.
dividi 28, 6.
domestica cura 15, 3 sq.
domorum ratio 16, 5 sq.
Donar 3, 1. 9, 2.
donec 1) c. indic. perf. *bis* 37, 22. 45, 18. 2) adiuncta notione finali c. coniunct. praes. *bis endlich* 1, 9. 20, 5. 31, 9. 15. 35, 5. 40, 14.
dos 18, 5 sq.
Drusus, Tiberii frater 34, 10. 37, 19.
ducere rem = praeire 11, 7.
duces Germanorum 7, 1 sq.
Dulgubnii 34, 1.
dum 12, 6. 22, 15.
durare 30, 3.

E.

ebrietas 23, 6.
educationis ratio 20, 1—10.
effusa loca = patentia 30, 2.
ellipsis praedicati 43, 16.
epexegesis 2, 14. 4, 2. 13, 16. 39, 10. 46, 16.
epulae 14, 13.
equestres vires 30, 15.
equi Germanorum 6, 10. hinnitus in auspiciis 10, 11. multae loco 12, 7. praemii loco dantur 14, 20. hereditate traduntur 32, 7.
equitatu valebant Tencteri 32 3 sq.
equitum arma 6, 5 sq. pugna 30, 15.
equus praemium militare 14, 3. pars dotis 18, 8.
ergo conclusioni inservit 45, 7.
est c. inf. = licet 5, 10.
et = et sane 45, 6.
et explicativam sententiam adiungit 10, 9.
et = et quidem 14, 13. 31, 1. 38, 8.
et = etiam 22, 7.
etiam postpositum 28, 2.
evalescere 2, 20. 28, 4.
Eudoses natio Sueborum 40, 4.
ex causale 7, 1. 42, 8.
ex re = rei convenienter 9, 7.
excipere aliquid = alicui proximum esse 34, 3.
exercere agros 29, 16.
exigere rem = explorare 7, 14. 10, 9. — i. e. poscere 14, 11.
expedire = narrare 27, 12.
expetere aliquem = alicuius amicitiam quaerere 13, 17.
exsanguis senectus 31, 15.
exsolvere i. q. liberare 24, 12.
exsudare 45, 24.
exterior Oceanus 17, 8.
extra aliquid esse 18, 12.
extremus = desperatus 24, 7.
exundare = eici 45, 26.

F.

facilitas = nulla dubitatio 21, 13.
faenus agitare 26, 1.
falso ad subiect. relatum 36, 4.
familia 1) servi 25, 2. 32, 7. 2) propinqui 7, 10. 10, 5. 15, 5.
feminae magna auctoritate sunt et sanctitate 7. 8. 18. dominatur femina in Sitonibus 45, 30. vestitus 17, 9.
feralis exercitus 43, 21.
ferax c. abl. 5, 3.
ferox 32, 8.
ferramenta militaria 30, 12.
ferrum in Germania rarum 6, 1. 43, 6.

festinare virgines 20, 7.
festus 40, 12.
fides 1) treue 24, 11. 28, 21. 2) beglaubigung 10, 9. 3) glaubwürdigkeit 3, 17. 10, 15. 37, 5. 39, 2. 45, 2.
figere domos 46, 9.
finire = finibus circumscribere 19, 15.
flagitium differt a scelere 12. 6.
flexus 1, 7.
foedus 46, 5.
formido 39, 3. 43, 21.
fortuna 30, 9.
Fosi 36, 7.
fractum murmur 3, 7.
framea hasta Germanorum 6, 3. 13, 4. 14, 13. 18, 8.
Frisii maiores et minores 34, 3.
frons pars obiecta 42, 4.
frugiferae arbores 5, 4.
frumentum 23, 1. 25, 3. 45, 12.
funera 27, 1 sq.
futurum in enunciato condicionali 10, 5.

G.

galea differt a casside 6, 9.
Galli 1, 1. a Germanis expulsi 2, 18. olim Germanis validiores 28, 1. inertes habiti 28, 16. decumates agros obtinent 29, 15.
Galliae Romanos cladibus affecerunt 37, 11.
Gambrivii 2, 15.
gaudere = multum tribuere 5, 6.
generalis sententia 14, 11. 19, 8.
genetivus subiectivus 10, 11. 45, 10.
— possessivus 38, 1. qualitatis 14, 13. pendens ex supplendo pron. *aliquid* 15, 7.
gens differt a natione 2, 19. 27, 10.
Germaniae nomen unde ortum 2, 16 sq. fines 1, 1—3. species 2, 7. 5, 1. natura 5, 2. 30, 2. sinus Cimbricus 37, 1. frons a Danuvio facta 42, 5.
Germani indigenae 2, 1. 4, 1 sq. caeruleis oculis, rutilis comis 4, 5. magnis corporibus 4, 6. 20, 2. victus 23, 1—4 (potio 1. 2. cibi 3. 4). vestimenta 17, 1—13. habitatio 16, 1—13. uxores singulas habent 18, 3. 4. matrimonia severa 18, 1. uxores castae et fidae 18, 10—18. 19. liberorum educatio 20, 1—12. iuventutis honos 13, 5 sq. vita domestica 22, 1—16. convictus et hospitia 21, 6—15. desidia 15, 5—12. laboris impatientes 5, 6. ab agricultura abhorrent 14, 17. 18. 26, 5—11. 45, 12. 13. venatui non ita multum dediti 15, 1. aurum et argentum despiciunt 5, 10 sq. potui indulgent 22, 5—16. aleae dediti 24, 6—12. funera 27, 1—8. bellorum studiosi 14, 7—16. arma 6, 2—9. milites 6, 13—23. mos militiae 7, 7—15. 30, 6—17. 43, 21 sq. duces 7, 1. reges 7, 1. principes vel proceres 11. sacerdotes 7, 5. 10. 11. 40, 9. 43. feminae 7. 8. 18. 45, 30. servi 24. 25.
Germanicus, Drusi filius 37, 20.
gerundii activa potestas pendet ex altero subiecto 44, 8.
gestare hortamina alicui 7, 17.
glaesum 45, 14.
gloria frontis armentorum 5, 6.
Gothones 43, 23.
Graecis litteris factae inscriptiones in Germania 3, 14.
gradatio per asyndeton 7, 3. 16, 3.
— per anaphoram 40, 14.
gradus = is qui gradum obtinet 20, 14.
gratiosus 20, 16.
gyros variare 6, 10.

H.

habitus 4, 4. 17, 9. 46, 5.
hactenus 25, 4. 35, 1.
Harii 43, 12.
haud minus facile 23, 6.
Helisii 43, 12.
Hellusii 46, 22.
Helvaeones 43, 12.
Helvetii 28, 7.
hendiadys 12, 4. 17, 7. 25, 7. 28, 16. 33, 7. 37, 3, 4.
Hercules 3, 1. 9, 2.

Hercynia silva 28, 6. 30, 1.
hereditatum ratio 20, 12.
Herminones 2, 13.
Hermunduri 41, 3. in H. Albis oritur.
hexameter v. 39, 3.
hic non ad proximum, sed ad primarium refertur 30, 1. cf. 3, 3. 9. 10, 10. 20, 1.
hiems = hieme vexati 16, 12.
Hispaniae Romanis clades intulerunt 37, 11.
hodieque = et hodie 3, 11.
homines pro terra quam incolunt 29, 18.
hominum sacrificia apud Germanos 9, 2. 39, 5.
homicidium 21, 3.
honor armentorum 5, 5. i. q. munus 15, 8. cf. 20, 10. 44, 7.
hordeum 23, 1.
horridum 2, 6.
hortos non habent Germani 26, 8.
hospitium 21, 6.

I.

iactatio cultus 6, 8.
iam 15, 11. 31, 10. iam vero 14, 2.
ignavus 12, 3.
ignominiosus 6, 22.
illa 34, 7.
ille rem notam monstrans 10, 17. 14, 20.
— in orat. obliqua 46, 21.
illecebrae 19, 2.
imitari 16, 10.
impatientius timere 8, 4.
imperfecti coni. ex perf. praes. pendens 46, 21.
impotentia 35, 8.
improcera pecora 5, 5.
impune, non impune 37, 18.
imputare alicui aliquid 21, 14.
in c. acc. Consilium indicat 24, 4. 38, 12. similitudinem 46, 5. mutationem 45, 28.
in morem 6, 11.
in aliquam rem facere = respectu rei 18, 10.
in temporale c. acc. 10, 8.
in abl. loci additum differt a simplici abl. 46, 16.
in c. abl. rationem indicat. 19, 4.
in abl. additum condicionem involvit 20, 11.
inaccessus 1, 6.
incalescere 22, 12.
indefinitum pronomen supplendum 15, 7.
indicativus in enunt. rel. differt a coni. 12, 11. 45, 26.
indulgere alicui rei 23, 5.
inertia diversa a quiete 15, 6.
infamis 6, 23. 14, 3.
infecundus c. abl. 5, 3.
infesta framea 24, 3.
infici i. q. depravari 4, 2.
infinitivus in appositione 30, 7.
informis 2, 7. 16, 8.
Ingaevones 2, 13.
ingemere agris 46, 18.
initium inchoare 30, 2.
inlaborare domibus 46, 19.
innoxia forma 38, 11.
insigne = symbolum 45, 9.
= proprium 38, 4.
= documentum 29, 5.
insignis = notabilis specie 31, 10.
instituta 27, 10.
insulae 1, 4.
insuper 16, 11.
intellectum habere 26, 10.
inter 24, 6. 32, 7.
interiores 5, 15.
interpretatio 43, 14.
intervenire 40, 7.
invehi 40, 7.
invicem damna = mutua damna 37, 10.
invidere 33, 6.
ipse nominat. abl. abs. interpositus 37, 14.
— in oppos. 2, 1. cf. 3, 4. 9, 5. 38, 10. 43, 14.
irritationes diversae ab illecebris 19, 2.
Isis 9, 3.
Istaevones 2, 13.
ita praecedentia comprehendit 2, 19.
iungere affinitates 22, 8.
ius parendi 44, 8.
iura reddere 12, 10.

L.

laborare c. acc. 45, 13.
labores — *opera* differunt 4, 6.
lacerti — *brachia* 17, 12.
Laërtes 3, 13.
Langobardi 40, 1.
latus 37, 3.
lectissimi colores 6, 8.
Lemovii 43, 26.
lenocinari 43, 19.
liberos non necant Germ. 19, 15.
libertas acris Germ. 37, 13.
liberti 25, 8. libertini 25, 12.
Liburna 9, 5.
licentia vetustatis 2, 14.
limes imperii 29, 17.
lineamenta colorum 16, 10.
linei amictus 17, 10.
litterarum secreta 19, 3.
luci 7, 8. 9, 8.
ludi, ludicrum 24, 1—12.
ludus aleae 24, 6—12.
luna 11, 5 sq.
Lygii 43, 10. 23.

M.

Mallius, Cn. Mallius Maximus cos. 105. a Germ. victus 37, 16.
Manimi 43, 12.
manere i. q. exstare 28, 8.
Mannus 2, 11.
manu agere = vi uti 36, 4.
Marcomani 42, 1 sq.
mare Suebicum 45, 7.
mare trans Suiones pigrum 45, 1.
mare pro maris insulis 17, 8.
Maroboduus 42, 7.
Mars 9, 2. cf. ad 2, 13.
Marsi 2, 15.
Marsigni 43, 1 sq.
mater deorum 45, 9.
matres 7, 13. 20, 2.
matrimonia 18, 1 sq.
Mattiaci 29, 9.
memoria et *annales* 2, 10.
Mercurius 9, 1.
mereri — *volnera* 14, 16.
= meritis consequi 28, 19.
metalla in Germania rara 5, 7. 6, 1.
metonymia 16, 12. 20, 14. 30, 4.
metus — *timor* 1, 2.
metus act. sensu 2, 20.
militia 6, 1—23. 7, 1—15.
militaria vocabula 30, 7—9.
ministrare abs. 40, 17.
— naves = movere 44, 4.
missilia 6, 6.
Moenus flumen 28, 7.
mollire frigora 16, 13.
mollis terra, opp. saxosa 1, 8.
momentum habere = valere 25, 9.
monstrare = verbis ostendere 8, 3.
monstrari = notabilem esse 31, 10.
moris est 13, 3.
mortalia opp. divinis 10, 13.
mox = deinde 2, 21.
munera 13, 18. 18, 6. 21, 13.
multa 12, 8.

N.

Nahanarvali 43, 12. 13.
nam ad omissam sententiam refertur 14, 13.
natio 2, 19.
navium forma 44, 2.
navis Isidis 9, 5.
nec 6, 10. 21, 2.
Nehalennia, Sueborum dea 9, 3.
Nemetes 28, 18.
nemora sacra 9, 8.
Nero, Tiberius imperator 37, 19.
Nerthus dea 40, 6.
Nervii 28, 14.
nisi si 2, 8.
nisi quod 9, 4. 25, 8.
nobiles 13, 14.
noctes 11, 7.
nomen 8, 4. 13, 16. 45, 18.
non modo — *sed* (etiam) 10, 16.
notae sortium 10, 3.
notum 41, 9.
novissimus 24, 8.
novus = insolitus 31, 12.
nudus 6, 7. 20, 1.
Nuithones natio Sueborum 40, 4.
nullus — negatio ad praedicatum pertinet 19, 1. 35, 9.
numerus i. q. magnus numerus 5, 6. 18.
— indefinite 12, 8.
nuper 1, 4.

nuptiae 18, 4 sq.
nutrire = augere 36, 2.

O.

ob metum 2, 20.
obliquare crinem 38, 5.
obsequium 43, 27.
obsides 8, 5. 20, 11.
obsistere = prohibere 34, 10.
obtenduntur terrae 35, 4.
occasio 30, 8.
occultari in 46, 17.
Oceanus 1, 3. 17, 8. 34, 10. 40, 8. 44, 1.
omnis 1, 1.
onera = tributa 29, 6.
opera — labores 4, 7.
operosum 27, 5.
opus i. q. opus grave 25, 6.
orbitatis pretia 20, 16.
ordines 30, 8.
origo gentis 2, 11.
Osi 28, 10 sq. 43, 1.
Oxiones 46, 2.

P.

Pacorus 37, 14.
pagus 6, 17. 12, 10.
palustris Germania 30, 2.
Pannonii 1, 1.
Papirius Carbo cos. 113. 37, 7.
participia perf. pass. vi adiect. in—*bilis* 1, 6.
— fut. act. = destinatum esse alicui rei 18, 15. 40, 19.
Parthi veste fluitante 17, 4.
Romanis clades intulerunt 37, 11.
passim = dispersi 41, 6.
patienter = perseveranter 45, 12.
pax communis Nertho adveniente 40, 14.
pecora 5, 4. 12, 7. 21, 3.
pectora obicere 8, 1.
pecunia 5, 15. 42, 9.
peditatus 6, 6 sq. 30, 12.
pelles 17, 5.
penates 15, 3. 32, 7.
penes 6, 13.
penetrale 40, 10.
penitus = in interiora 41, 5.
peragere frontem 42, 5.
perfect. rei praes. cum imperf. coniunctivi 46, 21.
perfectum rem absolutam significat 6, 23. 24, 3.
perferre absolute 45, 19.
periclitari absolute 40, 3.
perinde 5, 10. 34, 2. (haud p.)
permutatio mercium 5, 15.
persuasio 45, 5.
pertractare 10, 3.
Peucini 46, 1. 3. 7.
pignora = carissimi 7, 11.
pigrum mare septentrionale 45, 1.
plebs qualis apud Germanos 11, 3.
pleonasmus 4, 1. 18, 13.
plerique semper apud Tacit. id quod permulti 8, 9.
plerumque id quod persaepe 8, 9.
poenae sacerdotibus permissae 7, 4—7.
Poeni 37, 11.
poeticae dictiones 5, 6. 6, 6. 14, 12. 46, 18.
ponere = omittere 27, 7.
Ponticum mare 1, 9.
porro = ad hoc 44, 10.
potius omissum ante *quam* 6, 19.
potus ex hordeo 23, 1.
prae se ferre 39, 7.
praecipuus 14, 5.
praegnanti sensu adiect. 5, 4.
— subst. 5, 18. 6, 20. 26, 5 al.
— verba 7, 4.
praemia fortitudinis 14, 11 sq.
praesens poena impudicitiae 19, 4.
praesidere absol. 43, 13.
praestare aliquid 26, 5.
praeter i. e. ne commemorem 2, 5.
praetexi, praetendi 34, 4.
prata 26, 7.
precarius 44, 8.
premi curru = iungi 10, 13.
pretium = praemium 24, 5.
principes vide prolegom. pg. IX sq.
probrosum 14, 3.
proceres 10, 16.
profligare bella 13, 18.
promiscuus = volgaris 5, 19.
— omnibus patens 28, 5. 44, 9.
promptus 7, 3.

propinqui. differunt ab affinibus 20, 15. in proeliis coniuncti 7, 10. partem multae accipiunt 12, 9.
protinus 43, 25.
publica res quid 13, 1.
publicata pudicitia 19, 7.
publice 39, 5.
purpura 17, 10.

Q.

Quadi vicini Marcomanorum 42, 1. reges habent 42, 5. Cotinis et Osis tributa imponunt 43, 6.
quam ad om. *potius* refertur 6, 20.
quamquam 4, 4. 5, 12. 18, 1.
quamvis 24, 5.
quando = quoniam 33, 9.
— *que* fere id quod *itaque* 6, 22. 7, 7.
quies differt ab *inertia* 15, 6. opp. bello 35, 13.
quoque tectam oppositionem indicat 10, 11.
quum i. q. *quamquam* 36, 8. 41, 6.

R.

Raeti 1, 1. Raeticae Alpes 1, 6.
Raetia 3, 15. 41, 5.
rarus, *raro* differunt 6, 2.
ratio salva 22, 14.
regere domum 25, 3.
reges Germanorum cf. prolegomena.
regnari 25, 10. 43, 24.
relativa sententia in or. obl. indicativo 45, 21.
relatus carminum 3, 3.
religare crines 38, 10.
responsa 8, 8.
res poscit absol. 35, 12.
retractare absol. 22, 14.
Reudigni natio Sueborum 40, 3.
Rhenus flumen 1, 1. 5. Rhenum accolentes 2, 18. 5, 13. transgressum parum prohibuit 28, 3. certior alveo apud Usipites 32, 2. insulam Rheni obtinent Batavi 29, 2 sq.
ripa Rheni vel Danuvii 17, 5. 28, 14. 17. 37, 3. 41, 4.
ritus 27, 10.
robur militiae 30, 12.
rubor est = pudet 13, 9.
Rugii 43, 26.
rursus 18, 18.

S.

sacerdotes v. prolegom. pg. XII.
saeculum 19, 9.
saeptus 19, 1.
sagum 17, 1.
saltatio inter frameas 24, 3.
saltus 43, 8.
salvus 22, 14.
Samnis 37, 11.
sanctus 7, 12. 8, 6. 34, 12. 40, 18.
sane 30, 15.
Sarmatae 1, 2. 17, 4. 46, 2.
Scaurus, Aurelius, a Cimbris victus 37, 15.
scelus differt a flagitio 12, 5.
scuta Germanorum 6, 8.
secreta loca = remota 41, 1. = deserta 45, 23.
secreta litterarum 19, 3.
secreti populi 35, 8.
secretum 9, 9.
secundum 10, 7.
securus 45, 11. 46, 20.
sedes 25, 2.
segetes solae agris imponuntur a Germanis 26, 8.
semel 19, 11.
Semnones natio Sueborum 39, 1—13.
sepulcra 27, 4.
serrati i. e. denarii 5, 16.
servi qua condicione 20, 4. 24, 11. 25, 1—12. in sacris Nerthi ministrant 40, 17. apud Suiones arma custodiunt 44, 9.
Servilius Caepio a Cimbris victus 37, 16.
signa militaria 7, 7.
simplex verbum pro composito 45, 22.
simplices cogitationes 22, 11.
simulacra deorum 9, 7.
sinus 1, 3. 37, 1.
sitis intolerantes Germani 23, 3.
Sitonum gens feminae paret 45, 29.
sordidus 20, 1.
sororum filii apud avunculus 20, 9.
sortes 10, 1—9.
spatium i. q. magnum spatium 26, 5.

spargere missilia 6, 6.
squalor 31, 7.
stricta vestis 17, 4.
stricti artus 30, 5.
Suardones natio Sueborum 40, 4.
subiectum ἀπὸ κοινοῦ 23, 4. 38, 10.
subst. in—*tor* pro adiect. 14, 12.
successio 32, 7.
successores 20, 13.
sucinum 45, 14.
sudare dicitur umor 45, 24.
Suebi Germanorum pars 2, 15. maxima Germaniae gens 38, 1 sq. crines retorquent 38, 9. sacrificia 39, 5.
Suebia 43, 9. 45, 32.
Suebicum mare 45, 7.
sufficere rei 13, 3.
suffugium 16, 12. 46, 16.
Suiones, nationes maritimae 44, 1 sq.
summus auctor Caesar 28, 2.
super = praeter 30, 12.
— = praeterquam quod 43, 18.
super ripam = in ripa 28, 21.
superesse = abunde esse 6, 1. 26, 6.
superstitio 39, 9. 43, 16.
supra rem 43, 25.
synesis 14, 11. 20, 11.

T.

tamen 43, 17. 45, 19.
tantum praemissum 29, 10. 4, 3. 6. 40, 19. 41, 9. 45, 6.
temere 10, 4.
temeritas 24, 7.
templa Germanorum 9, 8.
Tencteri 32, 2 sq.
terra = solum 2, 7.
testamenta Germanis nulla 20, 13.
timere 8, 4.
toga 13, 5.
totius rei notio ex appositione partis prodit 29, 2.
trahi aliqua re = implicari 36, 7.
Traiani alter consulatus 37, 8.
transigere 19, 11.
Treveri 28, 14.
Triboci 28, 18.
tristis 2, 7.
triumphare aliquem 37, 24.
trux 43, 19.
Tuder rex Quadorum 42, 7,
Tuisco 2, 10.
Tungri 2, 18.
tura 45, 23.
tutela 45, 10.
tutum 36, 3.
tum 11, 3. 31, 5. 40, 14 (tunc).

U.

Ubii 28, 18.
Ulixes 3, 9. 13,
ulteriores 17, 6.
ultra c. adiect. coniunctum 2, 4. absol. 19, 13.
ultro = adeo 28, 16.
umbra = obscuritas noctis 43, 21.
universus 6, 13.
urbes Germanis nullae 16, 1.
urgentia fata 33, 9.
Usipi 32, 2.
usura 26, 1.
usurpatum = usitatum 31, 1.
ut causam designat 2, 14. 30, 5.

V.

vallare noctem 30, 9.
Vandilii 2, 15.
Varisti 42, 1.
Varini natio Sueborum 40, 4.
Varus Quinctilius 37, 17.
— *ve* partic. 3, 5. 38, 11. 45, 16.
velamina 17, 7.
Veleda 8, 8.
venatus 15, 1.
Venedi 46, 1—6.
Ventidius 37, 14.
verberare milites 7, 5.
versare fortunas 46, 19.
vertices montium 43, 8.
Vespasianus 8, 8.
vestimenta Germanorum 17, 1—12.
vestis i. q. stragula 10, 4. 27, 3.
— i. q. textile lineum 25, 3.
vicus 12, 11. 26, 3.
vinum 23, 2.
vinolenti = ebrii 22, 6.
vitia i. e. mala ebrietatis 23, 6.
vitium i. e. stuprum 19, 9.
vocabulum = nomen 2, 17. 34, 4.
vocare = provocare 14, 16.

Z.

Zeugma 2, 3. 7, 17. 18, 4.

ADDENDA ET CORRIGENDA.

Pg. 7 not. a. v. 4 sq. *gesammtheit* et sic alibi. pg. 7 not. b. *donec* — cf. indicem; accuratissime de huius particulae usu Taciteo egit Gerber in progr. Glueckstadt 1874, pg. 23—31. pg. 9 not. b. extr. *nisi si* quod ceteris locis semper cum indicativo coniunctum est, inde efficitur, recte scribi cum Holtzmanno ex cod. Stuttgardiensi *nisi sibi patria sit.* — pg. 13 extr. et pg. 14 init. quae ex commentario Kritzii sumpsi vel retinui, ita emendare debui: '— memoriae Laertae patris destinatum;' locus Sallustii delendus est. — pg. 15 not. b. v. 13 lege: in verbo differendi. — pg. 18 not. a. v. 19 lege: poeticum colorem. — pg. 19 not. a, v. 34 corrige numerum: 13 *in universum aestimanti.* — pg. 21 not. b. v. 32 pro *Romanos* lege *Batavos.* — pg. 35 not. a. v. 20 corr. *ancillis aut nutricibus.* — pg. 39 not. b. v. 14 corrige numerum: 9. *habitus.* — pg. 40 not. a. v. 20 lege *plurimis nuptiis.* — pg. 43 not. a. v. 7 lege *publicae rei.* — pg. 43 not. a. v. 12: quae Kritz de voc. *adhuc* adnotaverat, ea delere debui; cf. indicem, et Lexicon Taciteum ed. Gerber et Greef pg. 36 sq. — pg. 44 not. b. v. 25 corr. numerum: 6. *venus.* — pg. 44 not. a. v. 6 corr. c. 43, 3. — pg. 47 not. b. v. 8 corr. c. 11, 10. — pg. 48 not. a. v. 2 corr. c. 20, 15.

Annotationi criticae adde: c. 7, 12. est audire *I. Maehly.*

Typis officinae aulicae Altenburgensis (Stephan Geibel & Co.).

3 2044 020 589 982

OCT 5 1906

DUE JAN 8 '37